

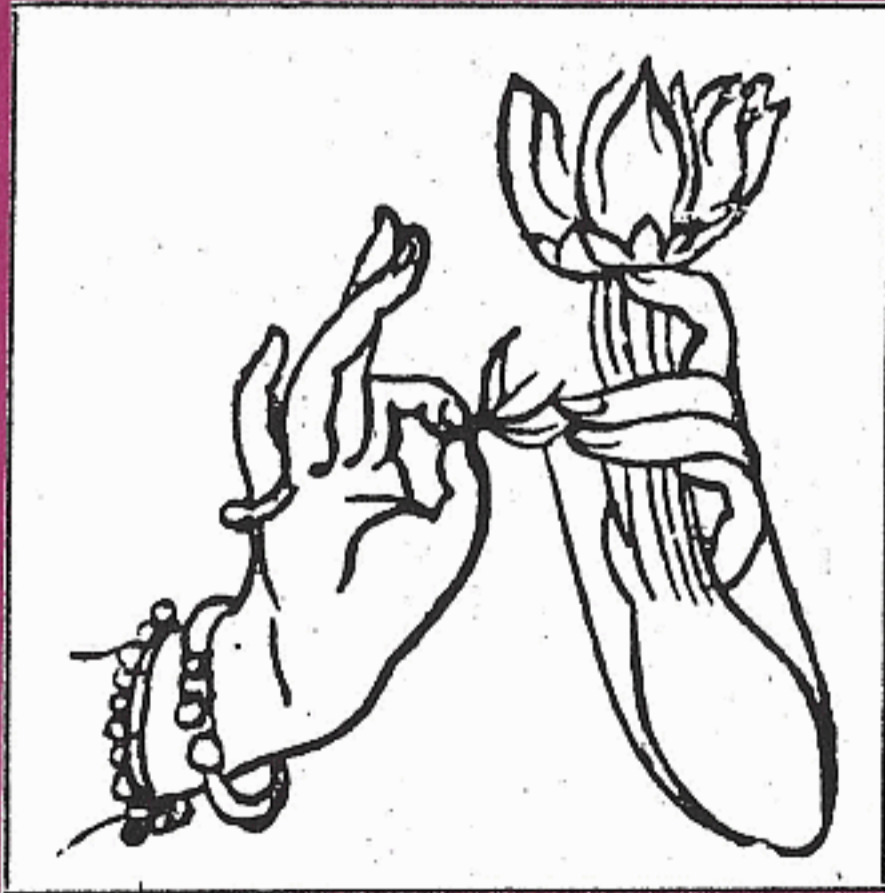
ہم فقیر ہی رہنے کے رہنما بنت ہو رہے ہیں کہ لے اہل حزن نیاں دے

اپریل، مئی 1996

مہینہ وار

ماں بوی کی

لہور

کافی شاہ حسینؒ

چور کرنِ نت چوریاں
عملی نوں عملاں دی گھوڑیاں، کامی نوں چتنا کام دی
اساں طلب سائیں دے نام دی
پاتشاہاں نوں پاتشاہیاں، شاہاں نوں اگر اہیاں
مہرنوں پنڈ گراوں دی
اک بازی پائیاں سائیاں، اک اچرج کھیل نباہیاں
سبھ کھیڈ کھیڈ گھر آوندی
لوک کرن لڑائیاں، شرم رکھیں توں سائیاں
سبھ مرم خاک سماوندی
اک شاہ حسین فقیر ہے، تئیں نہ آکھو کوئی پیر ہے
اساں کوڑی گل نہ بھاوندی

ماں بولی لئی چندہ یاں دان گھلایاں منی آرڈر، چیک یاں ڈرافٹ ”مہینہ وار ماں بولی لہور“
دے ناں ای ہونے چاہیدے نیں۔۔۔ (ادارہ)

پاکستان وچ:

اک پرچہ ۱۰ روپیے، ورھے دا چندہ ۲۰ روپیے، چھماہی چندہ ۶۰ روپیے

پرولیس وچ:

ورھے لئی (ہوائی ڈاک راہرہ) یو کے تے یورپ ۲۰ پاؤنڈ، امریکہ ۳۰ ڈالر، کینیڈا ۵۰ ڈالر،

ایشیا ۵۰ روپیے

3 اول حمد خدا اور.....

دوئی نعت.....

4 پہلی گل

5 نظمیں

اپریل، مئی 1996ء

مہینہ وار

ماں بولی

لہور

پیر: 8 پر اگا: 4-5

فینچنگ ایڈیٹر

منیر الدین

ایڈیٹر

مقصود ثاقب

وسیم گردیزی، شارب، لیتق بابری، عصمت آراء عسیمی،

سلیم شہزاد، اظہر علی، ثروت محی الدین،

امتیاز حسین امتیاز، زویا ساجد، دانش احمد مکرّم،

راجہ صادق اللہ، عابد عمیق، نجم حسین سید

کہانیاں

10 میرل دا کھل

میاں کمال دین، سعید بھٹہ

21 جنت دی حور

اختر محی الدین، مقصود ثاقب

27 چڑیاں مکدیاں ویندیاں ہن

اظہر علی

29 جوڑا

نادر علی

34 ماں نے نہیں روکیا

جنر

مضمون

43 کہے حسین فقیر

نادر علی

48 سلطان باہو دا اک بیت

نجم حسین سید

30 بھگتی ادب دی سار سجاں (16)

پروفیسر کشن سنگھ

نظمیں

62 پنج نظمیں لال سنگھ دل دیاں

رنگ 66

صدیق ارشد

67 اک ادبی رسالے دی زنانہ ایڈیٹر لئی

عرفان ملک

67 پوستہ فری پیری دیاں دو نظمیں

التھا: عرفان ملک

مضمون

70 چٹھیاں دی وار (2)

سعید بھٹہ

کتاب جہات

75 پئی وگے ہک نیں

خالد اقبال، اظہر علی

77 تیس نیں سمجھ سکدے

جنرر مقصود شاقب

چھوواک، ورتاوا: منیر الدین خالد

چھاپہ: کمبائنڈ پرنٹرز گارڈی ٹرسٹ بلڈنگ، لہور

دفتر: مہینہ وار ماں بولی

سرناواں: فلیٹ نمبر 2، علی آرکیڈ، 14- مون مارکیٹ، گلشن راوی لہور

فون: 7413108

اکھر چٹائی: ماں بولی ستھ۔ زیریں زبیراں: آصف رضا

اول حمد خدا اور دیکھیے

دوئی نعت رسول مقبولؐ

پہلی گل

ایس واری پھیر ہر دم سانجھا ہوون والا شاہ حسین ای سانجھا کر لینے
آں:

ربا میرے حال دا محرم توں
اندر توں ہیں باہر توں ہیں، روم روم وچ توں
توں ہیں تانا توں ہیں بانا، سبھ کجھ میرا توں
کے حسین فقیر نماں، میں ناہیں سبھ توں

تیرے پیار جُلاہی کر چھڑیا
میں سید دی ساں منگ

لیق بابری
مھنہ بھٹ

پا کے جھولی
مٹھی مٹھیکری
پیار دی
صدیاں دے
پنڈے مگروں
دیوے دے
چار چھیرے
اڈدے اڈدے
مر کے
مھنہ بھٹ نے

مکایا

جیون دا
مٹھلیکھا۔

عصمت آرا - عصمی

تیجی وُنیا

کارل سیگان نے نیوڈ نیں گھلے

آلے دوالے دُور دراڈے

خلاء دیاں گپھاواں وچ

ایس لئی جے سانوں اوہ پچھان سکے

اپریل، مئی 1996

وسیم گردیزی
”وے لوکا“

گھور سیاہیاں دے نال اج کل
ہے اپنی اشنائی وے لوکا
جد دا اوہ بنیا ہار گلے دا
میں پھس گئی وچ پھاہی وے لوکا
میل نصیاں دے نال ہوندے
میں پرہوں گھر جانی وے لوکا
اوہدے نال دی مالا جپدی
فیروی میں ہر جانی وے لوکا
مٹھ پھیر کے مٹھکے لنگھدے
ایہو جیہی رسوائی وے لوکا
اوہدی بدنامی دے ڈرتوں
رکھدی بھیت لکائی وے لوکا

شارب

دو رنگیاں نظمیں

اک چمک سراہاں ورگی
اک بہشت عذاباں ورگی
اک پُن پاپ توں بھیڑا
اک ہاں جواباں ورگی

کڈھ شاہ حسیناں بکل چوں
میں پنچنا بلھے سنگ

مہینہ وار ماں بولی لہور

تریل اساڈے جُٹے وچوں
لانبو بن بن

واواں
آپ اڈاوے
واء ورو لے تن نوں کج کے
دُھکھدی دُھپ دے
ہیٹھ مدھولیاں چھاواں اندر
سکدے ساہواں وچوں
نیر وھاوے
پنچھی بھنگڑے پاوے

اظہر علی

طا قرطی تاں ہن کھلنی تھئی

”بجناں“ پٹھ کوئی چٹھیاں گھلیاں
دور دراڈے دیاں توں

جیویں تتی لوء وڑ آئی
کوٹھے اندر

لوئیں ساڈے ہڈاں توڑی لہہ گئیاں
ابھڑوا ہے کہیں سنگتی نے
در ولائے طا قرطی دے

جیویں جیویں تپش مٹھی تھیندی گئی
تیویں تیویں بُجیاں اندر بھن چکیراں
مچن پے گئیاں — ساگیاں تروٹ انیم
جیہیاں

ہر کوئی آکھے ”طا قرطی کھولو“

مہینہ وار ماں بولی لہور

سانوں اوہ جان سکے
ساڈا مہاندرا سیہان سکے
جے کوئی ساڈے نالدا ہووے
کیہ ہوئے گا

تیجی دنیا دے و سنیکاں دا
دھواں غلافے لوکاں دا
کال کلوٹے کنگ و نے لوکاں دا
اوہ وچارے مُکھ دے ہتھوں
خلاء دے اندر گھورن والے
کبتدے ہتھ اُتانہ نوں کر کے
میںہ بھرے بدلاں نوں لبھدے نیں
بال جیہناں دے روندے تے
کرلانڈے نیں

اوہناں دی آہ و زاری داک کیسٹ
چیکاں تے ہاواں دی واج
نیوڈ دے نال ای پھیرے لاوے
آلے دوالے دور دراڈے
خلاء دیاں گپھاواں وچ
ایس لئی جے سانوں اوہ پچھان سکے
سانوں چنگی طراں سیہان سکے
جے کوئی ساڈے نالدا ہوئے

نیوڈ = دسترین چتر (کپڑیاں باجھوں انسانی
تصویر)

سلیم شہزاد

پنچھی بھنگڑے پاوے

اپریل، مئی 1996

تروٹ نہیں جھلی ویندی

کاکا طا قڑھی کھولو“

طا قڑھی تاں ہن کھلنی تھئی

سُدھ نہیں ہیل ہوائیں والی

یا ول اوہو لوئیں والی!

ثروت محی الدین

نظم

لمی راہ دے وچ کھلوتی

اج کھڑی میں سوچاں

رکنا پینڈا کٹ کے آئی

رکنی عمر ہنڈھائی

پنڈ میں جیہڑی

سرتے چائی

کیہ کجھ بنھ لیائی

ہولی ہولی گنڈھاں کھولاں

رکیاں وڈیاں شیواں ٹولاں

وچ حیرانی پنڈ پھرولاں

کجھ سمجھ نہ آئی

نہ میں روندیاں عمر وہائی

نہ میں چپ لگائی

نہ میں ہاسیاں وچ گوائی

نہ میں جھوک وسائی

کدے نہ دل دی آکھ سنائی

کدے نہ آس لگائی

مہینہ وار ماں بولی لہور

آپنی راہ دے اُپر
چپ چھتے تڑی آئی

فیروی جھولی اندر

کنجے مہکاں بھر لیائی

جند نمائی کیہڑے ویلے

گوڑھے رنگ رنگائی

امتیاز حسین امتیاز

کچ دی ڈھیری

دیکھ سویراں دُور دسیون

حالی رات لمیری

چانن ویڑھے وچ نہیں تریا

چن دی آس چنگیری

آون والیا توں مُڑ جاویں

میں ہاں کچ دی ڈھیری

شہر ہنہنہوراں والیے سے

تیری ایڈ دلیری

وس پو درواں والیا بدلا

اندر ٹھکھدی کیری

زویا ساجد

لاہواں

پورن بھگت رکھتے

بھگتی گھول گھولے

کبیر داس، سائیں مرنا

اپریل، مئی 1996

تے توں

تے میرا اوہ آپا جیہنوں

لبھن ٹراں کھوجی ہار

نیں دے نیڑے کھرے کھر پیچن

دھوڑنتاراں

سماں چور نہ لبھے کیہدھرے

چھم چھم ہاگاں

”تیری بکل دے وچ چور“

کیوں جے میں تے

نہ چیزانہ و لگن

’بکلاں دے کلاوے‘ اُپر بیٹھ تیرے

اُتے

پٹی وانگول لاہواں

لململ دی پٹی دا، اکورسرا میرے ہتھ

دوجا ہندی ہندی ٹولاں

پٹولے ویس سو آواں

تھلے بیٹھاں، بیٹھو بیٹھ

ڈونگھی جائے

’کلیا پھٹ

آپنیاں کھیڈاں پائے

نہ بچتے نہ ہارے

گونج رلی او ڈارے

دانش احمد مکرم

ادھ رات اڈیکدیاں

کوئی کیڈا چر ہس سکدا ہے

اپریل، مئی 1996

کوئی ایڈا چر رووی نہیں سکدا

وت وی چاہ ہے

روون دی

ہسن دی

تماڈی پیار بھری چٹھی

جیہڑی کدے نہیں آئی

کیڈے سنگ نوا گئی ہے

کیڈے بدلاں توں موڑیا ہس

ایہو جیسی تھاں تے

رجتھے کوئی کھلو وی نہیں سکدا

ہتھوں تھڑکے

یا اکھ وچ رڑکے

تے بھاویں پرنا لے توں پیا وگے

خالی ڈبے نوں کون رکھدا ہے

تڑے کچ نوں کون تکدا ہے

میںوں لگدا

ایہہ اوپرے بوہیاں ای

میری کھٹ کھٹ لکائی ہے

میں مڑوی ایہہ نہیں کہندا

رنگ اڈیا ہے

میں کہنا کھریا ہے

تک تک رنگ کھریا ہے

تڑ تڑ فرش بھریا ہے

وت وی

کہندے ہن ایہناں تھاواں تے

رت وچ گواچے دینتہ وی

ساوی ٹاہلی --- ڈھکن چڑیاں

بڈھی بوہڑ --- ہلاں
بھناں لہے ٹھور ٹھکانے
کھی رہ گئی لالی

ایہو ایندی پیٹرازل دی

دریا دریا بیڑی

ایہو ایندی پیٹرازل دی

پتن پتن ڈھوری

ٹھنکر = کھاگلڑ مرکھ - ڈھوری = پتن تے نکلی

دستی

نجم حسین سید

بھانگڑا

کال تھال نیں تارے

ٹھکھ شرنی رجیاں دی

کھوہ بھریا چروکا انھا

لج نلجیاں دی

بوکے نال گھروکے اساں پچھانے نیں

کوٹھی جیہناں دی دانے کملے سیانے

نیں

انھیاں وچوں ویکھو کیہڑے کانے

نیں

لد جاندا ہے

پیراں کول گواچا موڑ

تے موڑ کول گواچا ساہ لد جاندا ہے

ایسے تھان تے ادھ رات وچ

اکھر گھل پیندے ہن

جن ول ال پیندے ہن

چھی پچھوتے اساں بڑے چروں

ایسہ ورد کمایا ہے

پر ساڈے نال کیہ ہویا

رات تے آئی ہے

ادھ رات کدے نہیں آئی

راجہ صادق اللہ

ایسہ وی ہویا

اک ڈوبے دی سک وچ سڑیاں

آپنی آپنی تھامیں مردیاں

جے کیہدھرے کوئی میل وی ہویا

نہ کوئی گل پرانی چھوہی

اک ڈوبے ول اک اکہ تکیا

رہنے دی کوئی تانگہ نہ ہوتی

عابد عمیق

لالی

ٹھنکر وڈا --- ملیا گر جھال

اچا رکر --- کاواں

مہینہ وار ماں بولی لہور

اپریل، مئی 1996

میر مل دا کھل

میر وی مل دا ہویا ہے، امیر وی مل دا ہویا ہے، مل، ماہنی دا ہویا ہے۔ ایسہ کھل ہن جھامرے آلے۔ راوی تے بڑے بڑے راٹھ ہن، پر راوی دے سردار کھل گنبدن۔ میر مل دا --- امیر مل دا --- ایسہ جوڑی بھراواں دی ہوتی ہے۔ بھرا ڈھیر ہن مگر جوڑیاں تھوڑیاں ہن۔ جوڑی دا مطلب ایسہ وے مردے دم تائیں اوہناں بھراواں ہک دُوئے دا ساتھ نہ چھڈیا۔ دوویں لائق ہوئے ہن۔ ہک پاڑن آلا ہے۔ دُو آرسیون آلا ہے۔ میر مل دا بہادران وچ ہویا ہے۔ وچ سد دے وی آکھیا نیں، ”میر مل دا دھول سدینداں ہیں“ راٹھاں ایہنوں دھول (چٹا ڈھگا، اوہ بلد جہنے زمین نوں سنگاں اُتے چکیا ہویا ہے) دی مثال دتی ہے بھی جتنا دھول بھرا اُٹھیندا ہے اُتنا اٹھائے۔

ایہناں دا ویر گلی آلے کاٹھیاں (گلی، جھنگ دا ہک پنڈ۔ کاٹھیے پنجاب دے پُرانے واسی ہن تے شور کوٹ وچ ایہناں سکندر مقدونی دا مقابلہ وی کیتا سی) نال ہا۔ ایسہ ویر پڑھیاں دا ہا۔ بندے ہک دُوئے دے مرندے رہندے ہان۔ قدرت اللہ تعالیٰ دی ایسی بنی ہے --- میر مل دا وگیا آندا ہے۔ اوس زمانے مٹھی دا سردار ہویا ہے راجہ کنور سنگھ، کنور سنگھ دا بھرا ہویا ہے شمشیر سنگھ، شمشیر سنگھ چڑھیا آندا ہے، ایدوں میر مل دا کھل آندا پیا ہا۔ پتہ نہیں اوہ شرابیا ہویا ہایاں کیہ؟ اوس آکھیا، ”کھلا رستہ چھڈ دے۔ میر مل دے آکھیا، ”توں گڈ تاں نیوں لئی آندا۔ توں وی گکھ جا میں وی گکھ جاساں۔“ سکھ گاہل کڈھی۔ ایہدے ہتھ وچ بندوق ہائی۔ ایس دھری (ماری، فار کیتا) ڈکدا لگا آیا۔ سکھ مری گیا۔ اگے گلی آلے کاٹھیاں نال ویر ہا اتوں ما جھے نال لگ گیا۔

ایس دوران امیر فوت ہو گیا، میر دا بھرا۔ میر مل دے تے دھی ہکا ہائی۔ دولت بی بی اوہا ناں ہویا ہے۔ اوہ جوان ہو گئی۔ امیر تے ہکو پتر ہا۔ صالح اوہا ناں ہا۔ اوہ وی گھبرو ہا۔ کسے گل توں جوں آپس وچ بولے چاچا ہتھریا تاں لڑ پئے۔ صالح آکھیا، ”میں تینوں رجا لیاں۔“ صالح چڑھیا (گھوڑے اُتے سوار ہو گیا)، جا کے مہر بہاب کاٹھیے نوں میلا چا

کیتوس : پو میرا قصوری ہوسی، بندے تماڈے مارن وچ، اوہ مر گیا۔ میں تماڈا ماریا ہویا کوئی نہیں۔ چاچا میرا اوہ ودا نیں بھانویں کوہ چھڈو۔ میرے نال رسائی کرو۔ مہر بہاب سمجھیا ایہہ بڑا دکھ (موقع، ا جیسی صورت حال جس توں فائدہ اٹھایا جاسکے) ہے۔ دشمن گھروں اٹھی تے آیا ہے۔ مارن آسان ہو گیا ہے۔

گھر دے بھیتر دہنسر ماریا، سڑ لنگا جائے
اوس رسائی (صلح) چا کیتی۔ ایہدوں ہٹ کے صلح لگا گیا۔ راجہ کنور سنگھ نوں جا کے منائیوس چا۔ بھرا تیرے دا قاتل چاچا ہے، میرا تاں قصور کوئی نہیں۔

میر مل دے سمجھیا میں ہن جھامرے بہ نہیں سکدا۔ بھتریا مینوں لیندا (جان لیندا ہے) ہے۔ میر مل دا او تھوں چڑھیا ہے، پنڈی بھٹیاں دے آ گیا ہے۔ مینوں بہائیو۔

اوہناں آکھیا، ”آ جا۔“ سردار ایڈر (اتا وڈا) ہویا ہے، جس دیساڑے میر مل دا او تھوں ٹریا ہے، ہزار ٹبر (خاندان) نال ٹریا ہے۔ دھی جوان ہے۔ پنڈی آ گیا ہے بھٹیاں دی۔

پنڈی آ لے بھٹیاں قاصد گھلیا ہے، ناٹھ دے چا۔ میر نوں سوانی اپنی سدا ہے لڑدے رہو پر ساک بھترے نوں دے چا۔ اوس آکھیا، ”جس میتھوں وطن چھوڑایا ہے، اوہا ہن

نال لیوئی تاں میں تیرا سر وڈھ چھڈنا ہے۔“ ”ہلا۔“ اوس آکھیا، ”اوہ، انجیں سہی، بھٹیاں لاگی گھلیا ہی، ساک منگیا نیں۔“ میر مل دا چپ کر کے چڑھ بیٹھا ہے۔ رجوع آ گیا ہے۔

سیداں نوں آکھیا ہیس۔ چرائی کائی نہیں۔ بھٹیں بہوں ہن۔ اوہناں آکھیا، ”اتھے آ جا۔“ آہن رجوع آلیاں وی لاگی گھلے ہن۔ سوانی مڑ دیا ہے۔ سوانی نوں آکھیوس،

”دھی جوان ہے۔ دیندا ہاں کسے گھر نوں۔ ہر تھاہرے (تھاں اتے) گاہل کیوں نکلے، پر میں ہک بندے توں صلاح پچھنی ایں۔“ ”کیہڑے توں؟“ اکھے، ”میں ایہہ نہیں دسنا۔“

مطلب کیہ ہاس (ہے سی) بے دساں تے ایہناں و نجن نہیں دیونا۔
او تھوں مہر بہاب کاٹھیا چا سکھیا ہے۔ دو دشمن ہن، پر دانا ہن۔ چل پیا۔ سردو پیر

ہن۔ مہر بہاب کاٹھیا ڈیرے تے بیٹھا ہے۔ اتوں ہک کاٹھیا بھج کے آوڑیا ہے۔ اوس آکھیا، ”مہر بہاب! میر مل دا رب دتا ہی تے ایہہ لگا آوندا ہی۔ اسیں مار لیے۔“ مہر

بہاب پچھیا، ”کنا کٹک نال ہیس؟“ اکھے، ”ہکلا ہے۔“
ہووے ویری تے گھر آمنت کرے، غصہ من تے وت لیاوٹا کیہ

گودھا رام ملتان دی کار کرنی، چایے پنڈ تے وت شراوٹا کیہ
اپریل، مئی 1996

”بھیڑو! ویری ہووے، بوہے تے آجاوے، پتہ نہیں تہا ہے، کائی گل کرو ہے، بندیاائی کریائے، مت کوئی کوڑی اکھ دیکھے۔“ ”میر، مل دے آکے گھوڑا دروازے دے وچ ڈکھیا ہے، جیہڑا حویلی دا دروازہ ہا۔ سلاما لیکم کوئی نہیںوں آکھیا،“ ”مہرباب بیٹھا ہیں۔“ ”اکھے،“ ”بیٹھا ہاں۔“ ”اٹھی تے میری گل سُن۔“ ”مہرباب اٹھیوں لگا ہے کنہاں کاٹھیاں آکھیا ہے،“ ”مہرباب! ساہن گھوڑا اوہدے بیٹھ ہے۔ تلوار کمر نال ہے ڈھال موڈھے نال ہیس۔ اٹھاراں آگریاں بانس سوا گز نیزہ فولاد، ہتھ وچ ہے۔ ویندا وی ہیں تاں ہتھیار کیوں نیوں لے ویندا۔“ ”مہرباب بڑا غصے ہویا ہے۔ اوس آکھیا ہے،“ ”ایہہ ست پُشتیا راٹھ ہے۔ ایہدے خون وچ وی دعا نہیں۔ ایڈا راٹھ دعا کر سکدا ہے۔“ ”مہرباب لگا گیا۔ مہرباب (انج) دوویں ہتھ کڈھے ہن، اسلام علیکم۔ تے اوس آکھیا،“ ”وعلیکم السلام تے میرے نیڑے نہ آویں تے او تھائیں کھلو کے میری گل سُنیں۔“ ”مہرباب آکھیا،“ ”میتھے وسدا نہیںوں پیا۔“ ”اوس آکھیا،“ ”تیرا وساہ نہ ہووم ہا تاں توڑ نہ آواں ہا۔ تیرا وساہ ہیہم (میںوں ہے)۔ میںوں اپنا وساہ نہیں، مت توں نیڑے آویں۔ میرا عقل نکل جاوے۔“ ”موئے ہوئے یاد آجاون تے میرے پیو دی قبر پُٹی (موئے ہوئے پیو نوں لوکائی گاہلیاں دیوے گی) جاسیں۔“ ”مہرباب اگے سمجھیا ہے بھئی میلا آیا کھلما ہے، ہتھریے روک (وانگ)۔ مہرباب دل وچ آکھیا ہے۔ ایہہ نامراد میلا تاں کوئی نہیں آیا۔ اہجے تائیں آکڑ گئی نہیں۔ رسی داوٹ سڑیاں وی اوہو ہے۔ بہہ رہیا۔“ ”دس۔“ ”میر، مل دے آکھیا،“ ”میںوں ایس وقت پک رعیت دا بندہ تاں سمجھ۔ برادری دا غریب بھراتے سمجھ۔ ویر تیرا میرا اوہو جیہا۔ مت جانیں منت کرن آیا کھلما ہاں۔ بھرا دانا ہا اوہ مر گیا ہے۔ دنیا تے ہزاراں دانا ہین پر دل نہیں کھلما (من نہیں گیا)۔ دشمن ہیں مگر دانا ہیں۔ جیہڑی صلاح میں پچھاں چنگی زینت نال میںوں دسیں تے ویر اوہو جیہا۔“ ”مہرباب آکھیا،“ ”دس۔“ ”بھٹی تے سید ساک منگدن تے توں دوہاں گھراں نوں جاندا ہیں۔ پتر میتھے کوئی نہیں۔ ساک ہکارا دیونا ہے۔“ ”اوس پچھیا،“ ”توں تاں ہجرت کر کے نیوں گیا ہویا اوہناں دے کول۔“ ”اکھے،“ ”جی آ۔“ ”اوس پچھیا،“ ”اوتھے راوی نیٹھیاں منگیا ہانے (ہے نیں) یاں اوتھے گیاں منگیاں نیں۔“ ”اوتھے گیاں تاں منگیا نیں۔“ ”مہرباب آکھیا،“ ”میر، مل دیا۔ دشمن توں تے میں ضرور ہاں، پر ایہہ تیری شان دے واقف نہیں۔ پتھر تاں تائیں بھارا ہے جتنے تائیں اپنی جگہ تے ہووے، جیہڑے ویلے اپنی تھاہر توں ہل جاوے، پتھر ہولا ہو جاندا

ہے۔ توں آپنی جگہ چھڈ گیا ہیں۔ کوٹاں دے وچ بیٹھیاں وی جدوں تیری ٹمک جاوٹی ہے،
 رکے ودھا نہیں سکئی۔ موت، حیاتی دے فیصلے عرشاں آلے کول ہن، بیٹھاں ہن نہیں۔
 جے میتھوں صلاح پچھنی آتاں اتھے جن آلا، دھی تیری تے میری وچ کیہ فرق ہے۔
 تیرا میرا ویر ہو رہے، دھیاں وچ تاں فرق کوئی نہیں۔ اتھے آ، میں اوس دھی داساک
 کریاں۔ ”میر، مل دے آکھیا، ”میں بندے مارے ہوئے ہن کاٹھیاں دے، میں مری
 جاساں۔ ”مہرباب آکھیا، ”تیری موت دا ذمے وار میں نہیں بن سکدا، پر جتھے ماریا پیا
 ہوئیوں میرا، تیریاں لتاں وچ پیا ہو سی۔ ہن؟“ اکھے ”آوند اہاں۔“
 ’میر، مل دا چڑھ پیا ہے۔ راہ دے وچ سوچن لگ پیا ہے۔ میں مار کے نوں آکھنا ہے،
 لگی جاوٹا ہے، میرے نال ہک بندے وی نہیں ٹرنا بھئی لڑائی پوندی ہے۔ سوچیندا گیا
 ہے۔ جا کے مجھیں نوں پھیرا ماریا ہے۔ اکھے، ”مار نیسے چھڈیاں۔“ اکھے، ”چرائی کائی
 نہیں۔“ ”میر، مل دے آکھیا، ”میں چرائی دیکھ آیاں۔ اوہ ڈیلے (گھاہ دی اک قسم) مست
 اٹھے کھلن۔ کانہہ (سروٹ دی اک قسم) دے وچ اسوار لکدین دھامن (گھاہ دی قسم)
 لیٹے پئے ہن۔“ ایہا اوقات ہا اوس ویلے بندیاں دی۔ اوہناں آکھیا، ”اٹھی۔“ جن پٹ
 لیا نیں۔ مجھیں چک لیاں نیں۔

سوراں اللہ پاک نوں، جبار، ستار، غفار نوں
 پچھلی راتیں چھیڑواں ماریاں ہن ہونگراں،
 گھٹے آن کے ستیا نیں لعلوں دے ہار نوں
 مجھیں جوں ہن چون بیٹھیاں،

تے بھانڈا دھریا ہے آن نساں نوں

کتیں کھاوون کانہہ، کماو، ایسہ لٹک سہاون بار نوں
 نھا کے دریا چوں نکلیاں ہن،

جیوس شیشے سوہن بازار نوں

ہک گل مجھیں دی بھیڑی ہے، چوراں نال کرن اُسارے،

دھاگا لیندین ایسہ گھت مہار نوں

شوہدیاں جاندیاں ہن ودھے کریندیاں،

پیا وچھوڑا ہے کونجاں دے ڈار نوں

نال بنتاں دے چوراں کدی نہ دیتیاں،
 جواب دے کے بہندن سرکار نوں
 کیما آہدا ہے: سو لکے دے مجھیں واپس نہیں آوندیاں،
 جتنے تائیں سائیں جھاتی نہ گھتن کاہکاں دے بار نوں

ایہہ مجھیں کبے نور دے، ذکر اللہ دا سہانڈیاں
 پچھلی راتیں ماریاں ہین چھیڑواں ہونگراں، کھاری چڑھ اُنگھلانڈیاں
 خواج خضر راجی ہوندائے، مجھیں آن پتاں تے بہندیاں
 لہندیاں پھوارے تے ٹیساں، رنت سلامی خواج خضر دے رہندیاں
 لنگھن دے ولاکے، نال کھمباں دے کھنڈیاں
 مجھیں اتار پریاں دا ہے کیما، پر نال نصیساں دے رہندیاں
 ایویں سائیاں دے اندر نوں بھیرے،
 مجھیں اگانہہ وی جا کے گھاہ چنداں دے کھانڈیاں

مجھیں کبے نور دے، رُڈیاں رب دے سہاویں
 مجھیں نوں سینت الہی دا ہے، دے لتیں ناگ لتاڑے
 مجھیں آکے اوتھے چڑھیاں ہن،
 جتھے مکن شیرتے شوکن پھنیر کالے
 مجھیں مال ننگ دیاں ننگاں دا ہے،
 کائی لگی ہے سٹ نگارے

ایہہ چلدے چلدے، سردو پھر ہن، جوں تیکیا ہے تاں لگی دے رکھ ہن۔ مار کے
 آکھیا ہے، ”میر مل دیا بھل گئے ہاں اسیں۔ ایہہ تاں لگی دے رکھ ہن۔“ اوس آکھیا،
 ”جن اتھائیں لا دیو۔“ آپت اچ نال دیاں صلاح کیتی ہے بھی ایہہ ہے جم دا کڑما۔
 ایہہ جان کے آیا ہے۔ ہر شے سترائیوں (ٹھیک کرو۔ ہتھیاراں نوں ٹھیک کر لوو) لڑائی
 ہننے پونی ہے، پر ایہہ جرات کے دی نہیں بھی جنہے لیندے۔ مہرباب نوں دس پئی
 مہینہ وار ماں بولی لہور

ہی بھئی میر مل دے آکے جن لا دتا ہے۔ مہرباب نوکرنوں حکم دتا ہے چڑھ میری ٹیر (گھوڑی) تے، جتنا علاقہ کاٹھیاں دا ہے، پھیر کے ہوکا دے بھئی، میر مل دا میری امان وچ ہے، جس اکھ گہری ڈٹھی میں آنہ کڈھ لیاں۔ ایسہ ہزار ٹیر ہے۔ جتنے کھوہاں توں پانی بھریں ایہناں دیاں سوانیاں، سوا گادھی آ لے توں کوئی بندہ اودے نھاون (نھاون) ویسی، میں سر وڈھ چھوڑیاں۔ ڈاچیاں، مجھیں، گائیں تے ایہناں دے پھل (جانوراں دے رتے بچے) چھٹے وتن، کسے دی واہی اُجرے میٹھوں دھر سکدا ہے۔ مت کوئی پھل نوں وٹا وگائے۔ جے سنگ وی کسے دا بھر گیا تاں ایسہ لیک اساڈیاں پیڑھیاں دے مگروں وی نہیں لاہنی بھئی امان مال نوں مار لیونیں۔

میر مل دا بہہ گیا۔ مہرباب بندہ چاڑھیا (اسوار بھیجا) بھئی ایہدے مھترے نوں سد لے آ۔ اوہنوں ایسہ نیوں دنا بھئی چاچا اوتھے بیٹھا ہئی۔ سچی سچی رسائی ہائی، صالح آ گیا۔ جس ویلے روٹیاں کھا رہے ہن رات دیاں تاں اوس پچھیا، ”کیوں سدیا ہئی چاچا؟“ اکھے، ”پچھا! اگلی راتیں خیال آیا ہے، پُرانے راٹھاں دا اکھان ہے بھئی ویر لگے تاں بیجا نہ ممکن دیوتے ویر منڈی آو۔ تہاڈا ہے بیجا (کن، نرسری) پیا مکدا۔ چاچے تیرے تے پتر کوئی نہیں تے توں کٹوارا ہو یوں۔“ اوس آکھیا، ”جی آ۔ فلانے گھر توں ماں میری ساک منگیا ہے تے اوہناں آکھیا وی ہے، تے اسیں تیاری پئے کریندے آں۔“ اوس آکھیا، ”نہیں توں چاچے دا ساک لے۔“ ”چاچے میر مل دے دا؟“ اکھے، ”ہاں۔“ صالح آکھیا، ”میں دیا ہے ترائے ترائے کریندا، چنانہ جا جھلیا ہیس۔ میں کیوں ساک لیس۔“ اوس آکھیا، ”نہیں میں تینوں آہناں تسی گڈھنیوں (گڈھے جاؤ۔ آپس چ رشتے کرو)۔“ صالح آکھیا، ”ایسہ گل وت نہ آکھیں۔“ ”مہرباب آکھیا، ”میں تینوں مہارک ہک دیواں۔ چاچا تیرا یاں سیداں نوں ساک دیندا ہے یاں بھٹیاں نوں۔“ صالح آکھیا، ”نہیں، اسان کھلاں سو رکھی ہوئی ہے۔ میرے چاچے دے بوہے تے کھل ہی ڈھکنا ہے، ہی قوم دا نہیں ڈھکدا۔“ ”مہرباب آکھیا، ”سو (سو رکھنا محاورہ ہے بھئی اپنے قبیلے یاں خونی رشتے توں بغیر ساک نہ کرنے) توہیں رکھی ہوئی ہو سیں۔ میں تینوں پیا آہناں اوہ دیندا ہے سیداں نوں یا بھٹیاں نوں۔“ صالح لمبڑا پیا ہا اوہ اٹھیا ہے۔ ”چاچا! گھر سد کے گاہلیں کڈھن کڈھ ڈہڈا ہیں۔ اوہ تاں ہوئے چنانہ دے راٹھ۔ توں پتر چاڈھو چاچے دے بوہے تے۔ تیرے پتر دی لاش تے ہلوں (ال، الوں) نہ پھرن تاں مینوں کھل دا پتر نہ آکھیں۔ ماں سوئی ہے

کے دی، غیر قوم دا بندہ اساڈے بُو ہے تے آڈھکے۔ ”مہرباب اٹھیا ہے اوس ہاں نال چا لایا ہے۔ اوس آکھیا، ”نسلی تاں ہوویوں۔ نسلی رانجیں کریندے ہن، پر بھیڑیا! لیندا وی نیوں تے کسے نوں وی لین نیوں دیندا۔ چاچا تیرا میرے کول آیا ہے۔ ایہہ ایہہ صلاح کیتی بیس۔ اوس نوں ڈھنگ نال میں سدیا ہے۔ اوہ جن لائی بیٹھا ہے۔ ساک اوس توں دو گھراں منگیا ہے۔ میتھوں صلاح پکھن آیا ہے، جیہڑا صلاح گیر ہو کے دھوکھاتے منافقت کرے اوس جیڈا بے ایمان دنیا تے کوئی نہیں۔ دو دشمن آپس وچ رلا کے میں اپنی طاقت تباہ کیتی ہے۔ مگر صلاح پکھن جوں آیا ہے۔ ایہہ تاں اساڈا کم نہیں۔ صلاح بھیڑی دیوے۔ چاچا تیرا بیٹھا ہے۔ اوس نوں تیرے سدے دا وی پتہ کوئی نہیں۔“ صلاح روپا۔ اوس آکھیا، ”چاچا! میرا چاچا پہاڑ ہا۔ ٹھلہ ہا۔ راٹھ ہا۔ اوہنوں تر تیس چوہنوں گلاں کمزور کیتا ہے۔ بھرا چنگا ہاس مر گیا ہے۔ پتر ڈھیوس (جمیا، ملیا) کوئی نہ۔ دھی جوان ہو گئی۔ میں پتر بننا ہا، میں حرادا بن گیوم۔ جے چاچے دی کنڈ میں نہ چھوڑیند م تاں ایہہ گالھیں نکلتیاں کوئی ناہن۔ واسطہ خدا دا ہئی، جیڈا میلا آہنا ایں میں کریناں، جیڈی کس آہنا ایں میں جھلیناں، چاچا مینوں منا دے۔“ رووے۔ مہرباب آکھیا ہے، ”شاداشی راٹھ دیا پترا۔“

بندہ گھلایا ہے مہرباب، میر مل دیا! دیو بھرے (دینتہ اُبھرے) وگ کدائیں نہ جاویں، تیرے بُو ہے تے پرھیں پئی آوندی ہے۔ اوہ بڑا خوش ہویا ہے۔ اوس سمجھیا جیہناں کاٹھیاں دے میں بندے مارے ہوئے، اوہناں دے نال رسائی کرواؤ ہے۔ اوس گھرے، گھر ونجیاں، منجیاں، بوہڑ بیٹھ گھتیاں۔ دھوئیں، حقے شروع ہو گئے۔ شکر ہے آوندے پئے ہن تاں جو ایہہ پرھیں آ گئی۔ جوں میر مل دے تکیا ہے وچ بھتریا، تاں اوس دے تن بدن نوں اگ لگ گئی۔ میر مل دا منجی تے بیٹھا ہے۔ تلوار ننگی اگے پئی ہے، تڑپا پیا ہے۔ مار کے سلام دتا ہے۔ اوس و لیکم سلام نہیں آکھیا۔ شوپہر (پجھاں) پھر پھر پھر کدے پئے ہن۔ جتنا خون ہا اوہ اکھ وچ بولے۔ سلام اوس کوئی نہ جھلایا۔ پرھیں آ کے بہہ گئی۔ ایہہ (صلاح) اشارے کرے۔ جے آکھیں تاں میں چاچے دے پیراں تے ڈھے پواں۔ اوس آکھیا، ”بلا مچھری بیٹھی ہے۔ تلوار اوس دے کول ہے۔ اوہ سر وڈھ لیسے، کیہ فائدہ۔ چپ ہر شے۔ بولے وی کوئی نہ۔ کچھے وی کوئی نہ۔ بڑی دیر دے بعد مہرباب بولیا: ”میر مل دیا! پتہ ہئی ایہہ پرھیں کیوں آئی ہے؟“ اکھے، ”نہیں۔“ اکھے، ”اپریل، مئی 1996

”دولت بیوی دہی دی گڈھ میں گھت دتی ہے ایس چھوہر صالح نوں۔ دہی میری ہے میں گھر لے جاوئی ہیں۔ مارکا! دُعا خیر آکھو۔“ اوس بولن دا وقت ای نہیں دتا، میر مل دے نوں۔ تھاڑ تھاڑ (تھر، تھر) کنبدا پیا ہے۔ ہنجوں ترپ ترپ کریندیاں پسیاں ہن۔ ایسہ لفظ نہیں آکھ سکیا، دہی میری ہے تیری نہیں۔

مہرباب آکھیا ہے، ”تیس بھائی مارکا گھراں نوں جاؤ۔ میرں چھوہر لئی آواں۔ ایسہ ٹرپیا ہے۔ جن وچ گل سُنی گئی ہے بھئی مہرباب گڈھیں گھت دتیاں ہن۔ میر مل دے دی سوانی آکھے سوانیاں نوں، ”دیو مہارکاں“ اسیں اج وسدے جہان تے آگئے ہاں۔ مہرباب آکے چھوہر دی بانہہ نپی ہے۔ اٹھی پچڑ! دہی دی توں میری ایس تے پرناوٹا (ویاہ کرنا) دی میں ہے۔“ اوس نمائی بھکیا ہے تاں مگروں پیو ٹریا آوندا ہے۔ میر مل دے نوں ویکھ کے اوہ ڈر گئی بھئی میرے پتریر دا تاں ناں نہ سُندا ہویا پیو۔ ماں ہدھاں (ہجاں) دیں اٹھی چاچا جوں پیا آہدا ہئی۔ اتنے نوں میر مل دا وڑپیا ہے تے اوس آکھیا، ”چھوہرے! توں ہیں میتھوں ڈری بیٹھی تے دہی نوں کہوور ہوندا ہے۔ ہک ایس دے چھوڑیا ہے، دُو آ میں کیوں دیواں؟ ایس برے توں پچھ، میتھوں پچھیا ای نہیںوں۔ میرے دشمن نوں میرا جگر کڈھ کے دے چھڈیا ہس۔“ مہرباب ٹردا وی جاندا ہے تے آہدا وی جاندا ہے، ”میری دشمنی داتینوں پھکھیرے پتہ لگسی۔“

گھر لئی گیا۔ جس دیھاڑے جنج ڈھکی ہے، مہرباب کے بوہے تے روٹیاں پکیاں ہن۔ فجر مہرباب دا ج کڈھیا ہے دا ج دے وچ اکیہ ڈاچیاں ہن۔ اکیہ بھجیس، اکیہ گائیں، اکیہ گھوڑیاں، اوس ست اکیہاں دتیاں ہن۔ چھوہر پرنی کے لکھ گئی ساہورے۔ پرھیں بیٹھی ہے۔ مہرباب آکھیا ہے، ”میر مل دیا! اسانوں موئے ہوئے دسرے ہوئے کوئی نہیں۔ دہی ہائی تیری جیہڑی دے چھڑی ہے۔ دھیاں وچ فرق کوئی نہ۔ اوہ میں پرنا چھڑی ہے۔ سال دا کارا ہے۔ سال تائیں تیاری کر لے، اتنے تائیں بے شک اساڈے بوہیاں تے لگاوت تے تینوں پچھناوی کسے نہیں۔ سال توں اُتے ہک دیھاڑ وی اجھکاں (رکاں) تاں مینوں کاٹھیسے دا پتر نہ آکھیں۔ جتھے وی ہو یوں تینوں ٹکرساں۔“ میر مل دا اٹھیا ہے۔ اوس آکھیا، ”مہرباب! جیہڑا پیو نال لڑے اوہ حرامدا ہوندا ہے۔ جیویں دہی توہیں پرنائی ہے، انج میتھوں نہ پرینوئی۔ ہُن میں تیرے مقابلے تے تلوار لے کے اٹھیواں تاں مُڑ میں حرامدا بننا ہاں۔ ایسہ تلوار ہئی تے ایسہ پگڑی۔ سر وڈھنا ہئی تے وڈھ سٹ۔

جے ماف کرنا ای تی ماف کر چھڈ۔ ”پیراں تے ڈھے پیا۔ جدوں رسائی دا وقت ہوندا ہے، اوہ رحمت الہی ہوندا ہے۔ مہرباب اٹھیا۔ اوس آکھیا، ”اٹھنیو کاٹھیاں او! ایہدا سر وڈھو۔“ اوہناں آکھیا، ”مہرا پہلے گھر چا واڑیا ہی۔ وت دھی چا پرنائی ہا بو ہے تے۔ اسانوں ایڈا کنسلا (بری نسل دا) جاندا ہیں، پیراں تے ڈھٹھے دا سر لیئے۔ اسان اللہ واسطے ماف کیتا ہے۔“ مہرباب آکھیا، ”جے ایہنوں ماف کرنا نہیں تاں ایہنوں جھامرے بہا یو۔ جھامرے ایہہ تاں بہہ سکدا ہے جے کنور سنگھ راجہ ماروتاں۔ بھیڑیا او! میر مل دا کھل مہاجر بنیا ودا ہے۔“ اصل وچ اوہ گل کرو ای ایہا ہا کاٹھیاں نال۔ راٹھ جوں ہا۔ اوہناں آکھیا، ”جن جگاتر تے جالا۔ کنور سنگھ تینوں پروں (پرلے پاسیوں) دھاڑ دیونی ہے۔ اسیں کاٹھھے وی آجساہیں (جاواں گے) کھل وی آجاسن۔ یاں اسیں دوویں گھر مک جساہیں یاں توں جھامرے بہہ سکس (سکیں گا۔)“

میر مل دے او تھوں جن پٹیا ہے چاتے مھتیا وی نال ہیس۔ جگاتر شہر ہے راوی دا۔ اوہدے اتے آکے جن لادتا ہیس۔ کنور سنگھ نوں دس پئی ہے۔ اوس نوں بھرا شمپیر سنگھ دا دیر یاد آیا ہے۔ اوس دھونے تے سٹ چاماری ہے۔ اوہ چڑھ کے آیا ہے۔ ہا کھی جھولدے کھلے ہن۔ چاگردوں (چارے پاسیوں) جگاتر نوں گھیرا ہے۔ مہرباب وی اپنے کٹک لے تے آگیا۔ مہرباب جائزہ لیا ہے بھئی ایہہ توپاں، ایہہ تاں ہکا کافی ہے کھلاں تے کاٹھیاں نوں۔ ایہناں دے اگے اسان کیہ مگنا (مقابلے لئی ٹھہر سکنا) ہے۔ مہرباب، کنور سنگھ نوں آملیا۔ اوہنوں رسائی دا پتہ کوئی نہ۔ اوہ بڑا خوش ہویا ہے بھئی میری مدد کان آیا ہے۔ مہرباب اوس دے تنبو دے ارد گرد ہزار ڈاچی بہائی ہے۔ ہر ڈاچی دے نال ہک تلوار آلا بہایا ہے۔ اوہ پیا جاندا ہے بھئی میری حفاظت کان قلعہ بنا رہیا ہے۔

دیگر (عصر) دے وقت مہرباب بندہ گھلیا ہے۔ سوتے دا وقت ہوسی، میں سد کے پھنساں مہاراجہ کنور سنگھا، پرشاد پھکیا کہ نہ پھکیا۔ اوس ویلے تلوار چل جاوئی ہے۔ تیس اپنی تیاری کر لوو۔ حملہ اسان کرنا ہیں۔ پہلے حملے وچ ای اسان ہتھیاراں تے قبضہ کرنا ہے۔ او دے سکھ اسان کوئی نہیں آون دیوٹا۔ دیو بھرے لڑائی کریئے، ایہہ توپاں وگن تاں اسان تاں پہلے ہلے وچ ای اڈ جاوٹا ہے۔ ساڈی طاقت وی نہیں۔ ہتھیار وی نہیں۔ سوتے دا وقت ہے۔ کنور سنگھ کھانا کھا رہیا ہے۔ نوکرنوں آکھیا ہیس، ”دُھ پلا۔“ اوس دُھ دا گلاس بھر کے اگانہ کیتا ہے تاں باہروں مہرباب سد کے آکھیا ہے،

”مہاراجہ کنور سنگھ! پرشاد پھکیا کہ نہ پھکیا۔“ ایذا دانا سکھ ہو یا ہے اوس سد کے آکھیا،
 ”مہربہاب توں تاں ددھ تے خون رلا رہیا ہیں۔“ نوکر آکھیا، ”اوہ تاں پکھدا پیا ہے کھانا
 کھاہدا ہے کہ نہیں۔“ اوس آکھیا، ”بے وقوفا! ایس آواز وچ اتنا جوش ہے، ایسہ کیہناں
 نوں اشارہ ہے۔“ مہربہاب آکھیا، ”دُدھ تے خون اوس ویلے رلیا ہے، جس ویلے ڈیگ
 توں دھونے نوں سٹ مار کے تریا ہیں۔“ اکھے، ”تیرا تاں دشمن سی۔“ اوس آکھیا، ”لکھ
 واری دشمن ہووے پر تیرا میرا کیہڑا سانگا ہے۔“ اتنے تائیں تلوار چل پئی۔ پہلا حملہ
 ایہدوں ہو یا۔ توپاں تے قبضہ کر لیا۔ سکھ اٹھیا تاں اگوں شے دے کائی نہ۔ سکھ مہربون
 لگ پئے۔ سکھ تڑگئے۔ کنور سنگھ وی بھج و گیا ہے۔ مگرں، میر، مل دے ہتھیں تلوار ہے،
 چکی آوندا ہے۔ اوہ نماٹا چل کے ہتھاں (ا جیسی تھاں جتھے کھانا کھاوَن آ لے بھانڈے پئے
 ہوون) نوں آوڑیا ہے۔ راء، میر، مل دے دی ماں اٹھی ہے تے اوس آکھیا، ”وے میر!
 ایسہ نماٹا تاں ہتھاں نوں آوڑیا ہے، کجھ نہ آکھیں۔“ جوڑے چوں نپ کے سر وڈھ سٹیا
 بیس۔ ”اماں جے سپ ہتھاں نوں وڑے تاں چھڑ دیویے۔ ایسہ کوئی ترس دا موقع
 ہے۔“ اوہ مری گیا۔

ایسہ چاچا بھتیا آ کے جھامرے بہ رہے ہن۔ پیو دھی دا بو ہے تے بوہا ہے۔ گل
 کرن لگیاں دولت بیوی آکھے، ”پیو اِنج آکھیا ہاتے بابے اِنج آکھیا ہا۔“ سُنن آ لے سمجھ
 جانڈن۔ پیو سدیندی ہے مہربہاب نوں تے چاچا سدیندی ہے میر، مل دے نوں۔ پیو نوں
 پیو سدنا چھوڑ دتا بیس۔ گھر آلا (خاوند) کائی آہری گل کروں تاں جھو کھا مہربہاب تے کرنا
 ہے، پیو اگے نہیں۔ عید دا دن آوے یاں تاں محل اُتے چڑھ کھلووننا۔ خیر ہووے شالا،
 میری پیکی روٹی نہیں پئی آوندی۔

مہربہاب بیمار ہو گیا ہے۔ بندہ گھلیا ہے دولت بیوی آل۔ اوہ گئی ہے۔ اگانہ اپڑی
 تاں مہربہاب دے آخری ساہ ہن۔ ایسہ روون لگی۔ اوس آکھیا، ”چھوہریں! توہیں روونا
 ہے، مینوں پتہ ہے۔ آئی چرکیری ہے۔ میں ہک گل کرنی ہے سارا میلکھ چپ کر جاوے۔“
 پتراں نوں سدیا بیس: ”تساتھے دھیاں ہن، ایس چھوہرتے پتر ہے، میرا آخری وقت
 ہے۔ ایسہ نہ جنیائے بابا بے ہوشی وچ ہے تاں ایسہ گلاں پیا کریندا ہے۔ اِنج تائیں اپنی
 زبان نال تعریف کدی ناہیں کیتی، تسانوں گل سمجھاوَن کان گل کروہاں۔ خدا دی قسم اپنی
 ساری زندگی وچ جتنے راٹھاں نال ترکڑاچ تلیا ہاں، ہر راٹھ میتھوں کسا، نکلیا ہے۔ میرے

نال سادیں کوئی نہیں تکیا۔ آپ تاں وڈا راٹھ ڈٹھا ہے تاں ایسہ چھوہر ہے۔ میرا احسان ایڈا کوئی نہ۔ جے ہا وی تاں ایس دے پوتے ہا۔ بہوں آدم اپنے بوہے توں بیگانیاں دھیاں پرنا چھوڑیندا ہے، پر ایس چھوہر دے نال دی چھوہر کائی نہ ویکھسو۔ جیوندے پو نوں پیو سدنا چھڈتا ہیس تے مینوں پیو بنا لیا ہیس۔ میں مردا پیا ہاں۔ ایس تے چھوہر ہے تے تہاتھے چھوہریں ہن۔ ایس دا گڑ وڑیندا میں اپنی اکھیں ایس حویلی وچ دیکھی جاواں۔ میں قیامت تائیں تہاتھے راضی ہاں۔ آہرن اوووں پٹنے پے ہوئے ہن تے نال گڑ وڑیندا ودا ہے۔ منگیوا (منگنی) کروا کے مہرباب دا روح پرواز کر گیا ہے۔

میر، مل دے دا پچھلا پہرا ہے۔ اکھیں تے موتیا چڑھ گیا۔ صالح سوچیا، میں سو نوکر وی چاچے دی خدمت تے کھماراں تاں خدا مینوں ہستی دتی ہے، میں کھمار سکدا ہاں، پر چاچے دے دل وچ جاوئی ہے، میتھے جوں پتر کوئی نہیں۔ کیوں نہ پو دی خدمت میں آپ کراں۔ آہرن صبح، شام کھمارہ جاندا ہا۔ اٹھاوٹ لگیاں بسم اللہ۔ جتی پواون لگیاں بسم اللہ۔ موڈھیاں تے چاون لگیاں بسم اللہ۔ قدم بھرن لگیاں بسم اللہ۔ خدایا! توہیں مینوں توفیق دتی ہے میں اپنے پو دی خدمت کر رہیا ہاں۔ اتوں میر، مل دے وی ڈا کر نکل جاوے۔ ”او مہرباب! خدا تینوں جنت نصیب فرمائے، ایسہ توں بسم اللہ پیا کریناں ہیں۔ جیویں میں کروہام، میں تاں کنجر سد یونا ہا۔ میری کاہیں کرنی ہا۔ ایسہ میرے بھرا دا پتر ہے، جیہڑا بسم اللہ پیا کریندا ہے۔ بسم اللہ صالح کرے تے دعائیں مہرباب نوں دیوے۔ راج میر، مل دا زندگی گزار کے لد گیا۔

مینڈے سجواو، مولیٰ نال بی

دنیا والے نوں دنیا دا مانا، ننگاں نوں ننگ منی
 نہ اسیں ننگ، نہ دنیا والے، ہسدی جٹی کھنی
 دنیا چھوڑ فقیر تھیاسے، جاگی پریم کئی
 کسے حسین فقیر سائیں دا، جانے آپ دھئی

کشمیری کہانی

اختر محی الدین

التھامہ مہا

جنت دی حور

اختر محی الدین (1928-) کشمیری دا کہانی کار اے۔ اوہدے کہانی پراگے ست سنگار نوں
1958 دا ساہت اکیڈمی ایوارڈ بلیا۔ کشمیری ڈکشنری پراجیکٹ دا ایڈیٹر رہیا۔ اج کل سرینگر ہوندا اے۔

اوہ نش دیھاڑا اج کے نوں چیتے نہیں۔

اجے مونہ جھاکھرا (سورج ڈبن مگروں دا ویلا جدوں شام اجے پوری نہیں تھی
ہوندی) ای سی کہ کائے چھوہر دے زیلدار دی دھی نوں چھیٹن دی واء اڈ پی۔ اک
چندری جیسی چپ سارے پنڈ اُتے پسر کھلوتی۔ دھرت اُتے مُردیہان کھلوت آگئی۔ پنڈ
دے کتے اسماناں ول مُونہ چائی نس کھلوتے جیویں رب نوں اُلاہا پئے دیندے ہون
سانوں ایہہ دن و۔ لکھن لئی جگ اُتے ٹوریا سائی۔ اسیں دوویں جی گنگ ہوئے پئے ساں۔
کون بولن دا ساہ ست ای جیویں نہیں سی رہیا ساڈے وچ۔ ویکھو ہُن زیلدار کیہڑی
دھروپی گھتدا اے۔ اوہ گل پی جان والی جنس ای نہیں سی۔ اوہدے ٹکڑیاں اُتے پلن
والا لگر اوہدی دھی فوطانوں چھیٹ جاوے؟ میں کتب گیا تے میرے نال میری جھگی تے کیہ
سارا پنڈ ای کتب گیا۔

زیلدار دانوکر پیٹھا پور دے صد ڈار دا پتر سی۔ صد ڈار زیلدار دا مزارع سی۔ زیلدار
اوہدے اُتے ساڈے جنا ای مہیاں سی سگوں ساہتھوں دی ودھ تے ای تے اوہنے اوہدا
مُنڈا گھروے کم کار تے آپی گائیں وچھی سا لہن چارن لئی کول رکھ لیا سی۔ مینوں
بجھدی پئی سی کہ ہُن زیلدار نے صد ڈار دا لکھ کنڈا نہیں رہن دینا۔ مینوں اک ہور نش
دیھاڑا چیتے آگیا۔ رحیم شقدار نے زیلدار دے باگے وچوں چیریاں تروڑ کھڑیاں سن تے
زیلدار نے غصے نال ہلکیاں ہو کے اوہنوں چکاں نال وڈھ کھاہدا سی۔ صد ڈار دا انت تے
ہور وی بھیرا ہوسی، ایہہ سوچ کے مینوں تریلی آگئی۔

زیلدار دا رعب تے آور نرا پنڈ وچ ای نہیں، شروچ دی سی۔ سارے سرکاری افسر
تے اہلکار اوہدا دم بھر دے سن۔ اوہ ایس لئی کہ جدوں وی کوئی افسر ساڈے علاقے دے

دورے تے آوندا اوہدے ککڑ دا رُودا پر بندھ زیلدار دے گھرے ای ہوندا۔ پھیر ایہہ وی پئی جے کسے افسر نوں کوئی بھیڑ آن پوندی زیلدار اودوں اُتے اپنی بچ ورت کے اوہدی خلاصی کرا دیندا۔ آکھدے نیں زیلدار دے ویاہ اُتے بڈھا ہویا مہاراجہ آپ آیا سی۔

باہرا نھیرا تھہ پیا سی۔ چاؤلاں دیاں دو چار گراہیاں مگروں میں لمبا پین ای لگا ساں کہ بُوپا کھڑک پیا۔ میری تے اصلوں چند ای نکل گئی۔ ربا خیر کریں! آہندیاں میں کنبدے ہئیں بُوپا لاہیا۔ غفارا سی کالے کبل نال، لِنسیا، ہتھ وچ لائین۔ کسے ہور عالم دی مخلوق ای پیا جا پدا سی۔ میں پچھیا تے مینوں ماڑا جیہاد ہکدا ہویا اندر لے آیا، ”مُشیا اے پئی غلا صاحب وی آ گیا اے۔“ اوس گوشہ کیتا۔ ایہہ سُندیاں سار میری زنانی پٹن کڈھ ڈڑھی۔ ”کیہ ہنساں اسماں غریباں دا! اوہناں تے سبھ نوں بھن کے دھر دینا اے۔“

میرے مُونہوں اک حرف نہ نکل سکيا۔ غلا صاحب ڈھیر اکھ والا بندہ سی۔ اوہدی بھین نوں چھیڑ کے کوئی کتھے جا سکدا سی۔ مینوں پک ہو گیا پئی صمد ڈار تے اوہا جیا جنت اک پاسے پیٹھا پوریاں ساریاں ای نہیں بچنا۔ غلا صاحب نے سبھناں نوں گولیاں نال چھانٹی کر دینا اے۔

غفارا من من کرا آکھدا پیا سی، ”کالکھ تے بھائیں پیٹھا پوریاں دے متھے ای لگی اے پر زیلدار دے قہر توں بچنا اسیں وی کوئی نہیں۔“

میری زنانی صمد ڈار دے پتر نوں پلوتے دیون لگ پئی، ”اوہنوں چوڑ مار دیاں ذرا نہ آئی پئی بنے گا کیہ؟ کیڈا حوصلہ کر لیا اوہنے مہاراجے لوکاں دی دھی نوں چھیڑن دا!“

غفارا وی اوہدے نال رل پیا، ”اوہ تے چن سورج توں وی پردہ کر دی اے۔“

”اوہدی بھانے جیویں پنڈ دی خانگی ہووے۔ اوہدی تے چادر اُتے فرشتے سجدے ریتدے نیں۔“ میری زنانی بھر و شواس نال آکھیا۔

”ایڈی پڑھتاں والی! قرآن پڑھدی اے تاں مولوی صاحب وی دن داں تھلے جھہ دے لیندا اے شوہدا، پچھن دن تے دراڈی گل اے۔“ غفارا وی سگواں آیا۔

میرے تے چُپ ورتی ہوئی سی۔ غفارا گیا تے میں لمبا پے گیا۔ کتے دی بھونک نال پاسے مار دیاں رات اکھاں وچ لنگھ گئی۔ سویرے پھلی وچ گوڈی دیندیاں کئیں واریں میرا دل کیتا اپنی وادی مُوجب کوئی گاؤں الاواں پر میستھوں الاون نہ ہویا۔ اوس توں اگلے دیہاڑے پھلی بنے جانڈے میں ہتھیرا اُرا نہ پرانہ جھاکیا پئی خبرے کوئی ٹکر جاوے

جیہدے توں میں پچھ سکاں، سیٹھا پوریاں نال کیہ بنیاں؟ پر مینوں کوئی اجیہا بندہ نہ ٹکریا۔
میری زنانی ہتے ویلا لے کے آئی۔ میں اوس توں پچھیا۔ اوہ آکھن لگی، ”زیدار کجھ نہیں
کرن لگا، آخر اوہدی دھی دی وی تے کھنای ہونی اے۔“ میں اوہنوں کھریاں ہو کے
چپ کرا دتا۔ مینوں پتا سی زیدار صد ڈارتے اوہدے منڈے نوں کے گجھے داء مارنا
اے۔

شامیں کجھ سویلے ای میں گھر مڑ آیا۔ میری زنانی آکھن لگی، غفارا تینوں لبھدا پھردا
سی۔ میں اوہدے ول گیا تے اگے رحیم بٹ تے سبل گلدار وی بیٹھے ہوئے سن۔ اوہناں
دی صلاح سی پئی سویرے زیدار نوں جا کے سلام بھریا جاوے۔ میں اوہناں نوں موڑنا
چاہوندا ساں پر نہ موڑ سکیا۔ رحیم بٹ نے دسیا، ”صد ڈارتے پاگل ہو گیا اے اوسے
دیہاڑے دا۔“

”چلو پھیر کیتا پالیا سو!“ غفارا پاٹ پیا۔

رحیم بٹ دسد اپیا سی، ”منڈا وی نہیں سوپیا لبھدا۔ خبرے کیٹری لاہم نوں مونہہ کر
گیا اے۔“

”ماڑا ہو یا اے، کسے کھوہ وچ چھال مار دتی ہوئی سو!“ میں آکھیا۔

”رت کرے، انج ای کیتا ہو سو۔“ رحیم بٹ تے غفارا کرودھ نال بولے۔

مینوں صد خاں تے اوہدے ٹیرتے افسوس پیا آوندا سی۔ ”شوہدا صد ڈار، ایہہ منڈا

ای تے اوہدا آسرا سی۔ پنجاں وچوں اک ایہو ای تے بچیا سا سو۔“

”ایہو جسے پتراں دا تے بندہ جمدیاں سار ای سنگھ گھٹ چھڈے۔“ سبل گلدار وی

تپیا ہو یا سی۔

”ایہدے نالوں تے ایہہ نہ ای ہوندا تے چنگا سا سو۔“ میں اپنی گل کر کے او تھوں

اٹھ آیا۔

وڈے ویلے اوہ مینوں اپنے نال لیجان لئی آگئے۔ پر میں اپنی زنانی توں اوہناں نوں

اکھو دتا پئی میں گھر کوئی نہیں۔ شاماں تائیں گھر لکیا میں اوہناں نال زیدار ہتھوں ہوون

والی کار بارے سوچدا رہیا۔ پر کوئی وی مندی چنگی میرے کنیں نہ پئی۔ اوڑک میں وی

کجھ ندھڑک جیہا ہو گیا۔ دوجے دن میں آپ زیدار دے گھر ٹر گیا۔ غلا صاحب نیٹھکے

سی۔ میں اندر جھلانی ول زیدارنی کول چلا گیا۔ اوہ دیوان تے بیٹھی سی تے کول ای فوطا

کسے کے رُجھی ہوئی سی۔ ذیلدارنی نون سلام کیتا تے اوہ ہس کے بولی۔ پُکھن لگی،
”اینے دن رکھتے رہیا نئیں؟“

میں اوہنوں دسیا پئی میں ول نہیں ساں۔ اوہ میریاں بیماریاں دی گل کر کے چھیڑدی
رہی۔ فوطا ول و پُکھن دی ہمت نہ پئی مینوں۔ اوہ نہ ہووے پئی اوہنوں ویکھاں تے صد
ڈار دے مُنڈے والا سارا اُندا ای میرے سر تے آن پوے۔ پُکھیتی ای میں او تھوں اُٹھ
آیا۔

بنے آ کے میں فوطا بارے سوچن لگ پیا۔ رت نے ویلے ویلے ای بنایا ہونا اے
ایہنوں۔ ایسی گھرت پئی جیہڑا دیکھے پوجا کرن لگ پوے۔ مینوں کجھ سمجھ نہیں سی پئی
آوندی کہ صد ڈار دے نطفے نے فوطا نون کیہ آکھیا ہوسی۔

چار پنج دیھاڑے میں ایہناں سوچاں وچ ای ڈبیا رہیا۔ ذیلدار دے وی متھے نہ لگیا
پئی کیہدھرے میری کوئی سوچ میرے بُلھاں اُتے نہ آجاوے۔

اوڑک ویلے دے نال سبھ کجھ بھل بھلا گیا۔ صد ڈار دے خلاف ذیلدار نے یاں
اوپدے پتر غلا صاحب نے کوئی کاروائی نہ کیتی۔ پھیرانج ہو گیا جیویں کجھ وی نہیں سی
ہویا۔ اک صد ڈار سی جیہدے چیتے وچوں کجھ وی نہیں سی گواچا، سبھ کجھ اُنجے دا اُنجے
سجرا سی۔ اوہ ہر ویلے روند اکر لانداتے پٹدا ہویا پھردا رہندا۔

چار ورھے بیت گئے۔ پیٹھا پوریا صد ڈار وی گزر گیا۔ کوئی آکھدا اوہنوں ہلکایا کتا
وڈھ گیا سی۔ کوئی آکھدا فاقیاں اوہنوں مار سُٹیا۔ کیناں دا خیال سی کہ پتر دے گواچن دی
سٹ ای اوہدی چند لے گئی۔ مکدی ایہہ پئی سبھ ہوئی بیٹی اوہدے نال ای قبرے جا سمائی۔

فوطا دے ویاہ نون ورھا ہو گیا سی۔ اوہدے سوہرے وڈے تگڑے لوک سن، عام
بندہ اوہناں دا نال لیندا وی تر بھکدا سی۔ فوطا دے سائیں نون کم کار کرن دی کوئی لوڑ
نہیں سی۔ غلا صاحب واکن اوہ وی شکار دے رنج کے شوقتی سی تے ظاہر اے اوہدی غلا
صاحب نال یاری وی سی۔

پنڈ و اسی ہر ویلے فوطا دے سوہریاں نون اوہدے پیکیاں نال مچدے رہندے۔
اوڑک سا ذیلداراں دے حق وچ ای نکدا سارا۔ ویاہے جان مگروں فوطا دے مکھ تے ہور
وی لالیاں بھکھ آئیاں۔ جوانی تے دولت نے اوہدے سوہن نون لوہریاں دا کر دتا۔
اوہدے سوہرے وی پردے دے سخت پابند سن۔ اوہدا سائیں وی غلا صاحب واکن وڈی

انکھ آن والا سی۔ ایس لئی چن سورج ا بے وی فوطا نوں جھاکن لئی ر کدے سن۔ اوہ
قرآن وی رانجے مٹھے سُراں وچ الاندی سی۔ پنڈ دیاں مُتیاراں اوہدیاں ریاں کردیاں نہ
ہڈیاں۔

اج میں سویر دا ٹریا شہر اپڑیا تے مینوں شاماں پے گئیاں۔ کوئی جانو بچھو نہیں سی میرا
اتھے جیہدے کول جا کے گھڑی لک ای رسدھا کر لیندا۔ اوڑک میں اک میتے جا وڑیا۔
ا بے فرش اُتے کنڈ لائی ای سی کہ کوئی دڑ کے مارن لگ پیا، ”گھڑی تے بتیاں چوری کرن
آ وڑیا ایس چل دفعہ ہوا ایتھوں۔“

میں ترلا لیندیاں آکھیا، ”بھائی بھلیا لوکا میں کوئی چور نہیں، مسافر آن رب دے گھر
رات کٹن آن وڑیاں۔ توں کاہنوں جھنیاں لے لے پینا ایس۔“ تے جدوں میں اوس
بندے دا مُونہ ویکھیا تے میں حران پریشان رہ گیا، مینوں آپنیاں اکھاں تے یقین نہ
آوے۔ اوہ اوہو سی صد ڈار دا پتر جہننے ذیلدار دی دھی نوں چھیڑیا سی۔

میں اوہنوں اوہدے پیو دے مرن دا دسیا تے اوہدے کولوں اوہدی کتھا کچھی اوہنے
دسیا پئی اوہ چونہ ورھیاں توں ایس مستے ای ہوندا اے۔ میت دی سیوا بدلے لوک
اوہنوں روٹی ٹکڑے چھڈ دے نیں۔

مینوں اوہ نش موہنہ جھا کھرا چیتے آگیا جدوں سارے پنڈ نوں اک چندری چپ آن
ولیا سی۔ میرے سنے سارے لوک فوطا نوں چھیڑن والے مُنڈے دی اخیر سوچ کے سمے
پئے ساں تے اج اوہ مُنڈا میرے ساہنے کھلما سی، جنت دی حور نوں بے پرد کرن دا حیلہ
کرن والا شطان۔ ”توں فوطا نوں آکھیا کیہ سی؟“

اوہ انگیار واکن بھکھ کے لال ہو گیا تے دند پیھندا ہو یا ذیلدار نوں گاہلاں کڈھن
لگ پیا، ”اوہناں بے شرماں داناں نہ لے میرے ساہنے۔ اک بھر جوان تے سوہنی کڑی
گھروچ ہووے تے اوہدا ویاہ نہ کرن!“ اوہ روون لگ پیا۔ مُونہ اوہدے نوں پھیر اوہو
جنڈرا وچ گیا۔ اوہنے دند گھرتیچے جیویں اوہ کجھ آکھنا چاہندا ہووے پر غصے پاروں اوہدے
توں بولیا نہ پیا جاندا ہووے۔ میں وی ولا گیا۔ کجھ چر اسیں پنڈ گراں دیاں گلاں کر دے
رہے۔ اوہنے دسیا پئی اوہ پنڈ جا کے اپنے پیو دا گھر سانہٹنا چاہوندا اے۔ میں اوہنوں
موڑیا پئی اوہ نہ ہووے مڑ کے سُتی کلاں جاگ پوے۔ اوہ چپ کر گیا۔ اوڑک اسیں سوں

گئے۔ سویرے اوہنے مینوں چھاہ ویلا کھوایا۔ دساں دناں مگروں میں پچھانہہ آپنے گھر پرت گیا۔

میری زنانی مینوں ویہندیاں سار جی بھیاں جیسی ہو گئی۔

”کیہ گل اے؟“

”پتا لگا ای کجھ؟ فوطا نو کر منڈے نال پھڑی گئی اے!!“

”کدوں؟ کتھے؟“ میرے سوترسک گئے۔

”آپنے سوہریاں دے۔“

میرے مُونہوں اک لفظ نہ نکل سکیا۔ گلیا جیویں اک وار پھیر پورے پنڈ نوں اک چندری چپ آن ہمبری ہووے۔ دھرت تے مُردیہان کھلوت آگئی ہووے۔ پنڈ دے کتے اسمان ول مُونہہ چائی رت نوں الہا دیندے بھیج پئے ہون، توں سانوں امہہ دیھاڑا ویکھن لئی دنیا تے ٹوریا سی۔

بُریاں، بُریاں، بُریاں وے اسیں بُریاں وے لوکا

بُریاں کول نہ بہو وے لوکا

تیراں تے تلواراں کولوں تیکھیاں برہوں دیاں چھریاں وے لوکا

لڈ ججن پردیس سدھانے، اسیں ودعیا کر کے مُڑیاں وے لوکا

جے توں تخت ہزارے دا سائیں، اسیں سیالاں دیاں

کڑیاں وے لوکا

سانجھ، پات کاہوں سوں ناہیں، ساجن کھوجن اسیں

بُریاں وے لوکا

جیہناں سائیں دا ناؤں نہ رتا، اوڑک نوں اوہ جھریاں وے لوکا

اساں اوگن ہاریاں جیہ، کے حسین فقیر سائیں دا، صاحب سیوں

اسیں جڑیاں وے لوکا

چڑیاں مکدیاں ویندیاں ہن

ایویں نہ تھیا بھئی اساں راتی سے تاں فجر ساکوں خبر پئی جو چڑیاں مرویاں ویندن۔ ساڈی وستی والیاں کوں تاں نال دے نال پتا لگدا رہیا جو چڑیاں کھڈیاں ویندیاں ہن۔ ایہناں دی گنتری تھوڑی تھیندی ویندی ہے۔ ایسہ گنتری گھٹن دا گوڑا سبھ کنیں پہلے کیس چھینوں (بندے) لایا، نروار کرنا سوکھا نہیں۔ اوویں وی چڑیاں نال سانگا تاں ہر کہیں دا راہندے۔ سانگا بھاویں بچپن دا چروکنا ہووے بھاویں مکدی عمراں دی کہیں اڈیل نال جڑیا ہووے۔ ہوندا ہر کہیں نال ہے۔ جڈاں صاف ظاہر تھی آیا جو گنتری بہوں زیادہ گھٹ گئی ہے تاں اخباراں دے صفحے دے صفحے ایں معاملے بارے جاٹکاری ڈیون پے گئے۔ لکھن دی اتنی کھل ایں وستی وچ ہائی پئی جو کوئی چھینوں (بندہ) وی چڑیاں دے مرن تے افسوس کرنا چاہوے یا کھلنا چاہوے تے کر گدے، کھل گدے۔ ہاں چڑیاں دے مرن دے کارناں بارے بے کر جاٹکاری کوئی اپنی لکھت وچ ڈیونا چاہوے تاں اوندی ہٹک ہائی۔ پکھیاں اتے جانوراں سانگے (لئی) جڑیاں سلاڑاں (تسطیماں) نے ہڑتالاں مظاہرے وی کتے۔ چڑیاں دے مرن تے چونک وچ دھرنے وی ڈتے۔ آخر سرکار نے پک ریسرچ سیل بناون دا اعلان کیتا جیہڑا چڑیاں دے مرن دے کارن کھوج سکے۔ سیل وچ پولٹری سائنس دے ماہرین کوں وی ممبر بنایا گیا۔ باقی علماں دے چونویں مہاندراں تے سرکار دے وزیر دے مشیر صاحب دی سربراہی وچ ایں کمیشن اپنی ریسرچ شروع کر چھوڑی اڈوں کھمباں دی ڈار بناون والیاں لوکائی دے جذبات وچ چھل آئن دے ٹل لائے۔

وستی دے ڈو قسم دے و سنیکاں چڑیاں دی تھوڑا تے مرن تے بہوں نو۔ کلا رویہ ڈکھایا۔ بالاں شیت ایانپ پاہروں تے بڈھیاں شاید موت دے بھوپاہروں۔ بھل جو کجھ وی ہا کڈاہیں کوئی بڈھا اتے کڈاہیں کوئی بال چڑیاں دی تھوڑا بارے کوئی گالھ ایہو سنویں بیان کرویندا کہ سُنن والے کوں ہک دم ایں لگدا جیویں پیراں ہٹھ ناٹک آگیا ہووے اتے اوہ وی ڈومونہا۔ ریسرچ والیاں دیاں رپوٹاں اخباراں وچ تنیں باندھ چھپدیاں رہیاں۔

روز کوئی نویں سرخی ہوندى۔ اُردو جر نلزم والے اوویں وی سُرخى پوڈر دے ڈھیر عادی ہن، بلکہ ایویں آکھوں عملی ہن۔ ہک ڈیٹہ اخبار نے ڈس پائی جو سرکار نے پولٹری سائنس دے ماہرین ممبران کوں نااہل قرار ڈیکراہیں (دے کراہیں) برخاست کر چھوڑیا ہے۔ ایں برخاستگی دے بعد ہک ٹاسک فورس بناون دا اعلان کیتا گیا۔

ٹاسک فورس نے وڈی پھرتی ڈکھائی۔ آپنی ریسرچ جھدے نیڑی۔ ہک ڈیٹہ فورس ولوں ہک بیان اخباراں وچ چھپیا جو اساڈے مہاندرے ماہراں نے چڑیاں دے مرن دی وجہ گول رکھدی ہے۔ ایہہ سارا عمل فضا وچ موجود ہک خاص گیس (نائٹروجن ورگی قسم دی) مقدار و دھن نال تھیندا پیا ہے۔ ایہہ نائٹروجن جیسی گیس چڑیاں دے پھسپھریاں توڑی ساہ رکھن نال اپڑدی ہے تاں ول چکھی، دم کشی نال گھوکو وچ آکے مرویندا اے۔ بالاں سوچیا ہر چڑی کتے ایں گیس کنیں بچن والا خاص ماسک رکھوں بنے اتے اتنی زیادہ تعداد وچ کہ ہر چڑی دی ناساں تے لایا وی کیوں وچ سکے! وڈے تبصرے تھئے ٹاسک فورس دے ایں بیان تے۔ کجھ لوکاں ڈسایا بھئی ایہہ گیس وڈیاں وڈیاں فیکٹریاں خاص طور تے کھاداں بناون والیاں فیکٹریاں زیادہ پیدا کریندیاں ہن۔ کجھ لوکاں پچھیا اوہ کیہڑے مالک ہن جیہڑے ایہو ستویاں فیکٹریاں لاندن جیہناں دی چھوڑی گیس چڑیاں دا ساہ نیندی ہے تو ہولیں ہولیں مار گھتیندی اے۔ چڑیاں مکدیاں ویندن اخبار والے آہدن جو ایہہ وڈیاں وڈیاں فیکٹری کوئی کجھ لنگیں جھٹ پل وچ نہ بن گئیاں۔ ایہناں کوں اُسرن بنن وچ پک لمبا چر گیا ہا۔ ہن ایہناں دے اپاء وچ وی چر تاں لگتا تھیا۔ گزریل ڈیٹہاں سرکار دے وزیر دے مشیر دا ایہہ بیان چھپیا جو جھدے ای ایں مسئلے تے قابو پا رکھدا ویسی اتے چڑیاں دی مزید موت اگے بنھ بدھ ڈتا ویسی۔ شالا ایویں تھیوے۔ شالا ویلا پھیتی لنگھے کہ فیصلہ ہن ویلے نے کرنا اے۔ شالا ویلا پھیتی لنگھے نہیں تاں چڑیاں تاں مکدیاں ویندن بال تے بڈھے پریشان ہن۔ کہیں ویلے کوئی ایہو ستویں گالھ ٹوری رکھدن جیکوں سُن کے سُنن والے دے پیراں بیٹھ ڈومونہی آویندی اے۔ کھمباں ویاں ڈاراں لوکاں وچ ہر گھن آوندیاں ہن۔ اتے ہر چھل بوڈ ہر پاسے رکھندی ویندی ڈھا مریندی ویندی اے۔

جوڑا

جوڑے دے بھراواں دی لوکاں تے سمجھ نہ ہو سی پر اساں دوہاں بھی سمجھ کوئی نہ آونی۔ بشیرے دی پیڑ نال مینوں پیڑ چھڑ پینی پر کدے کدے اوہنوں تنگ کر کے، پیڑ دے کے، میری اپنی ول ہو جانی! کسے گل دی سمجھ نہ آوے تے ایسا لوکاں کہنا تے میں سوچنا پئی جوڑے پاروں ہو سی۔ مدر سے داخل ہوئے تے سوپو اڑا ہو۔ چاچے میرے ہمیش کہنا جوڑے آلی گل سبھ کوڑ ہے۔ اوس کہنا، لوکاں دے سنگ سیر وچ ایسہ سبھ گلاں ہونڈیاں ہن۔ پئی اوہ آپ پنج بھرا آہے تے کٹھے نہ جم کے بھی پیڑاں سوڑاں سانجھیاں تے، اک ڈوبے نال ایسا جیہیاں چاچے دٹھیاں آہیاں۔ چاچا پڑھیا، لکھیا تے نہیں سی پر گل پر کھے پنا مندا نہیں سی بھاویں لکھ لوک کہانی پاوے۔ پر ستویں جماتے بشیرے نوں سودا جیہا ہو گیا تے جوں ڈاڈھی از مشے چاچا پے گیا۔ پر اک گلوں جوں چاچا سچا ہو گیا۔ بشیرا شوہدا بیمار ہی رہیا پر میں سودائی دا بھرا لوکے وچ وڈا لائق ساں۔ اٹھویں دسویں وظیفے لئے۔

میں چودھویں جماتے کالج ساں تے بشیرا ویکھن وچ تے سوہنا جوان پر دماغوں انجیں اُساں کسر ہی رہی۔ نہ ہووے تے کئیں مہینے کجھ نہ ہونا۔ شکار دے آہر بھی چاچے لالینا تے ڈاڈھا، تکھا نشانہ اُساں آہیا۔ پر پھر جائے تے بھاویں چھ مہینے گھروں باہر نہ نکلے۔

دوائیں خورا کوں ہار نہ آونی پئی چالیہ مرنے اساڈے گھرے دے آہے۔ ویسہ اوہدے ہتھے دے۔

اوہ جوان ہو یا تے سمندری آلے وڈے چوہدری احمے جیہڑا چاچے دا جٹ سی تے پچھوں نور پوروں اساڈے لوکے دا، چاچیاں صلاح دتی پئی اُس دی اگلی دھی جیہڑی اس دی اگلی وارث آہی اُس دا رشتہ بشیرے نال کر چھوڑیے۔ تاں بے زویں رل نہ جائے! پہلوں میرا رشتہ اُس منگیا آہیا پر میں کہیا، میں ابے پڑھنا چا ہوندا ساں تے ویاہ اٹھ دہ ورھے نہ کر ساں جد تائیں مقابلے دے امتحان پاس نہ ہو وئجاں۔ شادو چوہدری دی دھی بھی اسانوں نکیاں ہونڈیاں توں جانڈی آہی۔ اوہ بشیرے دی بیماریاں جانڈیاں ہو یاں بھی من گئی۔ چوہدری احمے تے چاچے دے پیار دا، اُس کہیا، میں پاس رکھساں بھاویں کھو ہے

وچ سٹ چھوڑن! شریکاں ایہہ بھی رٹھ بنائی پئی کیہڑا پتہ لگنا ایس اسماں پئی بشیرا کیہڑا
اے تے منیرا کیہڑا!

ویاہ دا پہلوں تے میں کان کروا آہیا پر پھیر سوچیا بشیرا ول ہو ونجے۔ اخیر ویاہ بھی تے
اک سودا ہے۔ جگ دے اندر!۔۔۔ کڑمائی تائیں جوں بشیرا ٹھیک بھی ہون لگ پیا تے
مینوں ودھیرا ایہہ خیال لگ پیا جے گل ٹھیک ہی پئی ہوندی آہی۔ میں وی ویاہ دے کماں
وچ لگ پیا۔ پر ویاہ نیڑے۔۔۔ بشیرے دا سودا ارج مچھا جے رہے نام اللہ دا پر جوں جوں
اُس دا سودا ودھیا مینوں تے لوکاں نوں ایہہ لگے پئی ویاہ نال ہی خبرے ٹھیک ہووسی۔۔۔
میں اچھا تے ودھیرا اوہنوں تے گل نوں سا لبھن لگ پیا۔۔۔ جنجیس اسیں اوہنوں سوون
دی دوائی پیا کے لے گئے تے نال چار جنے بھتے تکرے اوہدے چار پاسے رکھے جیہڑے
سہارا بھی دئی رکھن تے بہن وی نہ دین جے کاہلا پوے تے۔

ڈولی لیاوندیاں تائیں جوں اوہ بھی سنبھلن لگ پیا۔ وڈا ویاہ آہیا۔ ڈولی لیاندی تے
جوں لوک سارا ویکھن آگیا۔ ماٹھ ٹپنوں پہلاں اساڈے گھر ہمیشہ بکرا کوہندے آہے۔
اسیاں ایتکاں تن منگائے۔ اساڈے گھرے وچ شکاری کر کے ککڑ تے سارے جی کوہ
لیندے آہے پر پھیلیاں کجھ ورھیاں دے قربانی دے بکرے بھی ذبح میں آپنے ہتھیں
کرنے۔ قصائیاں کہنا میرا ہتھ اوہناں نالوں وی ہولا آہیا تے بکریاں، اکو پھیر وچ میں کوہ
چھوڑنا۔ رہندیاں تکییراں کٹھے تے پڑھ چھوڑنیاں۔ نرو میں ڈھونڈھ بھی لینا تے، اکو وار
وچ کپ بھی چھوڑنا۔ بڑا سکھ مینوں آونا کوہ کے! فرائیڈ پڑھیا تے میں ڈریا تے سہی کجھ
آپنے آپ توں پر سکھ مینوں لگنا ضرور۔

ڈولی ڈھکی تے میں پل وچ تنے وڈھ کے پرانہ چاٹے۔ قصائی تڑندیاں نوں
سانبھدے گئے۔ پر ارج مینوں چٹیاں کپڑیاں دا خیال نہ رہیا جیہڑے ووہٹی دے سالو ہار
سوہے ہو گئے سن۔ شادو اندر آئی تے پئی روندی آہی۔ ماں میری نے کہیا، رووے نہ پئی
چنگا شگن نہ ہوسی! میں پھتھا پے کے کہیا، ارجے اوس واسطے بڑا روون پیا اے تے شگن
اوہدا آون تے چنگا اے! اساڈا اپنا کوئی رولا نہیں! بشیرے دی سوڑ اتوں میری سوڑ کر کے
شگن اسماں جھٹ پٹ مکا چھوڑے۔ کون تیل چوندا مویاں اتے! میں رو چسیاں دا دتھا
کڈھ کے کماں گاؤن آلیاں جسیاں چپ کروایا۔ سمندریوں آوندیاں ارج ادھی رات
ہو گئی آہی۔

احاطے وچ بشیرے واٹے تے میرے واٹے وکھریاں وکھریاں کوٹھیاں پوائیاں سن۔
 تندور تے بے بے سانجھا ہی رکھیا آہیا پر سینا بہنا اساں اپنی اپنی کوٹھی — اج بشیرے
 آلی تے ودھیرے گیس بتیاں لگیاں آہیاں پر لگے فیر بھی اجاڑ۔ میرے دلے نوں جوں
 پہلی واری سمجھ آئی پئی کیڈا دھرو ہو گیا آہیا۔ ووہٹی نال! بشیرے دی کوٹھی دے متھے تے
 وڈا سارا ”ال بشارت“ لکھیا ہویا سی پر اج لگے جوں کسے ٹوک کیتی آہی ایسہ رکھ کے!
 اچن چیت کوٹھی وچوں زور زور دا بوبا و جن دی آواز آئی تے نالے شادو دے روون دی۔
 میں کہیا میں جا کے دیکھاں تے ماں میری ڈکیا پئی ایسہ ویلا اوہدھر جاوون دا نہیں۔ میں
 کہیا ونے تے چونہواں جیساں بشیریاں قابو کیتا ہویا سی ہن شاداں شوہدی اگلی کیہ
 کرسی۔ ہور اوہدھر بے شک نہ کوئی جاوے پر میں دیکھ کے آوناں تے بے لوڑ پئی تے
 بشیریاں ڈک آوناں دو بے اندر — میں گیا تے شاداں کھلوتی روندی آہی۔ اُس دیا
 بشیرے اُساں دھک کے باہر کڈھن دا جتن کیتا۔ مڑدروازہ زور نال مار کے دو بے اندر
 جا کے اُس اندروں کُنڈی چاڑھ لئی اے۔ اوہ پئی تھر تھر کنبدی آہی — میں بشیرے
 آلے پاسے اندروں کُنڈی لاچھوڑی تے مڑپتہ نہیں کیہ ہویا میں اندروں باہر آلے بوہے
 بھی کُنڈی لاچھوڑی۔ میں بتی بجھا کے اساں آکھیا، سوں جائے اے ساری حیاتی پئی آہی
 روون واٹے۔ ”مینوں اوہناں توں نہیں تہاڈے کولوں ڈر لگا سی بکرے کوہندیاں دیکھ
 کے۔“ ”کٹھی تے توں ایس شاداں!“ میں سرے تے ہتھ پھیر کے آکھیا، ”جاسیں جا!“ پر
 اوہ تے آپ جوں چوتھا بکرا بنن نوں تیار سی! مونہوں گل بھی کوئی نہ ہوئی پر سریر اپنی
 صلاحے آپ لگ گئے تے بشیرے دی تھاں میں لاڑھا بن گیا۔ پلے وچ حشر دی گھڑی تے
 لنگھ بھی گئی۔ میں باہر نکلیا تے لگا جوں بکریاں دا نہیں بشیرے دا لہو میرے کپڑیاں تے
 آہیا۔

بس اوہ رات اک قبر بن گئی میرے واٹے۔ سو کوہ دور نیٹھیاں اک پل بہشت دی
 واء وگے جتھے شاداں سُہا چوڑا لا کھلوتی ہووے تے مڑاٹھ پھر لہنت (لعنت) دا دوزخ
 — گل گل تے میں پھتھیاں پیناں۔ کدے لسیاں کہانیاں پانیاں تے گلاں ہی کردیاں
 جانا تے کدے اٹھ پھر بوبا ہی نہ کھولنا۔ امتحان میں کاہدا دینا سی — مقابلے دے دو
 چانس آہے پر دل ہن لگدا نہیں ہی اُجڑے جہان وچ — اٹھے پھر مینوں بہادر شاہ
 ظفر دی غزل یاد آونی، ”نہ کسی کی آنکھ کانور ہوں نہ کسی کے دل کا قرار ہوں۔ جو کسی کے

کام نہ آسکے میں وہ ایک مشت غبار ہوں!“ پر جیہڑا اٹھ پھر گھر جانا شاداں دا گاؤن ہور ہونا۔ اوہ جوں کائنات تے اتھے دے ماڑے چنگے تے اختیار والی آہی جوں کوئی اوس نوں ہار نہ آہی۔ بشیرا ٹھیک تے نہیں پر کجھ سنبھلیا ہویا سی تے شاداں جوں اوہدی ماں ہووے۔ سارے لوکاں صفتاں کرنیاں اوہدے حوصلے دیاں۔ میری بھی اس روٹی ٹکرنال بڑی ٹہل کرنی۔ اوہنوں ویکھ جوں نواں جیون مینوں لبھ جانا۔ پر مڑجی پئی ملامت کرنی۔ جد تائیں جیاں میں باہر کڈھ کے پھاہے نہ لاچھوڑاں میری نجات نہ ہوسی۔ میں من نوں ماراں پر اوہ جوں ہور سوایا ہووے، گناہ دی گھڑی مڑ کے یاد کر کے! میں اُکا سودائی تے نہیں پر سودائیاں ہار ہو گیا آہیا۔ سوچیا ڈاکٹر کول جاں۔ کیوں بے بشیرے دے علاج وچ اسی ساریاں ڈاکٹراں کول جان دے آہے۔ پر کیہڑے ڈاکٹرنوں میں جی دا روگ دساں!

میں ودھیرا شکار دا آہر کرنا۔ پر اگے بے گھٹ چھری پھیرن دا جھس سی ہُن تے چھری پھیر کے ہی گھڑی چین آونا۔ پر پھیر جوں اندر کوئی رچھ تیز ہو جانا۔ جس اندر میرا اپنا آپ پیا وڈھنا۔ میں ہی شکار تے میں آپے شکاری آہیا۔

لوک ایتکاں گیا تے میں کجھ واہکاں نال کم دا آہر کرنا۔ دل کجھ لگا رہنا پر کے نال بھی اپنے آپ نوں مار کے ہی سوندا ساں۔ سنہ پنجاہ تائیں ا بے ہل بھی وگدے آہے۔ ہاڑی واٹے واہیاں گلیاں سن۔ میں بھی جوگ اک لے کے واہن دا آہر کیتا۔ پر واہن توں ودھ دانداں نوں سوٹا مار کے چین دے نوں آوے۔ اک دن چاچے مینوں واہندیاں ڈٹھاتے ہل ڈک لیا۔ اوس کہیا، ’سُنیا نیوں وارث شاہ ہوراں آکھیا سی‘ ”کے نال پیار دے ہونگ دے کے سوٹا سنگ تے مول نہ ماردا ہے!“ مینوں لگا جوں میرے سوٹا مارن ال نہیں، چاچے میرے دل دے اندر لے گناہ ول سینتی ماری اے!

جد چاچے کہیا اوہ اپنے علاج واٹے دو دن گھراٹ جہلم پانی پین چلیا اے تے میرے نال ایس سفروچ کوئی گل کرنا چاہندا اے تے مینوں کھڑکی جوں میرا گناہ اوہ جاندا اے۔ دو دن میں ستانہ!

پر گل ہور نکلی۔ چاچے دی جوں عادت آہی۔ اوس اپنے جیون تے اسماں دوہاں بھراواں دے جیون دی کہانی سُنائی۔ مڑ اوس دسیا بی، نکیاں ہوندیاں اوس بشیرے نوں، اک ہور چھوہرنال اجیہا کھیڈ کھیڈویاں پھڑیا جیہڑا بشیرے واٹے ا بے خبرے کھیڈ ہی ہوندا بے پھڑیا نہ جاندا تے گناہ ثواب دا کھاتا نہ کھلدا۔ بشیرے سکے تیرے ہار ڈنگراں سوٹے

مارنے۔ سیفل وچ سوٹے نال مچھی مار کے بڑا خوش ہونا۔ پہلوں کچھ سال کھنڈا وہ تیرے
بار پھتھا پیندا سی، مڑ سودائی ہو گیا۔

”منیرا پترا“ بندہ آپنی کیتی نال سودائی ہوندا اے۔ تے کرنی دا حساب رب کول اے،
بندے کول نہیں! پر اپنی گل دی مینوں بھی سمجھ ہے، بندہ سنگ تے سٹ ایس لئی نہیں
ماردا پئی اوہ سودائی اے۔ بندہ ایس پاروں سودائی ہوندا اے جے اوس سنگ تے سٹ
ماری ہوندی اے! مندا بولن بھی سنگ تے مارن تے دوئے بندے نوں کوہن دا آہر ہوندا
اے۔ ”کچھ دینتہ تے گل مینوں چھے جوں چاچے سینتی اے جے بھی بکرے کوہن آلی رات
ال ماری اے۔ پر ہولی ہولی جوں سمجھ آگئی۔۔۔۔۔ پر آہر میں جیہڑا کیتا اوہ چاچے پنا کے
نوں سمجھ نہ آئی۔ میں اپنے حصے دے دیندے مرنے اپنے نال کروا کے مڑاونیاں پونیاں
وچ چھوڑے۔ لہور جھگا آن پایا۔ کچھ پڑھن لکھن دے آہرتے کچھ بشیرے دے علاج
وچ لگ پایا۔ بشیرا بھی کچھ سنبھل گیا۔ اک جیہڑا نہ آہر کدے ہو یا اوہ اپنے ویاہ واسی۔
چالیہ ورھے ٹپ کے کون مڑ کے اوہا بکرے کوہے جیہناں دے کس دے آہر سبھ بکھیڑا
پیا۔

سیو میرا ماہی تاں آن ملاو، کاہل ہوئیاں گھٹی

بابل کولوں داج نہ منگدی، بھاؤ نہ منگدی مانوں

اکو رانجھن پل پل منگدی، چھٹے ہیر جنجالوں

روندی پکڑ بٹھائی کھارے، زوری دتی او لادواں

خونی کھیڑے دے گل بدھی، کوکاں تے کراواں

تاریاں گندی نوں رات وہاندی، سوللاں دوس وہائے

کرنگ صبر رانجھن دی سیوا، ہیر سپنے مل مل آوے

راتیں بھی کالی، تے مہیں بھی کالیاں، چریا لوڑن نیلے

کے حسین فقیر نمانا، وچھڑیاں رب میلے

ماں نے نہیں روکيا

..... اڑیے، توں مینوں چھیڑای لیا نا۔ میں چُپ رہنا چاہوندى سی۔ بہت کجھ بھلنا چاہوندى سی۔ رلیکس ہونا چاہوندى سی۔ پر تیری وی بڑی بھیڑی عادت۔ آراں لاؤن دی۔ کسے دامونہ کھلوان دی۔ مینوں کئی وار ایوں لگن لگدا جیویں توں تہاں دی نہیں، سٹھاں دی ہو گئی ہوویں۔ پتا نہیں کیوں عورتاں دو تن نیا نے جنم چکھوں ایداں دیاں ہو جانداں نیں؟

جیہناں پلاں نوں میں بھلنا چاہوندى سی، اوہ ای پل توں مینوں یاد کرا دتے۔ میں بالکل بھلنا چاہوندى ہاں۔ جاندى ہاں کہ جیکرا یہناں پلاں دی میں اپنے اچیت من تے تہ بٹھاوندى گئی تاں ہور نہیں تاں بلڈ پریشر ضرور ودھ جاوگا۔ جاں مینوں دورے پین لگ جان گے..... ایسہ گل پرائی لگدی اے۔ میں کتے پڑھیا سی کہ کسے نوں دس نالوں اپنے من تے ای کسے وی گل اثر نہ ہون دتا جاوے تاں لکھ درجے ودھیا ہوندا۔ پر آہ کرنا ایسا سوکھا نہیں ہوندا۔

میرے تے اثر تاں ہونا ای سی۔ پھیتی کتے میں کوئی گل من تے نہیں لیاوندى ہوندى پر ایس واری پتا نہیں کیوں ایسہ پل میرے ذہن چوں منفی نہیں ہو رہے سن۔ پھیر بہت کجھ بھلاؤن لئی میں تیرے کول ایہدھر آئی سی۔ اُنج میرا رُوٹ ایس توں اُلٹ پیندا۔ حیت نے زور پایا تیرے کول بٹھنڈے جان جوگا ٹائم ہیگا۔ او تھوں دو جے تیجے دن مانسا۔ گھم گھم دی گھماوندى جلدھر۔ پھیرا ایہدھر آؤن نوں جی کیتا۔

ماں تاں ہن ٹھیک لگی سی۔ پر اوہ اگے نالوں کمزور دی۔ لمبی بیماری کر کے اوس دا رنگ کجھ کالوں توں دی بھاء مارن لگا سی۔ جھڑیاں سنگھنیاں ہوئیاں سن۔ اوہی ریریاں دا رنگ ڈھنگ۔ سچ جانی دنیا بدل گئی۔ حویلی کوٹھی بن گئی پر ماں ابے تائیں نہیں بدلی۔ سمجھ نہیں آوندى ماواں دی فطرت ا جیسی کیوں ہوندى اے۔

ماں دا چاء تاں اوس کولوں سنبھالیا ای نہیں جا رہیا سی۔ اوس نوں پتا نہیں لگ رہیا سی کہ کیہ پچھیا جاوے۔ شاید اینے مہینیاں دی دُوری نے اوس نوں بوکھلا دتا سی۔ اوس

نوں میرے آؤن دی راک سواک پر سینٹ اُمید نہیں سی۔ ایوں جیویں ایسہ محض اوس
 لئی اک سُننے وانگ سی۔ کدے چاہ پچھن لگ جاوے۔ کدی آکھے..... ٹھنڈا پیسے گی۔
 دسمبر دا مہینہ تے ٹھنڈا؟ پھیر اوہ ٹوٹی چوں پانی دا گلاس بھر لیا ئی تے پچھیا..... ”کلی آئی
 ایس؟“ ”ہونہ“ توں بعد میری نظر پایا دل کھسکن لگی سی۔ اوہناں دا اک پاسا رضائی چ
 سی تے دوجا پاسا منجے تے رضائی چوں باہر۔ لاگیوں پھیلدی شراب دی بو۔ پھیس پھیس
 کردیاں..... اڈیاں کھیاں..... میرے دماغ نوں کجھ چڑھن لگا سی تے میرے تے پایا وچکار
 رکھی ہوئی پچھن ریکھا صرف ریکھا نہیں ہن اک پاڑ دا روپ دھارن کرن لگی سی۔ ایوں
 جیویں بہت تیزی نال زمین چ پاڑ پے رہیا ہووے تے اک پاسے میں کھڑی ہوواں تے
 دوجی پاسے پایا۔..... پایا لئی میری کٹھور تاچ کدی کمی نہیں آئی۔ کئی وار میں سوچیا کہ میں
 اپنی کٹھور کیوں ہاں۔ مینوں راج دا ورتاؤ نہیں کرنا چاہیدا۔ کتے میں لوڑ نالوں زیادہ جذباتی
 تاں نہیں ہو رہی۔ مینوں ایس طراں پیش نہیں آؤنا چاہیدا۔ پھیر ستیش وی کیسا کردا
 اے، ”سیتا، گنڈھ بھاویں رشتیاں دی ہووے جاں رسی دی کھلن توں سماں لگدا اے۔
 بھلاں گے تاں سمجھو تے ہو سکدا اے۔“ پر پاپے دا وطرہ وی سمجھوتے والا کدے رہیا ای
 نہیں۔ کدی کدائیں جدوں میں بہت ای ڈونگھائی چ سوچیا تاں مینوں ایوں لگیا کہ ویاہ
 توں بعد اوہ میرا چہرہ وی نہیں دیکھنا چاہوندا۔ ایوں بے کوئی اوہناں کولوں کچھ لوے کہ ہن
 تیس اپنی شراب کیوں پین لگے تاں اوہناں دا جواب ہو گا..... ”شیرو کر کے۔ کسے ہور
 ویلے اوہ کہن گے شراب تے شاعری..... دوہاں دا سمیل ضروری ہوندا۔ کوئی رشتے دار
 کچھے تاں اوہ مان نال آکھن گے... ایہدے بنا سردا نہیں۔ جتھے جاوے..... اگلا بوتل لیا اگے
 رکھداتے آئے گئے دی آپ وی سیوا کرنی بندی اے نا سردار جی۔ پایا تے میں۔ پاپے دا
 ناں۔ سرداری۔ شہرچ عزت، مان، ایڈی وڈی حویلی۔ میں تاں سیلیاں دے جھنڈ چ
 کھڑی ہُوب کے کہندی ہوندی سی..... میں سردار جاگیر سیہوں دی دھی ہاں۔ اگانہ کسے
 نوں کجھ دس پچھن دی لوڑ نہیں پیندی سی۔ حویلی دیاں کندھاں تے پھیلیا اتھاس... تے
 میں پایا دی لاڈلی دھی۔ ایس پر وار دی اکلوتی کڑی۔ پاپے دی نہ کوئی بھو آ سی تے نہ
 بھین۔ پھیر میں تاں مُنڈیاں ورگی دھی سی۔ لے ہور سُن میرے رتاں چاچیاں دے وی
 کوئی کڑی نہیں۔ تے کنا زور دے کے پایا نے مینوں میری بے بے (دادی) دے درودھ
 دے باوجود کالج بھیجا سی، ”بے بے ہن تیرے والے سمیں نہیں رہے۔ ہن توں چپ

ای رہیا کر۔ دیکھی جا۔ ایسے وچ بھلا۔ دیکھیں ایسہ کڑی نوکری وی کرو۔ اے کلاس نوکری۔ ”پر بعد چ پاپے نے اپنے آپ نوں سمیں نال کیوں نہیں بدلایا۔ پھیر پرت در پرت بعد دیاں گھٹناواں دی لڑی..... اگانہ دیاں یاداں چ میں اُجھدی، ایس توں پہلاں جگدیش نے مینوں آکھیا، ”بھو آجی، تیس کدوں آئے؟“ پر میرا تاں گلہ ای خشک ہویا پیا سی۔ میرے کولوں بولیا ای نہیں گیا سی۔ ماں نے میرے آون بارے اوس نوں دسیا سی تے اودوں ای دوہاں ہتھاں چ دودھ دیاں بالٹیاں سنبھالی بھرجائی کھیتوں آگئی سی۔ اوہو ای مسکراؤندا چہرہ۔ مینوں بڑا پیارا لگا۔ گھر چ بھاون بچھال آ جاوے جاں ستھتی بھاون جد اں کداں دی مرضی ہووے، میں ہمیشاں اوس دے بھلاں تے مٹھا مٹھا ہاسا دیکھیا سی۔ ہر پل نوں ماٹن والی عورت۔ ایداں دیاں عورتاں دیوالے کے لبھن نکل جاو تاں چھیتی رکتے نہیں تھیاؤندیاں۔ اوہ الا نبھا دین وانگوں بولی، ”سکھ نال تیرا اک جواک۔ لے..... چندریئے... توں اوہنوں نال لے کے وی نہیں آئی۔“ اوس نوں کیہ جواب دیندی۔ اوہ خود ای بہت سمجھدار اے۔ بھرجائی چاہ دھرن چلے گئی سی تے ماں چپ چاپ میرے کول بیٹھی رہی سی۔

باتھ روم چوں باہر آئی تاں مینوں تولیہ کسے پاسے نہ دسیا۔ اودوں دی گل ہور ہوندی سی۔ اودوں کندھ چ گڈے رکل اپر ای ٹنگیا ہوندا سی۔ ہن نہ اوتھے رکل سی، نہ باتھ روم سی۔ ویڑھے ول آوندیاں آوندیاں میں ڈرائنگ روم چ نظر ماری تاں اندر پیارا صوفے تے موڈھے مونہہ پیا سی۔ کول ای کجھ چٹا چٹا دسیا۔ پتا نہیں اوس الٹی کیتی سی جاں کھان لگیاں کوئی چیز ڈگ پئی سی پر شراب..... توبہ اڑیئے..... میں تولیہ لبھنا بھل گئی سی تے دو قدم چ ای ویڑھے دی اک ٹکرے دھپ چ بیٹھی ماں کول آگئی سی۔ ماں اکھاں تے ہتھ دا اوہلا کری کجھ دیکھن دا تہن کر رہی سی۔ خورے اوس دی نظر ای گھٹ گئی سی۔ ضرور نظر گھٹ گئی ہونی اے کیوں جو اوہ اے وی اندر ول دیکھ رہی سی۔ اوس دے بھانے میں اے باتھ روم چ ای سی۔ کول آئی تاں اوس اپنا مونہہ میرے ول بھواں لیا تے میرے نیسھن لئی پرانہ نوں رکھ سک گئی۔ میں ماں کولوں بہت کجھ پچھنا چا ہوندی سی۔ ڈھیر ساریاں گلاں پر کاہل وی کاہدی سی۔ چار دن اتھے رہنا سی اے۔ رات نوں ماواں دھیاں اکٹھیاں بیٹھاں گیاں۔ سکھ دکھ دیاں کراں گیاں۔

اڑیئے..... ماں تاں آخر ماں ہوندی اے نا۔ پھیر موہ دیاں تنداں ٹھدیاں نہیں

ہوندیاں۔ ایہو موہ تاں لیا یا سی۔ نہیں تاں.... سچ جانی.... جنی واری وی ایہدھر آؤن لئی سوچیا من نے انکاری کیتی۔ کئی واری ایوں وی ہو جاندا کہ ہر گل سوچ سمجھ کے نہیں ہوندی ایہاں ای میرے کولوں ہو گیا سی۔ ستیش نے کیوں روکنا سی۔ اوس مینوں کدے نہیں روکیا۔ شاید میں گھاؤل کر جانڈی پر اوہ زور پاوندا رہیا سی، ”کسے ہو ر لئی تاں نہ سئیں تینوں ماں لئی جانا چاہیدا اے۔“ چھٹی دوان دی ذمے واری اوس اپنے سر لئی کیوں جو ساڈا ایس۔ او۔ اوس دا کھلیگ رہ چکیا سی۔ پھیر میں کدے چھٹی لئی بہت زور نہیں پایا۔ اُنج وی ایہناں دناں چ آخراں دا کم ہوندا۔ اینوئل ڈیمانڈ کمپائل کرنی ہوندی تے سر کھر کن دی ویہل نہیں ہوندی۔ پھیر چھٹی لینا خالہ جی دا واڑا نہیں ہوندا۔ خیر ستیش دا کہیا ایس۔ او نے سر متھے منیا سی۔

جسوندر کولوں پتا لگا سی کہ ماں دی صحت ٹھیک نہیں رہندی۔ پھیلایا ہو گیا سی۔ دو چھٹیاں ملیاں سن۔ اگے شنی اتوار آجانے سن۔ چار دن ماں کول رہیا جا سکدا سی اوس دا سہارا بنیا جا سکدا سی۔ پھیر ماں وی کہیا کردی اے ناکہ میں تاں اوس دی دھی نہیں پُت ہاں۔ سپر پت۔

چاہ پیندیاں پیندیاں بھر جائی نے صلاح مارن وانگ کہیا سی، ”میں اج جانا۔ کل وڈے بھرا دی کوٹھی دا مہورت آتے نال ای اگھنڈ پاٹھ دا بھوگ۔ جگدیش کاہلا پیا۔ مجھاں دیاں دھاراں کر کے گھروں نہیں نکل ہویا۔ اج چوہ چلی۔ تڑکے دی ذمے واری گیانوں نے سنبھالی۔ ہُن توں آپ دیکھ لے۔ وڈا بھتیجا نویں ماروتی چ لین آیا۔ ہُن کھیت کنی گیا۔ پشو وی بندے نوں اپنے نال بنھ لیندے۔ تیرا ویر تے سکھا کل دے گئے۔ ہُن توں ای دس جانا بند اے نا؟“ میرے کولوں ہاں کہن توں بنا کوئی چارہ نہیں رہیا سی۔ چاہ مکدیاں تیک بھر جائی دی رام کتھا وی ختم ہو گئی سی تے اوہ تیار ہون چلے گئی سی۔ ہُن ماں بولے گی.... ایس دا مینوں گیان سی تے گل وی اوہو کرے گی جس نوں میں سُننا کدے پسند نہیں کیتا۔ وار وار وچکاروں روکدی ہاں۔ پر ماں وی اوہوں تائیں نہیں ہٹن والی، جدوں تائیں اوس دی کتھا ختم نہیں ہوندی۔

لے پھیر سُن ماں دی کتھا۔ لے نی، شیرو ایس سال تیرے پاپے نوں وڈا انعام ملیا۔ پورے اکونجا ہزار۔ مینوں وی ماروتی وچ لے کے نال گیا۔ کہندا دیکھ سردار نی میری باہر رکنی وقعت ہیگی۔ اینا ملک سی او تھے جتا جھوٹھ بولاں اونا ای سچ جانی۔ بس مینوں تاں سر

ای ہر دی گئے تے میرا سر وی گھمن لگا۔ اک منتری نے تیرے پاپے نوں آہ کیہ کہندے ہوندے۔۔۔ جیتے کجھ لکھیا ہوندا۔۔۔ سختی ورگا شلڈ۔۔۔ مینوں جے کھانی نوں کیہ پتا۔۔۔ دتی تے نال ای چیک۔ پھیر منتری نے تیرے پاپا نوں جیھی پائی تے کہیا۔۔۔ سردار جی مینوں جانڈے ہو میں وی تھاڈے علاقے دا۔۔۔ اگانہہ کنا کوچر میں سن سکدی سی۔ اک کے ماں دے بلھاں دے ہتھ رکھ دتا تے اچی دینی کہیا۔۔۔ ماں بس کر۔ میں اخبار وچ رپورٹ پڑھ لئی سی۔ تے پڑھ کے کوڑے دان چ سٹ دتی سی۔ میری کلیگ کرن شرمانے حیرانی نال میرے ول دیکھیا سی۔ ایوں جیوس پچھ رہی ہووے۔۔۔ اج دی اخبار پاڑن دی کیہ تک ہوئی۔ پر اوس نوں میں کیہ دسدی۔ مینوں اوس دا میرے ول سدھا دیکھنا اکھریا سی۔ شاید اوس وی میری گھبراہٹ دی کوئی کنی پھڑ لئی سی تے میرے ول کرسی کھسکا کے پچھیا سی۔۔۔ ”کیہ گل، صحت ٹھیک اے؟“ میں آگوں بولی سی۔۔۔ کوئی خاص گل نہیں تے گل نوں ہو رپا سے تورن لئی میں کہیا سی، اج توں چاہ پلاونی بھل گئی۔ میں اپنی گھبراٹ لکاؤن چ سہل رہی سی۔ مینوں اجیہا نہیں کرنا چاہیدا سی پر میں ہو ر کروی کیہ سکدی سی۔۔۔ پچھلے کئی سالوں دیاں جھلکیاں ساکار ہون لگیاں سن تے آخری جھاکی اکھاں ساہنے آؤن توں پہلاں ای میں مونہہ دو جے پاسے گھما لیا سی۔ گھٹ کے اکھاں بند کیتیاں سن۔ رکتے پاپا نال میرا دبیا غصہ زہرنہ بنن لگ جاوے۔

۔۔۔ چھڈ ایہہ گاتھا بہت لمبی اے۔

بھر جانی نے تاں جانا ای سی۔۔۔ جاندی جاندی تاگید کروی گئی۔۔۔ ”شیرو جائیں نہ۔ کل آتھنے اسیں مڑ آؤنا۔ نہیں تاں چل ساڈے نال وگ چل۔ سویر نوں پیپے نال آ جائیں۔“

ہن میں سی۔ ماں سی جاں دوویں پو پٹ۔ گٹ ہوئے۔ چپ چاپ۔

پھیر ماں دسن لگی، ”اوہ سی نا مہندری۔ اوہ ای جیہدے پیکے پنچ گرائیں نیں۔ اوہدے منڈے نوں شگن دے کے گئے۔ تیرے آؤن توں پہلاں میں وی اوہدھروں مڑی۔ اکھنڈ پاٹھ رکھایا سی۔ کڑی والے بہت کجھ دے کے گئے۔ سکوٹر، کڑا۔ ایہناں وی سیوا کرن دی ڈھل نہیں رکھی۔ جاندیاں نوں چاہ نال مٹھیائی تے پھیر پاٹھ دے بھوگ بعد روٹی۔ ویاہ وانگ میج کرسی سن۔ باہوں پھڑ کے زور لاؤن۔ نہیں ویر جی۔ بے بے جی۔۔۔۔۔ بھین جی۔۔۔۔۔ نکیسے۔۔۔۔۔ روٹی کھا دھے بنا نہیں جانا۔ تیرا پاپا تے پیارا وی او تھوں مٹل

ہو کے آئے۔ دن سدھ ویلے ودھ گھٹ کھاوھی پتی جاندی۔ بندہ بیچ کے نہیں آ سکا۔
 اُنج ایسہ ہن پہلاں وانگ نہیں پیندا۔ پیارا وی نہیں۔ ہویا تاں کسے دن دیھاڑے کھاپی
 لئی..... ”میں ہنگارا دینا وی بند کر دتا تاں اوہ پھیر بولی“ ”وڈڑا مر جانا جڈا ہو گیا۔ اوس اپنا
 نواں ٹریکٹر لے آندا۔ دس گھروچ دو تھوڑے سی۔ میں تینوں چٹھی تاں لکھاؤنی سی۔۔
 سوچیا... توں آویں گی وی کہ نہیں؟“ تے اپنے آپ نال گلاں کر دی نے کہیا، ”چنگا
 ہویا۔ اپنی ذمے واری سنبھالو۔“

ماں دا اندر تاں گلاں نال متیا پیا سی۔۔ ایس دا مینوں احساس سی۔ دس دی دس دی
 نوں ہور گل یاد آ جاندی تے پھیر پھلی گل بھل اگلی شروع کر دیندی۔ ایسہ عمر ای جیسی
 ہوندی اے پر ماں تاں عمروں پہلاں ای بڈھی ہو گئی سی۔

پاپے نے سردارنی، سردارنی کہیا تاں ماں کاہلی کاہلی اوس ول گئی۔ جاندی نوں پھیر
 اوہ چپ کر گئے۔ منٹ کو اوہناں دے کول کھڑی رہی۔ پر اوہناں ماں نوں دُبارا آواز نہ
 ماری۔ ماں نے وی سکھ دا ساہ لیا تے اوس دے چہرے تے پھلی گھبراہٹ گھٹن لگی۔
 پیراں ول کھسکی رضائی کھچ کے اوس مونسہ تک پھلا دتی۔ اک پل نیچھ نال اوہناں ول
 دیکھیا۔ پھیر کندھ ول دیکھیا۔ ہن جیہدھر پاپا دا منجا پیا سی اوہدھر چھاں آگئی سی۔ ماں
 نے اپنے آلے دوالے گھم کے ایوں دیکھیا جیویں کسے دی بھال کر رہی ہووے تاں جو
 اوہ اوہناں نوں چک کے اندر پآ آوے۔ اوتھے تاں کوئی وی نہیں سی۔ ماں نے مینوں
 آواز نہ ماری تے باہر گلی ول نوں تر گئی سی۔

..... تینوں پتا کہ میرے کولوں ویہلیاں نہیں بیٹھیا جاندا۔ ماں دے روکدیاں
 روکدیاں وی اندرے جا کے صفائی کرن لگی۔ پھیر رسوئی ول تر پئی۔ ماں نوں پچم پسند
 اے۔ اوس ہریک چیز نوں سلیقے نال رکھیا ہویا سی۔ چاہ پین نوں پھیر چیت کر آیا تاں میں
 گیس بال دتا تے سٹول کھچ کے بیٹھ گئی۔ صرف اپنے لئی چاہ دا کپ رکھیا سی۔ ماں نوں
 شوگر سی تے مینوں تیز مٹھے والی چاہ چنگی لگدی اے۔ اُنج وی اوہ گھٹ ودھ ای چاہ پیندی
 اے۔ چاہ پیندیاں پیندیاں مینوں اپنے آپ تے کھجھ آئی میں ایویں کیوں پاپے ول دیکھ
 کے بُلھ اٹیردی ہاں۔ میرے وروودھ ہون کر کے جاں شراب۔ نہیں، شراب کر کے
 نہیں۔ پینا اوہناں دی عادت بن چکی اے تے پھیر گھر چ کس چیز دا گھاٹا اے۔ پنجاہ سٹھ
 کھیت رکتے تھوڑے ہوندے نیں۔ دسدیاں دسدیاں دا گھراے۔ شاید میں ایس کر کے

شراب نوں کجھ زیادہ ای نفرت کرن لگ پی سی کہ ستیش نہیں سی پینداتے نہ ای کے
 نوں پلاوندا سی۔ مینوں کیہ ایہہ پیسی جان۔ میرے کجھیاں کیہڑے اوہناں ہٹ جانا۔
 پھیر میں کیوں کلپاں۔ شراب نال میری نفرت چاہ دا کپ مکدیاں ای ختم ہو گئی سی۔ ہن
 میں تروتازہ سی۔ میں سفری تے کپ ٹوٹی کھول کے دھوتے تے ڈرائینگ روم چ آگئی۔
 مودھے پئے پیارے ول دیکھدیاں ای میں موہ نال بھر گئی۔ آخر اوہ میرا چھوٹا وپر سی تے
 اوس ستیش توں سوائے میرے نال کدے مندا چنگا نہیں بولیا۔ شاید اوہ وی غصے نال۔
 ایوں جیویں اوس نوں پاپا وانگ ستیش دی ہوند اکھری سی۔ اوہناں نوں کیوں ادھے شہر
 نوں اکھری سی۔ پر شہر دی ایسی دی تیسی گل تاں ایہناں دوہاں دی سی۔ سمیں نال ایہہ
 ستیش نوں قبول اوے گا، تے شاید ایس قبول ای لیا ہووے۔ ایس گل دا اے جے مینوں پتا
 نہیں لگا سی۔ بس اینا کو یاد سی کہ ہن ایہہ ستیش دے ورو دھ کجھ نہیں بولدا بھاویں ایس
 اوس نوں قتل کرواؤن دی دھمکی وی دتی سی۔ غصے وچ بندہ بہت کجھ بول جاندا اے کیوں
 جو اوس نوں اپنے آپ دی ہوش نہیں رہندی تے پھیر ایس ویاہ لئی کئی دھمکیاں دا ساہمنہ
 کرنا ای پینا سی نا۔

... خیر ایس ویلے میں سبھ کجھ بھل گئی سی۔ صوفے تے پیا اوہ مینوں چنگا چنگا لگا سی۔
 پرائٹا کپڑا لہے کے میں اوس دی اُلٹی صاف کر دتی تے اوس دی بیٹھاں نوں مکدی لت
 کرسی کھچ کے اُپر ٹکا دتی سی۔ ڈرائینگ روم تاں پیسنگ نال جیما پیا سی۔ مینوں اوہناں
 توں سکون ملیا۔ پیارے دی چون دی داد دینی بندی سی۔ پھیر میں پاپا دے کمرے چ آگئی۔
 کتاباں دے ریک دی دھوڑ جھاڑن لگی۔ کمرے چ پاپا دے گھراڑے کدے اُچی سُرچ ہو
 جاندا تے کدے مدھم سُرچ۔ میں چاہوندی سی کہ ہن پاپا اٹھن تے میرے سر تے ہتھ
 رکھ کے کہن، بلے بلے۔ آگئی میری دھی شیرو۔۔۔۔۔ اک توں بعد اک چیزاں میں صاف
 کردی گئی۔ پھیر کھلی الماری چ اگڑ دگڑ پسیاں دریاں کھیاں نوں ٹھیک سرکہن لگی تاں
 اچانک اک دری دی تہہ چوں فریم کیتی ٹٹی ہوئی ستیش دی فوٹو نکلی۔ سرنوں سمیٹتی جیسی
 چڑھن لگی۔ ایہہ فوٹو تاں ماں آپ شیشے چ جڑوا کے لیائی ہوئی جیہڑی میں آپ مہینہ کو
 پہلاں جسوندر دے ہتھیں گھلی سی۔ پھیر ایہہ فوٹو پاپا نے چک کے کندھ چ ماری ہوئی اے
 جاں پیارے نے۔ کیہ پتا لگدا ایہناں دوہاں چوں کس دے من تے میں آئی ہوگی۔ ایہہ
 تاں اوس نوں دیکھن نوں تیار نہیں۔ پھیر فوٹو نوں اپنے ای گھر کیوں جھل سکدے۔

کے نوں منوں قبولن لئی جگرا چاہیدا۔ پہاڑ جیڈا جگرا تے منزل تے پہنچن لئی ترک۔ پر ترک نہ پایا کول اے تے نہ ای پیارے کول۔ اوہناں کول تاں اپنی ضد اے۔ گھوڑا اڑی اے۔ ایوں جو اوہناں کہیا اوہ سچ اے تے جو اسیں کہیا جھوٹھ۔ پر میرے اگے تاں سچ سی۔ پھیر اپنی گل تے اڑن لئی ترک دی آخری ڈور سی، ستیش ایم۔ اے۔ پاس اے۔ سیکنڈ کلاس آفیسر اے۔ میری اپنی پوسٹنگ ہو چکی اے۔ دوویں ویل سیٹلڈ ہاں۔ پھیر اسیں ایہناں دی کوٹھی، کھیتاں توں کیہ لینا تے پایا کول اک واک سی۔ ساڈی کوٹھی دی حیثیت جاندی اس؟ ماں چپ رہی سی۔ نہ میرے ول دی اوس گل کیتی سی تے نہ ای اوہناں ول دی۔ ایوں جیویں ایہناں پلاں چ اوہ نرپکھ نیتی تے چلنا چاہوندی ہووے پر وچ وچ مینوں ایوں لگدا ہوندا سی کہ مینوں ماں دی حمایت حاصل اے۔ اوہ میرے نال اے۔ ایسے کر کے تاں اوس میرا وروڈھ نہیں سی کیتا۔ سال کو بعد، سرکاری جیپ چ میں تے ستیش ملن آئے تاں اوس دوہاں نوں اشیروادتا سی۔ جگ جگ جیو پر پایا حویلیوں نہیں مڑے سن۔ پتا نہیں ماں نے اوہناں نوں دسیا وی سی کہ نہیں۔ گھر چ ڈونگھی چپ سی۔ تاؤ سی۔ ایوں جیویں سارے اک دو بے کولوں بچ کے نکل جانا چاہوندے ہون۔ پھیر ماں ستیش نوں کوٹھی چ لگے سنگ مرمر پتھر دکھاوندی رہی۔ میں نال نہیں گئی۔ کیوں جو میرے کولوں کجھ نہ کجھ کہیا جانا سی تے اپنے چر بعد ماں نوں ہلی سی۔ پھیر کسے تکرار چ پین دا کیہ فایدہ۔ ٹھنڈا پیندیاں بھر جائی گھم گھم کے ستیش دے ڈپارٹمنٹ بارے پھکھدی رہی۔ ماں دے چہرے تے پھیلی گھبراہٹ دیکھ ستیش نے کہیا سی ہن چلنا چاہیدا اے۔ تاں ماں بولی سی، ”نہیں پت اچ تیس رہو۔ تیرے پاپے دا غصہ کڑھی دے اُبال جیہا ہوندا۔“ پر مینوں ایس اُبال دا اے توں زیڈ تک دا پتا اے۔ جان چ خیریت سی.... تے آہ ساہنے ٹٹی پی فوٹو... میریاں اکھاں اگے دُھند پرن لگی۔ ضرور پاپے نے غصے چ آ کے توڑی ہوگی تے ماں نے ایسہ ٹٹی ہوئی فوٹو (سمیت فریم) اوہناں توں چوری سانہ لئی ہوئی۔ پھیر ہو سکدا پایا دی نظر ایس پاسے نہ گئی ہووے۔ نہیں تاں اوس چک کے کوڑے والے ڈرم جاٹنی سی جاں پیارا ای ایس نوں وگا کے گلی چ سٹ دیندا تے چیک مار کے کہندا.... سالا چڑھم... فلم جیوں چلی سی.... اک پل لئی وی نہ رکی۔.... پتا نہیں کیہ دا کیہ میرے دماغ چ آؤندا گیا سی.... مینوں کنبنی چھڑی۔ باہاں دے جوڑاں تے دھون کول کسا ودھن لگا۔ گلیا دل تے دباؤ ودھن لگا سی۔ پل دی پل میں سبھ کجھ بھل گئی۔

ہُن میرے کولوں اتھے رات کئی نہیں جانی۔ ایہو سوچ میں اپنا بیگ چک لیا سی۔ ایہہ وی جاندی سی کہ ماں نے مینوں جان نہیں دینا سی۔ سیالودن۔ تے چارو بے۔ میں کتھے جاواں گی۔ جلدھر نہیں۔۔۔ جلدھر تاں کیہ موگے پہنچنا اوکھا لگدا سی۔ اتھے رکتے وی رہیا جا سکدا سی۔ پر اتھے نہیں۔ من چ اک گل ایہہ وی آرہی سی ایہہ تاں میرا بھرم اے۔ ماں نے بالکل نہیں مٹا۔ ماں کول آ کے میرے پیر جام ہو گئے سن۔ پچھاں تاں کیویں پچھاں۔ اوہ شاید ڈھلے پر چھاویاں توں سمیں دا اندازہ لا رہی سی جاں پھیر میرے لئی رات نوں کیہڑی سبزی بنائی جاوے، ایس بارے وچار کر رہی سی۔

”ماں نی.....“ میں اوس اگے اپنا سر کردیاں کہیا تے اوس دی چھاتی تک جھک گئی۔ ایوں جیویں اوہ پہلاں میرا سر پلو سے گی، پھیر متھا چھے گی تے پھیر ایساں دی جھڑی لا دیوے گی۔

اوس میرے دل دیکھیا۔ پھیر دیکھیا۔ سر توں پیراں تیک۔ پھیر ہتھ چ پھڑے بیگ نوں۔ پر اوہ مونہوں کجھ نہ پھٹی۔ سُن وٹا بنی رہی۔ ایوں جیویں کوئی بہت ای دُور دی گل سوچدا اے۔

”ماں..... ماں نی... میں تاں چلی۔“ میرے کولوں اینا ای کہیا گیا سی۔
 ”ٹھہر دھینے۔“ گوڈیاں تے ہتھ رکھ کے اوہ اٹھی تے بولی، ”ہند کور کیں ذرا۔“
 اوہ پھرتی نال اندر گئی تے مُردے پیریں واپس آ کے مینوں سو دا نوٹ ملو زوری پھڑاوندیاں کہیا، ”لے میرے دلوں اپنے جواک نوں دے دئیں۔“
 میں پھیر اپنا سر اوس دی چھاتی تک اینواں کیتا۔ اوس پار دتا۔ متھا پھیا تے ایساں دی جھڑی لا دتی تے منھے تے نیٹھن دی کیتی۔
 گیٹ کول آ کے میں پچھانہ مُر کے دیکھیا۔ ”سردارنی، سردارنی“ دی ہاک سُندیاں ای ماں چھوہلے پیریں اندر ول دوڑای پئی سی۔

کے حسین فقیر (1)

(شاہ حسین دیاں کافیاں اُتے وچار سانجھ)

---1

نی اسیں آؤ کھڈا ہاں لڈی
 نوں تار ڈور گڈی دی، اسیں لے کراہاں اڈی
 نی اسیں آؤ کھڈا ہاں لڈی
 ساجن دے ہتھ ڈور اساڈی میں ساجن دی گڈی
 نی اسیں آؤ کھڈا ہاں لڈی
 اوس ویلے نوں پچھو تاسیں، جد جا پوسیں وچ کھڈی
 نی اسیں آؤ کھڈا ہاں لڈی
 کسے حسین فقیر سائیں دا، سبھ دُنیا جاندی بڈی
 نی اسیں آؤ کھڈا ہاں لڈی

لڈی پنجن وی اے تے اوہ ناچ وی جس وچ سبھ شامل ہوون۔ لڈی وچ بہن وی اے
 تے رولا تے بھاڑ وی اے۔ ایس کافی دی کنجی لڈی وچ ای اے۔ بے دھیان نال
 ویکھن تے چنہواں انتریاں وچ لڈی دیاں ہی رمزاں تے رنگ ہن۔
 لڈی کاہدی رمزاے؟ جوں استھائی وچ لکھیا اے۔ ایہہ رل کے پنجن دی رمزاے۔
 اکلے وی خبرے پنجن لڈی پاوٹ ہی ہوسی پر ”نی اسیں آؤ کھڈا ہاں لڈی“ اکلے بندے دے
 پنجن دی گل ہے نہیں۔

جوں پہلی کافی ”ربا ساڈے حال دا محرم توں“ وچ حال گزروی گھڑی ویلے دا محرم
 جن اے۔ ویلا وی جیوٹ ہارٹے سانوں نظر تہ ہی آوندا اے جدوں جن نال، دوجے نال
 رلیں۔ بندیاں دے ملاپ تے ہوند نال ہی ویلے دی ہوند اے۔ جوں آکھدے ہن پئی
 بندہ کجھ نہ کر رہیا ہووے تے وقت گزارنا بہوں اوکھا ہوندا اے۔ دن لنگھدا ای نہیں۔

اصل وچ چنواں پہراں نال یاں باراں گھنٹاں نال دن نہیں بندا۔ کچھ کرن یاں نہ کرن
 --- بندے تے اوسدے عمل دے ٹا کرے نال ای ویلا جدا اے چھوٹا یاں لمیرا بندا
 اے، چنگا یاں ماڑا بندا اے۔ سکھی ملاپ نال ہی ریل جُل ہوندی اے۔ ہور کوئی رنگ
 جیون وچ حرکت دا ہے نہیں۔ ایسہ کھیڈ ایسہ لڈی کھڈیاں ہی پوندی اے۔ جیویں دل
 کسے گل وچ نہ لگے تے دن نہیں لنگھدا ایسے طرحاں جے رلن دا پنجن دا آہرنہ ہووے
 تے جیون، اکو جیہا ہو ویندا اے۔ کوڑے کم کسنگے آہر جیوندے بندے نوں مار چھوڑدے
 ہن۔ ملاپ چنگا ناچ ہی نہیں اکو ناچ اے۔ مایا دے پڑکدن، دھن دولت، رنگ روپ جد
 بندے توں وکھرے تے ڈراڈے تھی و پنجن تے اوہ کھلو و بندے ہن۔ محل ماڑیاں قبراں
 بن ویندیاں ہن تے باتشاہیاں سکھنیاں کھلو ویندیاں ہن۔ کھلون تے ڈہن وچ فرق
 ضرور اے۔ مصر دے باتشاہاں دے مقبرے کھلوتے ہن ڈھٹھے نہیں۔ پر اج اوہناں دی
 وڈیائی وچ پئے باتشاہاں دے تابوت نہیں، لوکاں دی غلاماں دی محنت اے۔ ایسہ کچھا آہر
 اوہناں لئی ناچ تے نہیں، اک مارو مشقت ہوسی۔ اسی تاریخ دی پڑھت راہیں اوہناں
 لوکاں نوں جیوانے ہاں۔ وچار راہیں اک کھلوتی گل نوں اگانہ ٹورنے ہاں!

پر جیوندیاں دا ناچ تے ہن اے۔ اساڈے جُستے دیاں نوں مورییاں مُونہ، نک دیاں
 ناساں، دو کن تے اگے کچھے دیاں مورییاں راہیں اسی جیوندے تے حیاتی نوں پوہندے
 ہاں۔ فہم بھی انسان دے جُستے راہیں ویکھدا، سُندا تے سُنکھدا اے۔ ڈور رمزاے تنداں
 دی جُرت پان تے کاٹ دی۔ فہم دی ڈور اساڈی سدھراں تے جُستے نوں جوڑدی اے۔
 وچاراں نوں جاگ لگدی اے۔ سمجھ تے سدھروی تے فہم روں کردا اے۔ جُستے فہم نوں
 جگاندا تے جیون دی چوگ پاندا اے۔ ایسہ ڈور پنجن دے ہتھ اے! تے ناچ ایسہ عجب
 رنگ اے جوں گڈی تے اڈان آلا ہتھ پنچ رہے ہن۔ ایسہ لڈی دا عجوبہ رنگ اے۔ جو
 اڈان آلا ہتھ نال سینت ماردا اے۔ پنجن والا ہتھ چاکے تلی دی مُرکی لاند اے۔ پنجن والا
 گڈی ہارگت نال رلاند تے مُڑاک لہرتے لہک وکھاند اے، جیہڑی رلدی وی ہے تے
 وکھری وی ہے۔ ناچ دا وڈا گھیراے جوں حیاتی دا ہے۔

ترتجے انترے وچ اک نواں تے خاص رنگ اے شاہ حسین۔ کھڈی قبر واطے عام
 بندہ نہیں ورتدا۔ قبر، گور، مقبرہ ادب دے لفظ ہن۔ پر نمائیاں لئی خبرے کفن وی نہ
 ہووے۔ پنجن جیون تے وس دی کھیڈ اے۔ کھڈی گاہل وی ہے عورت دی شرمگاہ وی

ہے۔ کداں سمجھ آوسی تینوں جدوں وڑ جائیں گا، جتھوں نکلیا اس! — پچھوتا میں بھی
 'مچکراے۔ مویاں کیہ تاوٹا ہویا۔ تینوں ہوش ہووے پچھتاوا لگے تے سمجھ آونجے پی تیرا
 رجون بیگانیاں کھوہ لیا اے۔ کھڈی ہنکاروی اے!

ایہہ اچرج گل نہیں۔ شاہ حسین دی سدھر نہیں اک بندے دی کہانی نہیں راک
 ویہار دی گل اے۔ ایہہ ساری دنیا ڈبی پی اے۔ گھر گھر ایہا اگ اے۔ لوکاں دے
 پواڑے اچرج نہیں راکو جسے ہن۔ اک سانجھا پواڑا اے! انخیر اے! انیاں دا انخیر
 اے۔ دھونس دھکے دا راج اے۔ ناچ الٹ کھلوت نیں! دھکا اے۔ دھکا جیہڑا نچدے
 نوں موڑے، نچدے نوں کھلہار دے!

شاہ حسین گواچ کیوں گیا؟ اسی لکھ بے سمجھ ہوئے ایہہ تے سہی پیا ہوندا اے پی
 اک سوہنا سرپلا گاؤں آہیا شاہ حسین دا۔ ایہہ کیوں لوکاں نوں بھل گیا۔۔۔۔۔ ایہہ گاؤں
 باتشاہاں دے تے دربار دے قصیدے گاؤں والیاں دے، فارسی غزلاں تے ہور بے
 وہتیاں گاؤں آلیاں دے وارے نہیں سی۔۔۔۔۔ ایہہ گاؤں بھلایا گیا۔ حکمی بھلایا گیا۔
 فتوے ایہدے خلاف تے ننگی شاعری دے حق وچ دتے گئے۔ خاصاں نچن منظور
 آہیا۔۔۔۔۔ سچی گل سنی نہیں سی جاندی۔۔۔۔۔ اسی خاصاں دے دھڑے رلے بیٹھے
 ہاں۔۔۔۔۔ شاہ حسین دی ایڈی بے وساہی اے سانوں پی ہر انہونی کہانی اسانوں یاد اے۔
 آپ دا جیوندا کلام تے سوہنا ناچ سہی نہیں ہوندا۔۔۔۔۔ حسین اصلوں (Banned)
 شاعری ہار اے۔ لڈی اسان کھیڈی کوئی نہیں جناں سنگ تے شاہ حسین دے سنگ۔

---2

دل درواں کیتی پوری نی، دل درواں کیتی پوری
 لکھ کروڑ جیہناں دے جڑیا، سو بھی جھوری جھوری
 مھٹھ پی تیری چٹی چادر، چنگی فقیراں دی بھوری
 سادھ سنگت دے اوہلے رہندے، بدھ تہناں دی سُوری
 کے حسین فقیر سائیں دا، خلقت گئی ادھوری

ایس کافی بارے لکھدیاں ایہہ گل مھلدی نہیں سی پی نجم صاحب ایہدے بارے

لکھیا اے۔ کدے سوچاں لکھیا یاد کراں یا کڈھ کے پڑھ، گھناں کوئی گل میتھوں رہ نہ جائے۔ پر نہ ہن یاد اے تے نہ کتاب لبھی اے۔ مڑا ایہہ آہر کیتا پئی جو سمجھ آوے اوہ لکھاں! نجم صاحب دی رکھت دی اپنی کو گل یاد اے پئی استھائی تے درداں دی گل کھول کے لکھیا آہیا۔ ہے بھی درد ہی مڈھلی گل۔۔۔۔۔ پر گاؤن درد دا ہے تے گل پورا تھین دی اے۔ پورے دے اندر خود وی دو گاؤن ہن پورے دا مطلب پورا، مکمل ہوون بھی ہے تے پورے توں گھٹ ہوون بھی اے۔ لفظ دے دوہرے معنیاں وچ اوہ رمز اے جس دا ایہہ گاؤن اے۔

اک مالکی تے دھنی ویہار دا گاؤن یاں رولا ایہہ ہے پئی مالکی پورن اے۔ قبضہ پورا کرا اے۔ دھن نال ای بندہ بندا اے۔ تے مڑنال ای مایا دا اوہ روون چھڑ پیندا اے پئی دھن تے مایا اے۔ اک مھلیکھا اے۔ کدے پورا نہیں ہو سکا۔۔۔۔۔ لفظ پورا ہوون وچوں ورتوں نال پورا جیہا، پورے توں کجھ گھٹ ہوون ایسے ادھورے پورن وچوں نکلیا اے۔ ہولی ہولی ایہہ گل بالکل پورا نہ ہوون تے آگئی۔ ”پوری جیہی گل کرن والا بندہ“ اوہ بندہ ہی نہیں جیہڑا گھٹ گلاں کرا ہووے بلکہ اوہ بندہ جیہڑا گل کرا ای نہ ہووے۔ گل اوس نوں آوندی ای نہ ہووے! گما ہی پورا نو مہینے دا پورا ہوون بھی اے تے ناویں مہینے دا چڑھن بھی اے۔ ایہہ باریک رمز اے ہوندی۔

درد کیہ اے؟ ایہہ عاشقاں دا درد؟ فقیراں پیراں دا درد؟ درد منداں دا درد؟ درد پیڑ کیوں نہیں۔ پیڑ پنجابی دا لفظ اے تے درد فارسی دا لفظ۔ پیڑ۔۔۔۔۔ پیڑ ہونی، پیڑ پونی عام جیسے لفظ ہن۔۔۔۔۔ پیڑ والا درد مند کیوں ہو سکا اے۔ شاہ حسین تے ایہہ پٹھکر خبرے نہ کر رہے ہوون۔ ایہہ گاؤن پیڑ دا ای سہی ہوند اے پر پیڑ والیاں دا اک بھیرا اے ظالماں تے دعا دین والیاں نال۔ ایہہ گاؤن اوس بھیرا بارے اے۔ جے میں تہاڈے ہار ہوندا تے کدے بندہ نہ بندا۔ پیڑ تے اکلا ہوون دی اے۔ ایس ظالماں جانوراں جیسے سائیاں دے جنگل وچ رات پون دی اے۔ بھیر دی اے۔ بھیر وچ پئے پھٹاں دی اے تے مڑا اوس لوع لگن دی اے جیہڑی ایہناں توں دکھ ہوئے بغیر ایہناں تے لعنت بھیجے بغیر نہیں لگ سکی۔ گھنگرو پا کے چمھاں مٹا کے شاہ حسین بھارے گورے موبلیاں دے شہر پورا تھی گیا۔۔۔۔۔ پر ایہہ راہ تے ودھیرا پیڑ والا اے! سوزنگ وچ کوئی پورا ہوون ہے ای نہیں! ایہہ اک نویں پیڑ تے نواں پورا اے!

پُر انیاں پیڑاں وچ راک وڈی پیڑ پیسے جوڑن اے۔ کماون تے آہرناں 'سگھڑا پے نال جوڑن۔۔۔۔۔ پر ایسہ کیہ ہو یا پئی لکھ کروڑ جوڑ کے وی بندہ جھوردا پھرے! گل سمجھ دی اے۔۔۔۔۔ کون پورا اترے؟

پورا ہوون ہی کیہدھرے انہو تاتے کچا آہر تاں نہیں؟ تڑت جواب مٹھ پئی تیری چٹی چادر وچ اے! چٹی چادر والے سفید پوش "چٹے چٹے کپڑے میلے چیت کٹھور جیو" (نانک) والے 'حاکم ہن پورا ہوون تے نہ پورا ہوون' دا فیصلہ کردے ہن۔ چٹے کپڑے 'مایا گلیاں' سٹھناں تے کھسے پوریاں یاں اپنے آپ نوں پورا سمجھن والیاں دی وردی اے! پیچرو گڈی کیہدھرے 'پہچن یاں کچے تے تڑن' واطے نہیں پورا سہی ہوون دا آہر اے! پسرے مالک تے اوکھے تے اتوالے تے کلاشنا کوفاں لئی پھر دے مالکاں دا پورا ہوون دا دھکا ہوو ڈاڈھا اے! اج گولی مار دے ہن جیہڑا پورا نہ ہووے اوس نوں۔۔۔۔۔ ایسہ ایڈا سوکھا گاون نہیں نا! مٹھ پاون والیاں نوں مٹھ پاون لئی، مٹھ وچ چٹیاں چادر اں ساڑن لئی مٹھ پیناں وی پوندا اے! ایسہ پورا تھیون اے فقیر دا! صبر سہن نہیں ڈٹیا رہن اے عربی زبان وچ۔ پر بھوری تے اے تلاش اے تیج دے راہ دی! بھوری تہن اے وردی والی تے وتی ہوئی پورے ہوون دی مت نوں تہن دی۔۔۔۔۔ پورا ہوون اصل وچ تاریخ وچ پورا ہوون دا جتن اے! پک کچا اے تے بھورا کچ وچ سچ دا پک اے۔ سادھ سنگت وچ بھی ایسا اے۔ بدھ تاں سُوردی اے بے سنگت دے سادھنا دی گل سُنو۔ ایسہ سنگت سادھاں دی اے مالکاں دی نہیں باتشاہاں دی نہیں تے اپنے ہوڑ تے ہنکار دے پک دی بھی نہیں۔ اک چنگا وکھرا ہون دا آہر ہوسی انھیرے وچ راہ لبھن دا آہر ہوسی پر ایسہ ہے ادھورا! اوہلا لوڑی دا اے تے اک بڑی بریک رمز اے۔ پورا ہوون نو مہینے پورے ہوون اے تے سادھ اوہ سدھر بھی اے جیہڑی اک عورت دی بچے لئی ہوندی اے۔ بانجھ دی جی لئی ہوندی اے۔ ایس سدھرتال وی لوک سُوردے نیں۔ سدھر پنا وی جیون ہے نہیں۔ ایسہ ہی برہا اے۔ ہوون تے نہ ہوون اکٹھے ہن۔۔۔۔۔ ہوون دی سدھر ہوون اے! کوئی مٹھی ہوئی ٹھاہر ہوند نہیں!

ایسہ پُرانی تاریخی تھوڑا اے پئی بندہ پورا نہیں تھیوندا ایس انھیرے چ! کئی جگ گزر گئے ہن تے کئی کھوٹیاں ڈُب گیاں ہن۔

سُلطان باہو دا اک بیت

بیت دی پڑھت بارے گل کرنوں پہلا بیت دی لکھت بارے اک گل:
ایہہ بیت جیہڑا اساں پڑھو آں کسے اک کتاب وچ سگواں ایویں نہیں ملدا جیویں
اساں لکھیا اے۔ بیت دی ایہہ شکل اساں جوڑی اے اوہناں لکھتاں دے سر تے
جیہناں دا ویرا سُلطان باہو بارے نویں پڑچول وچ ہویا اے۔

نویں پڑچول اوہ ہے جیہڑی ہتھ لکھتاں، چھپیاں تے سنتاں دا ٹاکرا کر کے اک
لکھت اُسارے۔ ایس کم وچ پہلوں حاضر ہتھ لکھتاں، چھپیاں تے سنتاں دی پرکھ کیتی
جاندی اے۔ وت اوس پرکھ دے سر تے لفظ لفظ دی چون کر کے اک لکھت اُسر بجدی
اے۔ پڑچولی آپنی ہر چون لئی گواہی وی مھکتیندا اے تے دلیل وی دیندا اے۔ جیہڑے
لفظ اوس چھیک دتے اوہناں دا پورا ویرا وی نال دیندا اے۔

نویں پڑچول سانوں ہلوندی اے۔ پُرانی لکھت دی جیہڑی شکل اساں دُھروں آئی کر
کے منی بیٹھے ہونے آں اوہدی اُساری دی وار کھول کے سانوں پُرانی لکھت دیاں لکیاں
دنیجیاں سکتاں دے کھرے دکھاوندی اے تے سانوں نیاں پرونیاں پڑھتاں دے کچ پک
بھالن جو گاوی کریندی اے جے اسیں ہونا چاہیے تاں۔

سُلطان باہو دیاں بیتاں بارے نویں پڑچول ساڈے ساہنے اک سلطان الطاف علی
(1975) دی ہے۔ دوجی ڈاکٹر نذیر احمد (1981) دی۔ لال سنگھ (1970) ساڈے ساہنے نہیں
پر ڈاکٹر نذیر احمد ورتی اے۔ ایس نویں پڑچول وچوں دو گلاں نتر دیاں نیں۔

پہلی ایہہ جو بیتاں دی کسے گنن گوچری ہتھ لکھت دی (ستارہویں اٹھارویں اُنھویں
صدی دی) اے جے کسے پڑچولی دس نہیں پائی۔ دو ورقیاں دی اک ہتھ لکھت (9 بیت) ڈاکٹر
نذیر احمد نوں پیٹالیوں تہی اے تے اوہدا وی پک نہیں نیں ہی کدو کنی اے۔ دوجی ایہہ
جو ہن تائیں چھپیاں بیتاں دے موٹے سوئے ترے ای ہن۔ اک فضل دین اللہ والے
دا مجموعہ ابیات باہو (لہور 1915) دوجا حاجی محمد دین (گجرات 1891) دا تے تریجا سلطان نور
احمد (لہور 1901) دا۔ ایہناں ترونہ پچھے کیہڑیاں ہتھ لکھتاں تے کیہڑیاں سنتاں ہن

اوہناں دی پرکھ کتنی ہوئی تے کیوں ہوئی ایسہ اے سانوں پتہ کوئی نہیں۔

سلطان الطاف علی تے ڈاکٹر نذیر احمد دے کم وچ روکاں جو دی سن اوہناں دی گھال نے سانوں اتنے جوگاتے کرای دتا اے ہی جتھے سانوں اوہناں دیاں دلیلاں نہ پوہن او تھے اوہناں دیاں پر تیتیاں سومیاں وچوں ای کوئی ہو ر لفظ چا چنسیے۔ سو اساں حاجی محمد دین، سلطان نور احمد، فضل دین دیاں چھاپیاں بیتاں تے ڈاکٹر نذیر احمد دی پیٹالیوں لہی ہتھ رکھت دے ٹا کرے نال بیت دی ایسہ رکھت اُساری اے:

الف اللہ جنبے دی بوئی مُرشد من وچ لائی ہو
نفی اثبات دا پانی ملیوس ہر رگے ہر جانی ہو
اندر بوئی مُشک مچایا جاں پھلاں تے آئی ہو
باہو مُرشد ہر دم ہووے جیس ایسہ بوئی لائی ہو

گل الف توں چھوہی نہیں تے نال ای سانوں دو چتر دکھائے نیں۔ پہلا چتر اے لفظ اللہ دا۔ لکھیا لفظ اپنے آپ چتر نہیں ہو ویندا۔ ایہنوں چتر بنیندا اے اوہدی صورت ول دھیان۔ اتھے لفظ اللہ دی صورت دھیان گوچری اے۔ دو جا چتر جنبے دی بوئی دا اے۔ سگوں جنبے دے پھل دا۔ ایہناں دونہاں دے کچھے اک تریجا چتر وی اے۔ کھلے ہتھ دا۔ جنبے دے پھل دیاں پنج پتیاں کھلے ہتھ وانگوں ہن۔ لفظ چنبا ہے ای پنچہ، کھلا ہتھ۔ ایسہ کھلا ہتھ اے مرشد دا جیہڑا من اُتے لگاتے لفظ اللہ نقش کر گیا۔ لفظ اللہ دا نقش پنج پتیاں چننے دا پھل اے۔ پر پھل بنن توں پہلا ایسہ نقش بوئی بنیا۔ اٹھنے من بھوئیں وچ جڑھاں گڈیاں۔ اُسریا۔ من بھوئیں اُتے پیرا تے پھل لگے۔ او سے کھلے ہتھ ورگے یاں اوہ کھلا ہتھ ای اوڑک چنبا بن کھڑیا اے۔

کھلا ہتھ آپ نشان اے کم دا۔ (ایسے پاروں ہتھ نوں ”کر“ وی آکھیدا سی جیہڑا ہن رزا ”کرپیر“ وچ ای رہ گیا اے۔) کم کرم ہا جیہڑا کم رہ گیا اے۔ ہتھ کرن لئی بنیا۔ ایہنوں کرن نے ای پنج انگلا بنایا۔ ہتھ دے کچھے ہتھ دے اندر بندے وی لکھاں ورھیاں دی کرم کہانی اے، بندے دے لیکھ نیں۔ تلی دیاں لیکاں وچ نہیں۔ ہتھ دی ستر وچ اوہدی سکت اوہدی پنج وچ۔ ہتھ دی کرنی نال من مولیا من تے ہتھ دے سانگے نال جگ مولیا۔ من سانگے پاروں ای کھلا ہتھ نشان بسندھ دا وی ای اے، سانجھ دا، اپناست دا، رُصدق صفائی تے بھروا سے دا۔ ایہو ہتھ لفظ اللہ دا نقش بن کے نشان تھیا ہے کُل دی اکائی دا

آپ تے دُو جے دی، ہتھ تے من دی اکائی، بندے تے قدرت دی ڈٹھے اڈٹھے دی اکائی۔
 پر نقش لگن نال کم نہ مرشد دے ہتھ دائم گیا اے نہ من بھوئیں دا۔ کم تے ہُن
 ٹُریا اے۔ نقش تے ہے بی۔ بی بُوٹی ہے وی تے نہیں وی۔ بی تے بُوٹی دا ہو سکنا اے۔
 بُوٹی تھی جد پانی ملیا۔ نہ تے ہاں دا پانی۔ تھیون نہ تے ہاں دی جُڑت اے۔ جیویں دینہ
 تے رات جیویں ساہ دا آون و نجن۔ ہر نہ کسے ہاں اُتے کھلوندی اے تے ہر ہاں کسے نہ
 اُتے۔ کھلوندی نہیں سگوں نکلی اے ہر نہ کسے ہاں وچوں تے ہر ہاں کسے نہ وچوں۔
 ایہناں دا اکدوجی وچوں نکلیاں آون ای ٹورا اے۔ اگاندا اے۔ جے بی دا بھوئیں دینجن
 نہ اے تے اوہدا پُٹ پون ہاں اے۔ نہ ہاں اک دُو جے دے اُلٹ جا پدے نیں پر رل
 کے کرم بندے نیں۔ کہاں دی لڑی بندے نیں۔ کہاں دی لڑی حیاتی دا پانی اے۔ رگاں
 راہیں پانی جائیں اپڑدا اے پانی ملن نال جائیں اگوں مڑ رگاں بن ویندیاں نیں تے رگاں
 مڑ جائیں۔ تاں بُوٹی، سردی اے۔ رگ جے رگ ہوون نوں ہاں نہ آکھے تے پانی جائیں
 کیویں اڑے پر جے جاء جاء ہوون نوں نہ کر کے آپ رگ نہ ہوونجے تے سارا کیویں
 تھیوے۔ نقش پھل کیویں بنے۔ کرنی مُشک کیویں بنے۔

مُرشد دا لکھیا نال نقش ای رہندا جے بُوٹی بن کے مُشک نہ چھیندا۔ نال کل دی رمز
 ہے پر کل دی سُجان کل دا مانن تاں ہوندا ہے جے اوہ جی جی دی من بھوئیں وچ بُوٹی بن
 اگے۔ تے بُوٹی تاں اگدی اے جے نہ ہاں دا پانی رت پیا ملے۔

”مچایا“ وچ ”مچ“ ہے۔ اگ۔ پر اگ ”مچایا“ دے اندر ای رہن پاروں وکھرے لفظ
 راہیں ساہنے نہ بھڑکن پاروں سٹرنیدی نہیں رگھ دیندی اے۔ اوہ رگھ اوہ جو الٹا سیک جیہر
 پھل دی مُشک وچ ہوندا اے۔ عام بولی وچ ”مچایا“ اپنی ونون ورتوں نال مچ دے
 بھڑکارے کنوں دراڈا ہوئی بیٹھا اے۔ اتھے شاعری وچ آیا اے تے اوہ دُوری دی نال
 لیا اے۔ اوس دُوری نوں اصلوں نہ نہیں کریندا پر اپنے اصلے نوں پولی جیسی ہاں وی
 کریندا اے۔ ”مچایا“ دی ایہ سنبھلی ہوئی نفی اثبات سانوں مُشک دا سیک سہی کرویندی
 اے۔

پانی ملیا اے تاں مُشک مچیا اے۔ مُشک اگ پانی دا میل اے۔ بھاء دے سیک وچ
 پانی دی ٹھار رلی پئی اے۔ ہتھ دی کیتی صدق صفائی اے۔ اک دی کیتی دُو جے دے من
 نال اک تھی اے تاں کل نال سانجھ والی خوشبوئی ہلی اے اندر۔ سارا کرم ہولی ہولی سریا

اے۔ گھڑیو گھڑی۔ وت اوہ اچنبا گھڑی آئی اے۔

اندر بوٹی مُشک مچایا جاں پھلاں تے آئی ہو

ایس سٹروچ اک عجب جیہا تئا اے۔ ایسہ تئا تئجا اے ”مُشک“ تے ”مچ“ دیاں
جھپٹیاں نال تے ”جاں“ تے ”پھلاں“ دی آپس دی ساویں چھک نال۔ ایسہ اوہ تئا
اے۔ جیہڑا ناری نوں جاون ویلے ہوندا اے۔ ایسہ جاون دی گھڑی اے۔ مُشک رکھڑے
ہوئے پھل دا نہیں کھیڑدے کم دا اے۔ اک نویں ہوند دے جاون دا کم۔ ہُن جاپدا اے
بوٹی دا تئا اوس من دا اوس وجود دا تئا ہے جس وچ بوٹی لگی اے۔ اوہ وجود آپ ای بوٹی
تھی گیا اے۔ ”اندر“ جاپدا اے بوٹی دا اپنا اندر اے۔ جس اندر وچ بوٹی لگی اوہ بوٹی دا
اندر ہو گیا اے۔

بوٹی اوہ وی ہے جس اندر لگی تے اوہ وی جیس لائی۔ بھاویں اخیرلی سطر مُرشد نوں
بوٹی کنوں دکھ کریندی جاپدی اے۔ پر بوٹی دا ہر دم ہوون مُرشد دا ہر دم ہوون ای اے۔
اک نویں ہوند وچ۔

پر اخیرلی سطر مُرشد نوں بوٹی کنوں دکھ کریندی جاپدی ضرور اے۔ متاں ایس پاروں جو
مُرشد باہر وی تے ہے۔ اخیرلی سطر سانوں بوٹی دی اگاند دے پورے سفروں باہر آندی
اے۔ رانج جاپدا اے جیویں شاعر آپ اپنی رکت کنوں باہر آیا ہے تے اسیں وی اوہدے
نال ای باہر آگئے آں۔ باہر ہوون دی ایسہ گھڑی وی نفی اثبات والے پندھ دے اندر ای
نہیں؟ سو اساں بیتوں باہر ہوندیاں بیت اندر وی ہاں متاں۔ پر ایسہ تے ہے بیت دے
پڑھن تے۔ بیت وی اک لکھت ہے جیہڑا بوٹی بن سکدا اے تے چھڑا نقش وی رہ سکدا
اے۔ اخیرلی سطرے بیتوں باہر آکے متاں اسیں ایہو سہی کرنا ہا۔ بیت وچ بوٹی سلطان باہو
دی شاعری وی اے اوہناں دا اپنا ہوون جیہڑا دوجیاں وچ وی ہے۔ لکھت دا لکھن جیہڑا
بوٹیاں لاون والیاں نال اک ہوون وی ہے۔ بیتوں باہر آون دا راہ اندر وچن دا راہ وی
اے۔ بیت مُکدا اے ”ہو“ تے۔ (بھاویں ہو باہو آپ لکھی بھاویں خلقت دے ہنگارے
نال وچ رلی۔) ہو ساہ دا باہر آون ہے تے الف (اللہ) ساہ دا اندر وچن۔ الف نال ساہ
اندر وچ کے اپنا آپا بندا اے تے ہو نال باہر آکے ”اوہ“ تھی ویندا اے۔ اوہ ای ساہ۔
اوہ ای جیہڑا ہر دم نواں وی اے۔ سو

باہو مُرشد ہر دم ہووے

وچ ہر دم نرا ہر گھڑی ای نہیں۔ ہر گھڑی ہر ساہ وی اے۔ ساہ وی ہاں نہ جیوندا ویلا۔ ”ہر دم ہووے“ وچ سانوں ساہ وی واج سُئندی اے۔

اخیری سطر اسیں چونہ رنگاں وچ پڑھ سکے آل۔ (ہو سکدا اے چونہ تول ودھ وچ وی پڑھ سکے۔) (1) مُرشد سدا جیوے۔ (ہوون = جیون۔) (2) مُرشد ہر گھڑی ہر ساہ وچ نال ہے (یاں ہووے۔) (3) ہر ساہ آپ ای مُرشد ہوندا ہے۔ (4) ہر ساہ نال مُرشد باہوتے باہو مُرشد ہو ویندا ہے۔

شاعری دی کھیڈ وچ ایسہ چارے رنگ، اکو ویلے اکٹھے وی کھیڈ سکدے نیں۔ شاعری دی کھیڈ لفظاں وچ تے ہے۔ لفظاں تول اگانہ لفظاں دی جڑ تل وچ تے پوری رکت وچ وی ہے۔ پر لفظاں تول پچھانہ لفظاں دیاں مُکڑیاں تے اکھراں وچ وی ہے۔ اکھراں دیاں واجاں تے سستراں وچ۔ ”سی حرنی“ اکھراں دی گین ای تے ہے الف تول یے تائیں۔ اکھریاں لئی تے نرے لفظ جوڑن دا وسیلہ ہوندے نیں جیویں لفظ گل کرن دا تے گل مطلب کڈھن دا وسیلہ اے، اوہناں لئی۔ پر ایانے اکھراں نال کھیڈن بہہ جاندے نیں۔ اوہناں لئی اکھریوں پیندے نیں۔ شکلاں واجاں والے جیوندے جی بن کے کھیڈ وچ رل پوندے نیں۔ شکلاں واجاں راہیں ون سونیاں سستراں کریندے باتاں پاوندے پچھاں پچھدے تے سُوجھاں بچھاوندے۔ ایسے پاروں آکھدے نیں شاعری سیانیاں لئی نہیں ہوندی۔ اوہناں نوں نقصان کردی اے۔ ایسے پاروں سیانے وس لگیاں ایانیاں نوں اکھیاں شاعری پڑھن نہیں دیندے۔ سر تے کھلو کے پڑھاوندے نیں تے اکھراں دی تھاں لفظ لفظاں دی تھاں گل تے گل دی تھاں مطلب کڈھ کے اوہناں نوں ایانیاں سیانا بناوندے نیں۔ بعضے شاعر آپ وی کھیڈے لگے لگے اچن چیتی اٹھ کھلوندے نیں اکھے مینوں نرا شاعر نہ سمجھو ہی، میں تے تہانوں اک فلسفہ سمجھاونا ہا، اک پیغام دیونا ہا اس واسطے مینوں شاعری دے وسیلے نوں ہتھ مارنا پیا ہی تہاڈے پڑیلے پے جاوے۔ پر ایسہ جسے شاعر سچ ای آکھدے نیں اوہ شاعر نہیں ہوندے۔ ایانے نہیں ہوندے۔ نہ ایانیاں نال رل کھیڈن دی اوہناں دی سلاہ ہوندی اے۔ اوہ وچوں سیانے ہوندے نیں تے کھیڈ وچ اُتر دے نیں جتن دے سواد لئی۔ پر ایانیاں دی کھیڈ ہارن جتن لئی تے ہوندی کوئی نہیں۔ سو اوہناں سیانیاں نوں بے سوادی ہوون لگ پوندی اے تے مونہہ تول لوئی لہا کھلوندے نیں۔

سلطان باہو ہو ریں شاعر نہیں سو ایائیاں وچ بیٹھے کھیڈوے نیں۔ گل الف توں
 ٹوری نیں۔ الف دی شکل دیکھو اکاہرا ہے جیویں سدھا سرل ہتھ ہووے بند انگلا۔ اللہ
 تے آ کے پنج انگلاں کھل دیاں نیں۔ ہتھ کرم بند اے تے چنے دا کھڑیا پھل ہوویندا
 اے۔ کھڑے پھل پچھے بند ڈوڈی ہوندی اے۔ چنے دے پھل توں پچھانہ تکیے تے
 الف چنے دی بند ڈوڈی جا پدا اے۔ ڈوڈی الف دی کھڑی لیکر بن توں پہلوں رنکی جیسی
 مروڑی ہوندی اے جیویں الف الف ہوون توں پہلوں نکتہ ہوندا ہے۔ جیویں ہتھ سدھا
 ہوون توں پہلوں مٹی مٹھ ہوندا اے۔ ڈوڈی اندر پھل اے۔ ڈوڈی پھل دا ہو سکے ہے
 جیویں سدھا بند انگلا ہتھ ہتھ دا کر سکے اے۔ الف اوہ ہوونہار انہوند ہوندا اے۔ جیہدے
 وچ قدرت تے بندے دی اکائی سکت روپ وچ ہے۔ ایہہ روپ بندہ آپ سہی کریندا
 ہے آپنی کیتی توں پچھانہ ویکھدیاں۔ کھڑے پھل کھلے ہتھ توں پچھانہ ویکھدیاں۔ جدوں
 ہتھ دی سکت پھل دا مُشک بن ہلے اوس گھڑی نوں مان کے پچھانہ ویکھدیاں۔ ایہہ
 پچھانہ ویکھن اگانہ ویکھن دی ہے کیونجو پھل توں اگے وی ڈوڈی اے۔

الف دی واج سُنو تے ایہدی ال ”اللہ“ وچ رل گئی اے تے ”اللہ“ دی لا ”لائی“
 وچ ظاہر تھی اے۔ بوٹی لاون دے کم وچ الف دی فے ”لفی“ وچ آ کے نہ ہوئی تے
 ”پھلاں“ دی پھے وچ تھوڑی جیسی شکل وٹا کے ہاں تھی گئی اے۔ ”لائی“ دی ”لا“ نے
 وی ”پھلاں“ وچ وڑ کے ایس ہاں نوں ہنگاریا اے۔ ”اندر“ وی الف نال اے پر
 ایہدے وچ الف گم ہوویندا اے تے ظاہر ہوندا اے ”مچایا“ وچ۔ سو ایہہ ”اندر“
 اصل وچ باہر ہوون دی سکت اے باہر ہو سکے دا ای روپ اے۔ ”اندر“ سانوں ”من“
 ول کھڑا اے۔ ”من“ دا میم ”مُرشد“ دا میم وی ہے تے ”لیوس“ دا وی ”مُشک“ دا
 وی تے ”مچایا“ دا وی۔ جیویں پہلی سطرے ”من“ تے ”مُرشد“ میماں دے جوڑ راہیں
 جڑدے نیں ایویں تریجی وچ ”مُشک“ تے ”مچایا“ جڑدے نیں۔ ایویں ای چوتھی وچ
 ”مُرشد“ تے ”ہردم“ جڑدے نیں۔

”دم“ وچ میم دی واج اندر اے جیویں ”چنے“ وچ اے۔ ”چنے“ وچ میم چے
 نال رلیا ہویا اے۔ اساں ”مچایا“ تے اڑے آں تاں پتہ لگا اے جو ”مچایا“ دا مچ چنے وچ
 پہلوں ای ہا۔ دبیا ہویا۔ اک ہور شکل وچ۔ ظاہر اچھی شکل وچ۔ ایس پٹھ نے پٹھیاں ہو
 کے سدھیاں ہووینا ہا۔ ”چنے“ دی ”چم“ نے ”مچایا“ دی ”مچ“ وچ مچ پونا ہا۔ پر ایہہ

شکل وٹاون ایسہ پُٹھ دا پُٹھیاں ہو کے سدھیاں ہوون ”من وچ لائی“ راہیں ہے۔
 ”جئے“ دی چے ”وچ“ دی چے وچ دیتی تاں ”مچایا“ دی چے وچ چھٹ ^{مکھی}۔ ”جئے“
 وچ بے وی ہے۔ الف دا پُٹھ۔ ایسے بے نال بوٹی اے۔ ایسے بے نال ”باہو“ وی ہے۔
 ایہو بے ”اثبات“ دے وچ ہے۔ ”اثبات“ دا وچکار ہے۔ ”بوٹی“ دی ”بو“ وچ ”باہو“
 وی ہے تے ”ہو“ وی جیویں ”مشک“ وچ ”مرشد“ ہے۔ پہلی سطروں رُکے بوٹی ہر سطر
 وچ حاضر اے پر دوجی وچ حاضر ہے غائب ہوون راہیں۔ ایسہ غائب حاضری ”یلوس“
 دے سین راہیں اے۔ جیہڑا بوٹی دی تھاں کھلوتا اے۔ جیہڑے وچ ”اثبات“ والی تے
 وی بولدی اے پئی۔ رکتے بوٹی دی ایسہ غیب حاضری یاں حاضر غیبی ایس پاروں تے نہیں
 جو ہن اسماں بوٹی دے اندر لہ گئے آں، اوہدی رگ رگ تے جاء جاء وچ بھوندے پانی
 دے نال۔ پانی دا رگ رگ جا جا بھون کھلیاں واجاں دی ون سون راہیں ہے۔ پوری سطر
 وچ اے ای او دی رت نویں شکل اے۔ پورا پساں ای اے لگ بھگ پر کسے واج دی
 دوہرائی مسماں ای رکتے ہوسی۔ ادی واج اوچ، ادی اوچ، ادی اے وچ ڈھلدی اے
 کیاں بریک نکیاں تے موڑاں راہیں۔

بند وچ بے دی ورتوں دا پر بندھ اُچھا اے۔ پہلی سطر وچ دو واریں آئی اے دوجی
 تے تریجی وچ اک اک واری تے چوتھی وچ دو واریں۔ جیویں نچیاں دیاں پیراں دی
 نال ونڈ ہووے جا پدا اے ایسہ پر بندھ بند دیاں چونہ سطران نوں کھول کے اک گول چکر
 وچ پیا جوڑا اے۔ جیویں الف وچوں بے نکلی ایویں انت وچوں آد پیا نکلا اے۔ بے
 وچوں الف۔

سلطان باہو نال بیٹھے کھیڈیاں ایانیاں لئی شاعری دی ایسہ کھیڈ جیون کھیڈا اے۔
 اتھے جیہڑے اکھرنوں ملو اوہ سیتربن ویندا اے تے ہر دوجے اکھرنال کیاں رنگاں
 دے سانگے جوڑا سہی ہوندا اے۔ اتھے اکھر سُر تھیوندے نیں سُر چتر بن ویندے نیں
 تے چتر سُران وچ گھلے مشک بندے رنگھ تھی ویندے نیں۔ اتھاں اکھر سیانیاں دیاں
 آہراں دی مارتوں باہرے ہن۔ رلن دی کھل کھل رلن دی ستیا جگیندی اے۔ ایہو
 اکھراں دی ستیا وی اے تے ایانیاں دی وی۔ ایسہ ہاں نہ دا کھل ورتارا اے۔ جیہڑا
 وچوڈاں تے سوچاں دیاں پرانیاں لاکھ بند پنجران نوں تروڑا اے۔ رت نویاں رتیاں
 ریندا تے رت نویں وجود تے سوچاں پیا سر جدا اے۔

سلطان باہو دا ایسہ بند ایویں ہے جیویں کوئی راگ ہووے۔ کسے راگ وچ

خیال۔ جیہدے وچ ہر سُر دوجے نال اک میلوں ٹوکواں جوڑ بنیندا اے۔ بند

وچ لفظاں دے معنے تے اکھراں دے پُرائے نویں رمز رنگ ۱۹۰۰ء میں۔

شاعری دے راگ وچ لفظ دی واج تے معیناں دا۔ بسندھ ای سُر، تونڈا اے۔ جیویں راگ

دے گاؤں وچ نال سرنوں اک مٹھی ویہل ویندی اے، اپنے آپ نوں، دوجیاں نال

بسندھ نوں سرجن دی ویہل۔ ایویں ای شاعری دی نال وی شاعری دیاں سُرناں نوں مٹھی

ویہل ویندی اے۔ سردی آپنی وکھری پکی ہستی کوئی نہیں ہوندی۔ سُرناں ہے اک

سانگے دا۔ نال نال تے دوجے سرنال سانگے دا۔ ہر راگ وچ ایسہ ساٹا گارو کھرا اے۔

ایویں ای اکھراں تے لفظاں دے سُر شاعری وچ ہن۔ ایویں ای ویلے نال تے دوجیاں

بندیاں نال ساٹا ویلے دی شاعری وچ بندے نوں سر کریندا اے۔

بیت وچ جنسے دی بوٹی سلطان باہو دی شاعری وی اے۔ اوہناں دا اپنا ہوون جیہڑا

دوجیاں وچوں ہے تے دوجیاں وچ وی۔ لکھت دا لکھن جیہڑا بوٹیاں لاون والیاں نال راگ

تھیون وی ہے۔ ایس اکائی باجھوں ایس اکائی دی دتی کھلی پر بریک نیجھ باجھوں اوہناں

دے شاعری دے سُر نہیں سُنیندے توڑے لکھ شرحاں پڑھ آئیے سنے ایس ”شرح“

دے۔

سجناں، بولن دی جائے ناہیں

اندر باہر اکا سائیں، کس نوں آکھ سٹائیں

اکو دلپر سبھ گھٹ رویا، دوجا نہیں کدائیں

کسے حسین فقیر نمائا، ست گر توں بل جائیں

جائے = تھان۔ گھٹ = دل۔ ست گر = سچا مُرشد۔ بل جائیں =

قربان جائیں، صدقے جائیں۔

سچ پر اٹانہ تھنبے

بھگتی ادب دی سار سُنجان (16)

ایس واسطے بندے وی صرف دو ای قسم دے ممکن نیں۔ گُربانی دی بولی وچ راک
 مٹمکھ تے دوسرا گُرمکھ۔ مایا دی طرز زندگی دا سرجیا، اوس نوں چلاوندا بندہ۔۔۔ گُربانی وچ
 مٹمکھ کر کے پیش اے۔ مایا دی طرز زندگی توں بغیر بندے دا مٹمکھ ہونا ممکن ای نہیں۔
 تے دوسرے پاسے توں بندے دے مٹمکھ ہویاں بغیر مایا دی طرز زندگی دا وجود وچ آونہ
 چلنا ناممکن۔ مٹمکھ الوپ تے مایا دی طرز زندگی کافور، ”دیور جیٹھ موع دھکھ سو کاڈر کس“
 (گُرو نانک، صفحہ 642) مایا دی طرز زندگی دا بیج ناش تے بندے دی مٹمکھی بُتر دا خاتمہ۔
 گُربانی دی ویاکھیا (ویروے) وچ، اوس دی ارتھ کاری (معنی کاری) وچ بہت وڈے
 ناں نیں۔ مثال دے طور تے بھائی ویر سنگھ، پروفیسر صاحب سنگھ (شبد ارتھ والے)
 وغیرہ۔ ایہہ تے ایہناں دے نالدے ہور، آپنے زمانے دے، گُربانی دے چوٹی دے
 ودوان سن۔ پر افسوس دی گل ایہہ ہے کہ اوہناں دے سبھ وڈپ دے، اوہناں دے ایس
 کم دے ارپن ہون (لیکھے لگن) دے، اوہناں دی سبھ محنت تے ودوتا (علمائی) دے باوجود،
 اوہ گُربانی دے اصلے تک نہیں پہنچ پائے۔ ودواناں (عالماں) دی ساری دی ساری پیڑھی
 ای جیویں گُربانی دی اصلیت نوں سمجھن دے راہے ای نہیں پے سکی۔ گُربانی وچ اک
 دوسرے دے وِرو دھی دو ای دھراں نیں۔ مایا تے نام۔ گُربانی ”لو تے دھات“ نوں دو راہ
 کر کے بیان کردی اے۔ سمجھن والا نکتہ ایہہ ہے کہ مایا تے نام وچ۔۔۔ لو تے دھات
 وچ آپس وچ کجھ وی سانجھا نہیں۔ تے ایہہ دو راہ نیں۔ سماجی انسانی زندگی دی ویونت
 دے، اوس دی تور دے۔ گُربانی دے وِرو اکاراں، معنی کاراں نوں ایہہ اوہڑیا ای نہیں
 کہ مایا تے نام، راک دوسرے دے وِرو دھی دو پورن طرز زندگیاں نیں۔ معاشی
 (آرتھک) رینہ توں لگ کے اُسار تک۔۔۔ راک دوسرے دے وِرو دھی پورن طرز
 زندگیاں۔

اوہناں دی سوچ وچ طرز زندگیاں دا تصور ای نہیں آیا۔ گُربانی دا مول زور اے

بندے دی مہمکھی جُسترنوں ختم کر کے اوس نون گُرمکھ بناون تے۔ ایس واسطے ای گرو صاحبان نے کوئی دو سو سال توں اُپر کلچرل انقلاب وڈی رکھیا۔ سماجی و بہن وچ بندہ بُنیادی کڑی اے۔ حالات دے پُارے وچ جو وی ہوندا اے بندے دا کیتا کرایا ای ہوندا اے تے حالات دے پُارے وچ کُل دی ازادی دے پیسترنے دی گل ای شروع ہوندی اے وچاردھاری کلچرل محاذ توں۔ گُربانی دے ودواناں (عالماں) دی پیڑھی دی پیڑھی نون ایسہ قیاس ای نہیں آئی کہ جدوں بندے دی قسم، اوس دی جُستربدل جاوے گی تاں طرز زندگی دی کلیاں پلٹی کس طرحاں نہیں ہووے گی۔ اصلیت ایسہ ہے کہ اوہناں دی سوچ وچ چونکہ طرز زندگی دا تصور ای نہیں سی۔۔۔۔۔ اوہ بندے دے، اوس دی جُستردے، طرز زندگی نال رشتے ول آئے ای نہیں۔ آ سکہے ای نہیں سی۔ ایسہ بُنیادی تھہ اوہناں دیاں اکھاں اگے آ ای نہیں سی سکہا کہ طرز زندگی تے اوس دا بندہ آپس وچ نکھیرٹے جا ای نہیں سکہے۔ تے جدوں گُربانی بندے نون مہمکھ توں گُرمکھ بنا رہی اے تاں اوہ کُل دی ازادی دے پیسترنے توں انقلاب لیاون دے راہے اے۔ ایس بے سمجھی کر کے اوہ گُربانی نون کُل دی ازادی دے پیسترنے توں انقلابی کر کے پیش کرن ول آئے ای نہیں، آ سکہے ای نہیں سی۔ اصلیت ایسہ ہے کہ اوہ گُربانی دا سماجی، انسانی اصلا سمجھنوں ای آتر رہے نیں۔ اوہناں ایسہ سمجھیا ای نہیں، کہ بندے دی مہمکھ توں گُرمکھ وچ تبدیلی دا سماجی جُستردی بولی وچ کیہ معنے اے؟ تھہ ایسہ ہے کہ اوہ مہمکھ تے گُرمکھ دا سماجی سیاسی اصلا سمجھن تک اُپڑے ای نہیں۔ اوہناں گُرمکھ نون کُل دی ازادی دے پیسترنے توں بطور انقلابی دے، بطور ازاد بندے دے لیا ای نہیں، لے سکہے ای نہیں سن۔ اصلیت ایسہ ہے کہ گُربانی دے پُارے وچ اوہ بندے دی گلامی تے ازادی دی بولی بولن تک پُہچے ای نہیں جیویں گُربانی دا ایس نال کوئی سبندھ ای نہیں ہوندا۔ گُربانی دا سماجی سیاسی وغیرہ اصلا سمجھنوں آتر رہن کر کے اوہناں گُربانی تے گرو صاحبان دی اگوائی بیٹھ سکھ لہر دی کرنی دی ایکتا نون نہ سمجھیا اے تے نہ ای نظریے تے عمل دی، سمجھ تے عمل دی ایکتا کر کے پیش کیتا اے۔ اوہناں نون ایسہ اوہڑیا تک ای نہیں کہ ایہناں دوہاں دی ایکتا نون ظاہر کرنا ای گُربانی تے گرو صاحبان دی اگوائی بیٹھ سکھ لہر دی کرنی نون صحیح سمجھنا اے۔ اوہناں دے رکتے سُننے وچ وی آیا نہیں جا پدا کہ گُربانی بندے دی کُل دی ازادی دے مسئلے نون مخاطب اے تے بندے نون اوس واسطے جو جھن دے راہے پاوندی اے۔

جنا چر ایسہ چانتا نہ ہووے کہ گربانی بندے دی، کُل دی ازادی دے مسئلے نوں مخاطب اے تے مایا تے نام راک دوسرے دے وِرو دھی پورن طرز زندگیاں نیں، تے جنا چر بندے دے، اوس دی بُشر دے، آپسی طرز زندگی نال ڈا نیلیکیٹیک رشتے بابت اُگھیرن نہ ہووے، گربانی دی صحیح ویاکھیا (دیروا) ممکن ای نہیں۔ ایسی حالت وچ گربانی دی سمجھ سطحی، لفظی ای ہووے گی۔ تے اوس دے اصلے ولوں بے سمجھی لازمی۔ ایسہ بے سمجھی گربانی دے معنیاں دا مہان کس طرحاں راہوں کرا ہے پاوندی اے، مثال لیاں چائن ہو جاندا اے۔

سارا دن لالچ اٹیا مسمکھ ہو رے گلا۔
 راتی اوگے دیا نوے سوت سبھ ڈھلا۔
 مسمکھا دے سر جورا امر ہرنت دیوہرہ بھلا۔
 جورا دا آکھیا پرکھ کماودے سے اپوت امیدھ کھلا۔
 کام ویا پے کسدھ نر سے جورا پچھ چلا۔
 سنگر کے آکھئے جو چلے سوست پرکھ بھل بھلا۔
 جورا پرس سبھ آپ اپائن ہر کھیل سبھ کھلا۔
 سبھ تیری بُشر بناوئی نانک بھل بھلا۔

___ گرو رامداس (304)

شہد ارتھ والے لکھدے نیں۔۔۔ ”(جوروا) عورتاں دا۔ مسمکھاں دے سر عورتاں دا حکم اے، جو حکم اوہ دیندیاں نیں مسمکھ بھلا کر کے مندے نیں۔“
 پروفیسر صاحب سنگھ لکھدے نیں۔۔۔ ”من دے ادھین ہو یا منوکھ (انسان) سارا دن لالچ وچ رلڑیا ہو یا نام توں چھٹ ہو ر گلاں کردا، پھر دا اے (دن دی رکت کار کر کے تھکیا ہو یا) رات نوں نیندر وچ گھٹیا جاندا اے، اوس دے سارے نوں ای راند رے ڈھلے ہو جاندے نیں۔ (ایہو جیسے) مسمکھاں دے سر تے زنانیاں دا حکم ہوندا اے، تے اوہ اوہناں نوں ای سدا چنگیاں چنگیاں شیواں لیا کے دیندے نیں۔ جو منوکھ (بندے) زنانیاں دے کئے وچ رُدے نیں (مطلب، اپنا وزیر جان کے صلاح نہیں لیندے، سگوں نرول جو زنانیاں آکھن اوہی کردے نیں) اوہ (عام طور تے) ملیں مت، بدھ ہین، تے مُورکھ ہوندے نیں، (کیونکہ) جو وشے دے مارے ہوئے گندے سبھا دے ہوندے نیں، اوہ مہینہ وار ماں بولی لہور

زنائیاں دے کے وچ تُو دے نیں۔ سچا تے کم توں چنگا بندہ اوہ ہے، جو ست گرو دے حکم وچ چلدا اے۔ (پر زنائیاں جاں مسمکھ بندے دے کیہ اختیار؟) (سبھ زنائیاں تے بندے پر بھونے آپ پیدا کیتے نیں۔ بے نانک (آکھ کہ) ہے پر بھو! (سنسار دی) ایہہ ساری بُستری ای بنائی ہوئی اے، جو کجھ توں کیتا اے سبھ بھلا اے۔“ (پوتھی دوجی، صفحہ 765-66)

بھائی ویر سنگھ لکھدے نیں: ”مسمکھ سارا دن تاں لاچ وچ بھریا ہور (نکمیایاں) گلاں (وچ رُجھا) رہندا اے۔ رات نوں اوہ نیندر وچ دیا ہویا نویں سوت (تے) سارا (سریر) ڈھلا ہو جاندا اے، مطلب سُستی وچ نڈھال ہونے وانگوں پیا رہندا اے۔ (پھیر ایسے) مسمکھاں دے سرتے دو ہٹیاں دا حکم چلدا اے، جو مسمکھ زنائیاں رت دیندیاں نیں سو اوہناں نوں چنگا لگدا اے۔ (جو ایسے) پُرکھ زنائیاں دا آکھیا (نوکراں وانگوں) کماوندے نیں اوہ اپوتر نیں، گندے نیں تے مُورکھ نیں۔ کیونکہ ایسے پُرکھ کام وچ اٹے ہوئے ہوندے نیں۔ (ایس کر کے) اپوتر نیں، اوہ زنائیاں توں پچھ کے تُو دے نیں۔ پر جو کوئی ست گرو دے آکھے تے تُو دا اے اوہ ست پُرکھ اے، (اوہ) بھلے توں بھلا اے۔

(پر جے برہم در شٹی نال ویکھو تاں) دو ہٹیاں گبھرو سبھ (ہری نے) آپ پیدا کیتے نیں، (ایہہ) سارا ہری دا (اک) کھیل اے۔ (جو آپ کھیل رہیا اے۔) (ہو رہی) ایہہ ساری بُستری بنائی ہوئی اے۔“ (پوتھی چوتھی، صفحہ 1813)

ایس بابت سبھ توں پہلی گل تاں ایہہ ہے کہ اتھے وجوگے ہوئے کم داتے بندے دے تن من تے اوس دے اثر دا ذکر اے۔ بندے دی زندگی وچ کم کوئی حاشیائی گل نہیں۔ اوس دی کرنی ای اوس دا مُول اے۔ نوٹ کرن والی گل ایہہ ہے کہ اُپر دے کسے معنے کار دا ایہدھر دھیان تک نہیں گیا۔ ایہہ نظر اندازی نہ معمولی ہے تے نہ سببیں۔ مسمکھ دی زندگی مُڈھوں لے کے اخیر تک وجوگی ہوئی اے۔ جو وجوگی دے مسئلے نوں تہہ تک نہیں سمجھدے اوہناں واسطے گربانی دے اصلے تے پُہنچنا ناممکن اے۔ اوہناں واسطے گربانی اک طرحاں بند کتاب اے۔ مسمکھ دا چتر پیش اے تے اوس دے کم دی قسم ول تے اوس دے منوکی (انسانی) سٹے ول گوہ ای نہ کیتا جاوے۔ جدوں کہ گرو صاحب شروع ای او تھوں کردے نیں۔ مسئلہ ای اوہ پیش اے۔ جے کم اصل ہووے، تاں اوہ بندے دی زندگی دے وسیلے مادی پیداوار ای نہیں کردا۔ اوہ بندے دے تن تے من

دوہاں نوں اُساردا اے۔ اوہ بندے دے اندر لے دی، اوس دے دل تے دماغ ---
 دوہاں دی سہلتا دا سندا اے۔ پر جدوں مایا دی طرز زندگی کم نوں وجوگ کے اوس دا
 دھروں سروں حلیہ امی وگاڑ دیندی اے تاں اوہ گربانی دی بولی وچ دھندہ ہو تردا اے۔ کم
 نہیں رہندا، گلم بن جاندا اے۔ تے گلم بنیا کم بندے دے تن من دی اُساری تے سہلتا
 دا سندا نہیں رہندا۔ وہ چس سکدا۔ اوہ تن تے من دوہاں دا کھوہ بن جاندا اے۔ گربانی
 مسمکھ دے کم، اوس دی کرنی ولوں او سیلی نہیں۔ بندہ کردا کیہ ہے؟ غلطان کس وچ ہے؟
 ”ہورے گلاں۔“ من دے کس نشانے دا کرایا ”ہورے گلاں“ وچ غلطان رہندا اے؟
 ”سارا دن لالچ اٹیا۔“ لالچ دے کرائے کم بابت گربانی دا کیہ کہنا ہے؟ ”جو جو کرم کیو لالچ
 لگ تے آپ بندھایو۔“ (گرو تیج بہادر، صفحہ 702) لالچ دے اٹے ہوئے من دا کرایا کم
 بندے دی گلامی نوں پکیاں کردا اے۔ اوس نوں اوس دی ازادی دے راہے نہیں
 پاوندے۔ لالچ دا کرایا کم بندے دے نسلی اصلے دے ورو دھ اے۔ سو اوس دے تن تے
 من دوہاں دا کھوہ ہے۔ ایسے کم وچ سارا دن غلطان رہن دا اثر کیہ اے؟ مسمکھ خوار خستہ
 ہوندا، تنوں تے منوں --- دوہاں پاسیاں توں تھک ٹٹ کے، ہس کے چور ہو جاندا اے۔
 اصل کم دے کیتیاں بندے دے سبھ سوت تڑکدے نیں۔ پر گلم وچ غلطان ہو یاں،
 وجوگے کم نوں کردیاں سبھ سوت تڑکن دی تھاں نڈھال ہو جاندا نیں۔ سہلتا بخشدے
 کم وچ سُرخرو ہو کے سوندیاں سکھ دی نیند آوندی اے۔ اوہ گُرمکھ دی نیند اے۔ لالچ
 دے کرائے دھندے دا رشا اے --- ”نوں سوت سبھ ڈھلا۔“ تے مسمکھ دی نیند اے۔
 ”اگھے دیا۔“ --- قدرے بے ہوشی دا غلبہ۔ گربانی دسدی اے کہ مسمکھ ایسے دھندے
 دا شکار اے تے اوس دے تن من دا ایسہ حال ہوندا اے۔ گربانی دے موجب ایسہ پاسا
 دے کے لنگھ جان والا نکتہ نہیں۔ ایس توں اگے گرو صاحب مسمکھ دی زندگی دے، اوس
 دی کرنی دے بنیادی نکتے ول آوندے نیں --- مسمکھاں نوں ایس راہے پاوندے کون
 اے؟ ”مسمکھاں دے سر جورا امر ہے رت دیویسہ بھلا۔“ ایس مول نکتے دے معنے
 کردیاں تاں ایسہ ویروا کار بالکل پیراں توں ای اُکھڑ گئے نیں۔ جیویں گربانی دے اصلے
 دی سمجھ دا دوالہ ای کڈھ دکھایا نیں۔ جس نوں گربانی دی بھورا دی سمجھ اے اوہ ایسہ
 بنیادی نکتہ ضرور جاندا اے کہ مسمکھ مایا دا توریہ تردا اے تے گُرمکھ نام دا توریہ۔ ایسہ معنے
 کار ”جورا“ دے لفظی معنیاں دے ٹیٹے چڑھیا نظریہ ای چک بنایا اے کہ مسمکھاں دے

سرتے اوہناں دیاں وو ہٹیاں دا حکم چلدا اے تے جوں حکم زنانیاں دیندیاں نیں اوس نوں
 مہمکھ بھلا کر کے مندے نیں۔ اوہ آپنیاں وو ہٹیاں دا زنانیاں دا آکھیا کماوندے نیں، ایس
 واسطے اوہ ”اپوتر“ ”امیدھ کھلا“ نیں۔ جو آپنیاں وو ہٹیاں زنانیاں نوں پچھ کے چلدے
 نیں اوہ ”کدھ نر“ نیں تے اوہناں نوں کام ویاپدا اے۔ ایہناں معنے کاراں دے کتے
 ایہہ معنے مڈھوں لے کہ اخیر تک غلط نیں۔ گربانی دے بنیادی مول دی، دھروں، سروں،
 ایہناں دی بے سمجھی دا اظہار نیں۔ سماج وچ کیتا کرایا تاں سبھ بندے دا ای ہوندا
 اے۔ تے گربانی موجب بندے صرف دو ای قسم دے نیں۔۔۔ گرنکھ تے مہمکھ۔ گرنکھ
 تاں نام دا سروپ اے۔ اوہ تاں ست گرو دے آکھے تے چلدا اے۔ سواوہ ”ست پرکھ
 بھل بھلا“ اے۔ سماج وچ جو بدی اے، اوہ صاف ای بندے دی کرنی اے۔ سوال ایہہ
 ہے کہ مہمکھ تو ریا کس دا تردا اے؟ آپنی کرنی کس دی کروائی کروا اے؟ بدی دا سوما کون
 اے؟ ایہناں معنے کاراں موجب وو ہٹیاں، عورت۔ ایہناں موجب عورت شیطان
 اے۔ شیطان دی بیٹی اے۔ جو مرد نوں کراہے پاوندی اے۔ اوس کولوں سبھ بھیڑ
 کرواوندی اے۔ گربانی عین ایس دے الٹ کہندی اے۔ اوس دے موجب عورت
 بدی دا سوما نہیں، بدی دا شکار اے۔ ”رنا ہویا بودھیا پرس ہوئے صیاد“ (گرو نانک،
 1242) اصلیت ایہہ ہے کہ ایہہ معنے کار بدی دے اصل سوئے نوں بالکل بھل چکے
 نیں۔ بدی دا اصل سوما مایا اے۔ مایا دی طرز زندگی اے۔

اگے نیں ڈونگھی میں کت گن لنگھساں پار
 رات اندھیری پنڈھ دوراڈا، ساتھی نہیں او نال
 نال ملاح دے ان بن ہوئی اوہ سچے، میں گوڑو گوڑی
 کیس در کریں پکار
 سہناں سنیاں شوہ راویا، میں رہ گئی بے تکرار
 کہے حسین فقیر نماٹا، میں رونی آں وقت گزار

پنج نظماں لال سنگھ دل دیاں

لال سنگھ دل محنتی میل دا جی اے۔ میل ونڈ ویہار وچ محنتی میل نال جو دھکا دھروہ ہوندا اے، جیہڑی کھوہ کھس ہوندی اے اوہ دھروں جاندا اے۔ ایسے لئی تے جدوں 1971 وچ چڑھدے پنجابے نکسل باڑی لہر آپنے سکھراں تے پچی تاں اوہ اوسدا کھرا انگ سی۔ اوہدی شاعری دی پہلی کتاب ”ستلج دی ہوا“ مارکسی لیننی پارٹی نے آپنے خرچے تے چھپوائی۔ ہتھلیاں نظماں اوہدی دوجی کتاب دے کھرڑے ”کو لے دی جاگ“ وچوں لے کے چھاپی اک ہور کتاب ”بہت سارے سورج“ توں لیاں گئیاں نیں۔ ایسہ کتاب امرجیت چندن نے جوڑی تے 1982 وچ پہلی واری چھاپے چڑھی۔ ایسہ نظماں لال سنگھ دل نے اوس ویلے لکھیاں جدوں اوہ پُرس دے ڈر توں پنجاب چھڈ کے یوپی دے ترائی دے علاقے وچ جو نکیدار اتے کھیت مزدوری کر کے آپنا ڈنگ ٹپاندا رہیا۔ امرجیت چندن ایہناں نظماں نوں سوچ پسندی نال چُنیاں نظماں آکھدا اے پر ڈونگھے شعری احساس دے نال نال ایہناں وچوں دل دی سیاسی سرت جھلکار دینوں نہیں اکدی۔

رنگیاں راتاں
جیوں سُتیاں گر جھاں
وے فوجیا
جے سوواں
کرلان
ساری رات
وے فوجیا.....

کم توں پچھوں

دن بھر دی محنت مگروں
اوہ لڑاں نال بنھ لیندے

مہینہ وار ماں بولی لہور

خط

ساہنئی ڈھٹھی کندھ دیاں اناں
وے فوجیا
پیار دیاں تصویراں بن بن جان
تیرے موئے پیو دے شاہوکار
وے فوجیا
رنت بوہے تے آن

دیوا بلے ساری رات
وے فوجیا

دغدے رہن مسان

اپریل، مئی 1996

آپنے بچے دی دن بھر دی محنت دا مل

دو روٹیاں دی وکالت کروے ہن
خشاہدی بندے ہن

مُنڈے دی ماں دا حال دسدے ہن
اچی ہسدے ہن
بہت چُپ کروے ہن
چلے جاندے ہن

کھیڈ

چاننی دی شام

پپل دے پرچھاویاں ہیٹھاں
جاں بیہیاں وچ

اک دُوبے دے جھگیاں دے لڑ پھڑکے
اوہ ریل بندے سن
چن چھپن تک

جاں گھر دیاں دیاں ہا کاں چ
کنڈے بند ہون دے بول سُنن تک
پھر دے سن کھیڈ وچ کوکدے

”سوں . سوں ہلا..... سوں . سوں ہلا

اکلا..... جندا با..... اکلا جندا با

بُھل جاندے سن کہ اسیں
گاندھی توں ودھ ننگے ہاں۔

اک دن اوہناں تکیا۔۔۔

کہ اوہناں دی کھیڈ تاں
وڈ عمر اڈھا کھیڈا اے

مہینہ وار ماں بولی لہور

درجنناں سپاہی جس نوں

جیپ نال ٹنگ کے سی لے گئے
اوہ کھنبرے

دو جیاں دوپہراں تک
چھاں سنجی تپدی ای گئی پپلاں دی
کوئل

جیہدیاں اوہ رسیاں لیا کروے سن
اُداس اڈ گئی
دُور دمیلاں ول

تھکیواں

کجھ وی کرن نوں
تے نہ کرن نوں
دل نہیں کردا
بند کیڑے وانگ سوچ تری اے

جے کوئی کہے:

”تیری ججن کڑی گڈی دے ہینے ہیٹھ کجلی گئی“
تاں وی شاید.....

جے پتا چلے:

بھرا پاغل ہو گئے
تاں رتا ترپاں گا

جے کوئی کہے:

”تیری ماں پلس نے ننگی کر دتی“
تاں ایہہ سادھارنتا لنگھ جائے گی

گڈی دے پیسے وانگ
بنا تڑپیاں

تھکیواں صرف انگاں چ اے

دیوے دی روشنی چ

مجھ دا آنا چمکدا اے

جس دا گواہ چکن گکیاں روز

ٹیکسپیر محسوس کردا اپنے آپ نوں

جس دیاں اگنت شاماں سویراں

رلد سنگھدیاں سن

میریاں بانہواں دا بل

نہ گھٹدا اے نہ ودھدا اے

دل او سے قہردی کانگ ہوئی دھڑکدا اے

ایسہ پریت اٹھا دیواں

کھی دے چھپے وانگ

ہونجھ دیواں ایسہ بھون سڑکاں توں

کُتے ترو نکدے ہن

”میرا گھر میرا گھر“

جگیردار

”میرا دیش، میری سلطنت“

ریڈر

”میرا دیش، میرا دیش“

لوک صرف کہندے ہن

”میری قسمت، میری قسمت“

میں کیہ آکھاں؟

اپریل، مئی 1996

کجھ وی کرن نوں

تے نہ کرن نوں

دل نہیں کردا

میرا بھرا، سجن، کڑی، ماں، دیش

کجھ وی نہیں میرا

دل او سے قہردی کانگ ہوئی دھڑکدا اے.....

بھولیاں

بیر چنڈیاں بھولیاں

رہز بستر کڑیاں

پھاڑی اک دے پتے

ٹھیکر

اکٹھے کر کے

رمٹی دیاں روٹیاں بنا کے

گڈی دے پٹولے گنڈیاں

پٹولے جو اوہناں دے جھکیاں وانگ

میلے تے پرائے ہوندے ہن

گڈی دے ویاہ چ دھردیاں

بیراک دیاں پتیاں چ لپیٹ کے

بیر چنڈیاں بھولیاں

کڑیاں مجوری نوں جانڈیاں

پھیر کسے دن ویاہیاں جانڈیاں

ماپے

رمٹی دیاں روٹیاں

بیراں

جیسے ہو کے دے کے

بیر چنڈیاں

سرپوس دیندے

اوہ جیہناں دا رت

پرانے تے سستے کپڑیاں دی امہک

موت دی پگڈنڈی وی تر جاندا

سستے صابن کریم چ مہکدی

پتھردی نیاسیں جین جوانی وچ

ایس توں وڈی خوشی کوئی پھیر نہیں آوندی

عمر کٹ جاوَن

اولاد دی خوشی

جیون دے چکڑچ جو بھدیاں

درداں، سرپیڑاں سنگ جھلسی جاندی

نہ بیر چنڈیاں

جنٹی سکے ٹکڑچ عمر دا لہو کھا لیندی

نہ مخول کردیاں

بچے ترن لگدے

ایسہ گل دسی جائے

وال پٹدے

بے دوجے ستارے دے لوکاں نوں

پیسے منگدے

پتھر ہو جاوَن

کھیسے چوں بیر دے کے پھیر چہرہ اگھردی ماں

نہ مُڑا ٹھن

پشواں نوں اسیدا بے انو بھو ہو جائے

بھانڈے چوں لون جھاڑدی

جنگلاں نوں نس جاوَن

گاؤن لگدی

منو کھتا توں ڈردے چیندے

دیورا پیار.....

بھولیاں ماواں مذاق کردیاں

تیس ہی نہ بھلو، کائے بے میں بھلی آں

پریم پیالہ ست گر والا پوت ای میں جھلی آں

لوک لاج کُل کی مزادا ڈال، ججن ول چلی آں

کے حسین فقیر سائیں دا نام تیرے میں ہلی آں

رنگ
(گاون)

شام سنگ رنگ کھیڈن رل سکھیاں --- (رہاؤ)
 کوڑھیاں تھیون سوہنیاں اتے تسیاں رس رسیاں
 کھل پینگھاں نت پینگھن بھاگناں کارے دے لڑ لگیاں
 چڑھ اسمانیں اڈن اچیاں آپ مہار من پکھیاں --- (رہاؤ)
 جیون کھیڈوانٹ کھٹ پاترنٹ نویں سانگ بھر آوے نی
 یار سرو دا اڈا بوٹا آویڑھے درس وکھاوے نی
 رت لاری بھورے لاه مڑساوے رنگ لیاوے نی
 امبر کنڈھے گھڑا پکیرا کچیاں پار لنگھاوے نی
 اکھیں لگڑا واء شیشڑ ست رنگ روپ وکھاوے نی
 سرجن ماہی من انگیار اناڑیں لہوڈ کھاوے نی
 وگدا دریا ہریا بنڑا کورا زمیں پرناوے نی --- (رہاؤ)
 سوہے پاسدا یار ہنڈھاون سنکٹیں کھارے چڑھیاں
 یارا نگ لگیاں رس رسیاں سدا رہن ہریاں بھریاں
 مارو ہوت پُتل کلاوا سییاں مہجس چلیاں
 سکھ جھرنے بن جھرن سدا نیناں آکھے لگیاں
 مونیجھ تھلیں ترسلا رکھن شام اڈیک وچ کھلیاں --- (رہاؤ)

بنڑا = لاڑھا۔ کوار = ووہٹی

عرفان ملک

اک ادبی رسالے دی زنانہ ایڈیٹر لئی

1

تیرے خوف دا جادو

سرچڑھ

اپنی اچی

اپنی اچی چیکیا

کہ ست سمندر ٹپ کے

میریاں لتاں راہیں

میرے دل توں لنگھ

اوبدیاں چیکاں

میری سنگھی پنن

2

میریاں خواہشیاں دیاں تناواں

تیرے پیڈو بھل پائے

میرا مل نیٹھیاں اسمان

مینوں ساہ نہ لیون دین

التھا: عرفان ملک

سوڈیش شاعر یوستہ فری بیری دیاں دو نظمیں

کوئی وی نہیں

رات رُکھاں

گھاہ دے میداناں وچکار

گھڑیاں دے اکو گھنٹے دی واج دا کھلوتا پن

مہینہ وار ماں بولی لہور

لمپ دی لوء بیٹھ اوہ ہرانج
 رجتھے کوئی وی نہیں بیٹھا، ڈھولائی
 آپنی رات دے جھولے نوں، پنج دی بانہ تے رکھے، تے رات
 دے ہی پیر زمین تے نکائے۔۔۔۔
 کجھ وی نہیں

جیہڑی جدوں اوہدے قلبوت نوں ویکھیا جا چکیا ہے،
 رانج جا پدا ہے، جیویں آپنا پاسا تھوڑا جیہا پرت کے
 کوئی وی نہیں وچ بدل گئی ہووے۔۔۔۔
 اوتھے بس غیر حاضری ہی موجود ہے، بیٹھی ہوئی
 اک ایسے منوکھ دی جیہڑا کدوا جا چکیا ہے،
 تھوڑا جیہا کوہنی پر نے
 رات وچ گھری

اک ہور نظم

بس دے شوں کر کے کھلے بھاپی بو ہے وچوں
 سڑک دی نکرتے
 بس سکھنا دینتہ ہی لتھا
 تے بنیو بنی ٹریا جاوے

ضروری نوٹ: عرفان ملک دی نظم ”اک ادبی رسالے وی زنانہ ایڈیٹر لئی“ دیاں
 اتلیاں رتن سٹراں دسمبر، جنوری 92-93 دے ماں بولی وچ ممتاز حیدر ڈاہردی نظم ”ہجرت
 دا ہراس“ نال چھپ گئیاں سن۔ رانج ای عرفان ملک دے کیتے ہوئے سویڈش شاعر یوستہ
 فری بیری دیاں دو نظماں دے اتھے ماں بولی ستمبر، اکتوبر 95 وچ راجہ صادق اللہ دے نال
 بیٹھ چھپ گئے۔ راجہ صاحب نے سانوں ایس بھل دی دس پائی تے ایہناں نظماں توں
 انکاری ہوئے۔ سانوں اصل شاعر تے اتھاکار دا کجھ پتا نہیں سی لگدا پیا۔ ایس کر کے
 مہینہ وار ماں بولی لہور

اسیں ماں بولی دے آوندیاں پر آگیاں وچ ایس بھل دا نتارا نہ کر سکے۔ اوہ تے بھلا ہووے
 عرفان ملک ہوراں دا کہ اوہناں آپ ای امریکہ توں اُچھی چٹھی لکھ کے نہ چھڑا سانوں
 ایس کنجھل وچوں کڈھیا اے سگوں ورھے پُرانی اک ہور بھل دا وی کھرا نپایا اے۔
 دوویں بھلاں بھاریاں نیں۔ کارن ٹیکنیکل نیں۔ اسیں ایہناں دی ذمے واری قبولنے
 آں۔ عرفان ملک ہوراں نوں ایس پاروں جیہڑی ذہنی اوازاری بھگتی پئی اوہدی مانی
 چاہونے آں۔ ملک صاحب ماں بولی دے اک ودھیا شاعر تے کہانی کار ہوون دے نال نال
 ساڈے پُرانے سنگتی نیں۔۔۔ امریکہ وچ رہ کے وی اوہ ماں بولی دی اُساری لئی آہر
 وڈی رکھدے نیں۔ اوہناں دی مہراے کہ اوہناں ایڈے اوم نال ساڈیاں بھلاں دی نشان
 دہی کیتی تے سانوں سو دھال دا مو قعیادان کیتا۔

اسیں عرفان ملک دی پوری نظم تے دوویں اُتھے مڑ کے چھاپدے پئے آں تانجو
 پڑھا کاں نوں وی اصل شاعر تے اُتھا کار بارے کوئی ٹھیکھا نہ رہوے۔

(ایڈیٹر)

دنیا جیون، چار دیہاڑے، کون کسے نال رے

جیں ول ونجاں، موت تے ول، جیون کوئی نہ دے

سر پر لدنا ایس جہانوں، رہناں تاں ناہی کے

کے حسین فقیر سائیں دا، موت و ٹینڈری رے

چٹھیاں دی وار (2)

وار دے پڑھیاں ایس گل توں چنگی طرح جانوئیں کہ ”چٹھیاں دی وار“ دے لکھیاں پیر محمد نے وار دے نائیک (ہیرو) غلام محمد چٹھے تے پرتی نائیک (ولن) مہاں سنگھ دے پاتراں نوں جس طرحاں اُساریا ہے، اوہ گن دوجے وارکاراں دے رچھے وچ نہیں آیا۔ مہاں سنگھ نوں پرتی نائیک ہونڈیاں وی بہادر تے دلیر دکھایا گیا ہے پر اوہدی وعدہ خلافی دھوکھے بازی تے دوجیاں اخلاقی تھوڑاں ای اوہنوں عوام دا نائیک نہیں بنن دیندیاں۔ چڑھدے پنجاب دے پارکھاں دیاں ایہناں وچاراں نوں پڑھیاں حیرانی ہونڈی ہے کہ اوہناں نے سکھ دھرمیاں نوں بہادر تے انکھی ثابت کرن لئی وارکاراں تے بے تھوے الزام لائے ہن۔ سبھ توں سوادلی گل ایہہ دے کہ وار دے لکھیاں نوں کچھ پاتی (جانبدار) تے تاریخ توں انجانو ہوون دا مہنامارن والیاں نے آپوں تاریخ نوں مدھولیا ہے۔

اصل وچ اٹھارویں صدی دا پنجاب لیر و لیر سی۔ افغاناں تے ایرانیاں دے ہلیاں پاروں مغلاں دیاں مرکزی تے صوبائی حکومتاں وچ ست ای نہیں سی رہیا کہ اوہ ڈگدی صورت حال نوں ڈاہی دے سکدیاں۔ اجسے سے پنجاب دے اندرونی رجواڑیاں نے سر کڈھیا۔ ہن پنجاب دی سیاست دا رخ ای مُر گیا۔ مقامی راٹھاں تے نواباں نوں نہ لہور، ملتان دے گورنراں دا خوف رہیا تے نہ ای چڑھدے ولوں کسے خونی انھیری دا دھڑکو۔ پنجاب دے مقامی قبیلیاں وچوں سکھ جٹاں دا زورنت دیہاڑی ودھ رہیا سی، کیوں جے اوہناں نوں ڈیڑھ سو سال توں مغلاں نال لڑیاں جان والیاں گوریلا لڑائیاں دا تجربہ سی۔ اوہو کے راٹھاں یاں جاگیرداراں نوں، اکو چاہ سی کہ کیوں نہ کیوں لاگلے زمیندار دی جُوہ اُتے مل ماری جاسکے۔ رحمت خان وڑاچ، سلطان مقرب خاں دا زور توڑن لئی شکر چکیاں تے بھنگیاں کولوں مدد لیندا ہے تے غلام محمد چٹھے دا نوکر بوٹا سنگھ چٹھیاں دے قتل عام پچھوں وی سکھاں نال لڑا ہے۔ ایس توں ایہہ رٹا نکلا ہے کہ ایہناں لڑائیاں دے پچھے ذاتی مفادات سن، نہ کہ کوئی مذہبی کارن ہائی، جیویں ”چٹھیاں دی وار“ دے سکھ پارکھاں ایہہ رنگن چاڑھن دے جتن کیتے ہن۔ اوس سے دے وارکاراں تے لوکاں دے نیڑے

نائیک (ہیرو) یاں سُورما اوہو ہائی، جہنے جنگ ورگے اوکھے حالات وچ وی اُچیاں قدراں جیویں بہادری، سچائی تے دُیری نوں دس کے وار کرن وغیرہ دی راکھی کیتی ہووے۔ ”چٹھیاں دی وار“ دا پرتی نائیک (ولن) مہاں سنگھ تھان تھان اتے آپنے مُفاواں لئی ایہناں قدراں نوں مدھولدا ہے، جس پاروں اوہ اساڈے وار کار تے لوکائی دا نائیک یاں ہیرو نہیں بن سکیا۔

”چٹھیاں دی وار“ وچ وار کار نے سوانیاں بارے جیہڑے وچار دے سے نیں اوہناں توں اوہدی فکری پختگی دی تھوڑ و لے دھیان جاندا ہے۔ ایسہ سچ ہے کہ 1790ء نوں چٹھیاں دی بھاج دا اک کارن غلام محمد چٹھے دی تینویں دی بے وفائی سی، جہنے سکھاں نوں مندے دناں دی دس پائی سی، پر سید نگر دا قلعہ وی تاں اک مرد بھلے کھتری دی غداری پاروں فتح ہويا سی۔ وار دے شاعر نے اوتھے مرداں دے کوجھاں دا ویرا نہیں کیتا۔ سوانیاں دی زندیا بارے کجھ تُکاں دیکھو۔

سُن رناں دی گل تُوں، نہ مڑنی رہچوں
تے عورت مندی گھٹ بھی، نہ ہوندى رہچھوں
ایسہ دوویں چیزاں باز بھی، نہ آون رہچوں
تے لے کے پتر سنگھ نوں، جاہلی آپچھوں
عورت چنگی دیکھ کے، نہ بہت سلاہیے

ایہناں تُکاں نوں پڑھیاں اساڈا دھیان انسانی وسیب دے ’مڈھلے پڑاء ول جاوندا ہے جدوں بُردی اگو سوانی ہوندى ہائی۔ جدوں انسان نے وسوں دے دوجے پڑاء ول پیر پٹیا یعنی واہی بیجی دے سے دے آون نال ہی سوانیاں دی پردھاگئی کھنچ گئی۔ واہی بیجی دے سے ہی ذاتی ملکیت دا تصور جمیاتے ایس سے سوانی دی وسیب وچ پہلے والی اُچھتا نہ رہی۔ زندگی دے ہر شعبے وچ مرد دی برتری منی جاون لگ پئی۔ مرداں نے اچھے کرڑے قانون بنائے کہ سوانی بے وس تھی گئی۔ مرداں دی ہزاراں ورھیاں دی سرداری نے اوہدے جیون دا گھیرا سوڑا کردتا۔ جد سوانی نوں ذاتی ملکیت من لیا گیا تاں گن وی اوگن ہو گئے۔ غلامی دے ایس لے سے وچ سوانی دیاں صلاحیتاں مُک گئیاں تے اوہنے وی مرداں دا ”ناقص العقل“ والا منا، سر متھے تے دھر لیا۔ دنیا دے وڈے وڈے دانشور وی ایس جھوٹھ نوں سچ من بیٹھے۔

سید علی عباس جلاپوری ہوراں نے کجھ سو جھواناں دے حوالے دتے ہن۔
 ”رہا تیرا شکر ہے توہیں مینوں مرد بنایا ہے۔“ (افلاطون)

”جدوں قدرت کسے نوں مرد بناون وچ ناکام ہوندی ہے تاں اوہنوں عورت بنا

دیندی ہے۔“ (ارسطو)

”جیویں قدرت نے شیراں نوں پنچے تے دند، ہاتھیاں نوں سُنڈھ تے دند تے بیلاں

نوں رنگ جیسے ہتھیار دتے نیں، اوہنے ایویں ہی عورت نوں مکر فریب دا ہتھیار دتا

ہے۔“ (شوہنار)

”عورت تیرا ناں کمزوری ہے۔“ (شیکسپیر)

ایہناں سو جھواناں دیاں وچاراں نوں پڑھ کے اسیں آکھ سکدے ہاں کہ ایسے فکری

مغالطے دا شکار اکل پیر محمد ای نہیں سی سگوں ہور وی بہت سیانے سن۔ اساڈا وار کاروی

تاں اُنہویں صدی دے جاگیردارانہ معاشرے دی پیداوار ہائی تے اوس سے جیہڑے

نظریے پرچلت سن وار کاروی سوجھ وی تاں اوہناں وچوں ای پھٹنی سی۔

سچی وار دا اک وڈا لچھن ایہہ وی ہوندا ہے کہ وار کار جنگی منظران نوں رانج بیان

کرے کہ اوہ پڑھیارتے سُستھار دیاں اکھاں اگے پھرن لگ پین۔ ”چٹھیاں دی وار“ دے

شاعر پیر محمد نے کجھ منظر جیسی فنکاری نال بیان کیتے نیں کہ پڑھیار نوں وار پڑھن دی

تھانویں سچ مچ لڑائی ویکھن دا احساس ہوون لگ پیندا اے۔ ڈاکٹر جیت سنگھ ہوراں نے

”پنجابی بیرساہت“ وچ جنگی منظر کشی بارے لکھیا اے۔

”پھنج (کشتی) دا ڈھول ہے۔ اسیں سارے پڑ وچ کھلوتے دیکھ رہے ہاں جاں اک

وڈا رن کھیتر ہے جس وچ سورے لاڑھیاں وانگ تھدے ہن۔ بیر بولی (رزمیہ زبان)

کڑکویں گجویں ہی ماردی، چھنی چھنی کردی مست ہتھنی ہے، جیہڑی شاہانہ جھول پائی،

گھن گھن گھنٹے کھڑکاوندی دیریاں نوں اچت (غیر شعوری) ہی اپنے بھاری وداناں ورگے

پیراں ہٹھ مسلدی، مدھولدی چلی جاندی ہے۔“

”چٹھیاں دی وار“ دی تھلویں پوڑی پڑھیاں اتلا سماں حقیقت لگن لگ پیندا ہے۔

تے پائی توفان تبکاں، جاں دھواں دھاری

تے گجن ہور جمورچے، جاں ایہا واری

تے کڑکن ڈیرے رکھے، بھو پاون ہاری

تے گھتی ڈنڈ نقاریاں، کر مارو ماری
 تے فرش اٹھایا گھوڑیاں، پٹ دھرتی ساری
 تے رنگ وٹایا دہنوں نے، وچ گرد غباری
 تے پیا طوفان اک موت دا، گھت قہر قہاری
 پر چٹھا نکل منجھوں، تلواراں ماری
 تے وار عزرائیل نوں، لاجول پکاری

واردا اک لچھن ون سونیاں تشبیہاں تے استعاریاں دی ورتوں نال منظر کشی وچ کھچ
 پیدا کرن ہوندا ہے۔ تشبیہاں جنیاں وسیب تے آل دوالے رکھری قدرت وچوں لیاں
 جاون گئیاں، پڑھن ہاراں لئی اتنا ہی موہ پیدا کرن گئیاں۔ ”چٹھیاں دی وار“ وچ
 ورتیاں تشبیہاں پڑھ کے پڑھاک وار کار دے مشاہدے تے فطرت دی عکاسی دا قائل ہو
 جاندا ہے۔ حتی گل ایسہ وے کہ ”جیوں پوندی وٹ اچا پنچک، جاوچ اوڈاراں“ ورگیاں
 نکال دی چھی چس اوہی مان سکدے نیں، جیہناں پنجاب دے کھیتاں کھلیاناں، دریاواں،
 یلیاں، جنگلاں، رُکھاں، پکھیرواں، پہاڑاں تے روہی دے حسن نوں ویکھن دا موقع
 نصیب ہو یا ہووے۔ کجھ تشبیہاں ویکھو۔

کانے جیوں کر یلیاں، تیوں گتکے سانگاں
 تے لشکر مہاں سنگھ دا، جیوں ساون ہاٹھاں
 تے تباں وسن گولیاں، جیوں ساون بھنڈاں
 تے جیوں پھروانہ جھکھڑوں، تیوں تیر شکاون
 تے سانگاں وانگ پرندیاں، بھر چنچوں جاون
 تیغاں وانگ سوالیاں، دراز زباناں

پنجابی دیاں بہتیاں واراں وچ وارکاراں نے جنگی منظرآں نوں ای اُلیکیا اے پر
 ”چٹھیاں دی وار“ وچ پیر محمد نے داستاناں تے مثنویاں وانگر اصل کہانی توں ہٹ کے
 ”مقولہ شاعر“ دے عنوان تھلے امر سچائیاں وی لکھیاں نیں۔ ایسہ اٹل سچائیاں اک پاسے
 تاں اساڈے لوک ورثے دی امیری دی دس پاوندیاں نیں تے دوجے بنے شاعر دے
 ڈونگھے مشاہدے تے تجربے ول دھیان دیواندیاں نیں۔ ایہناں متیں تے اکھاناں نوں
 شعری بانا پواون پاروں وار دی ادبی ماننا وچ وادھا ہو یا ہے۔

جے مردا شربت پیتیاں نہ موہرا دیئے
 گھيو ڈلھا نہ آکھیے، وچ تھالی ڈلھے
 مت پاڑ اولا پاڑیے نہ جائے، سیتا
 تے ویکھ گکھاں دی چھری، نہ آتش لایئے
 تے ہتھ نہ مولے اڑے، تھوہ کوڑی داکھا

وارکار نے کلاسیکی شاعراں وانگوں ٹھیٹھ لہندی ورتی ہے۔ ایہو زبان اوڈوں پورے پنجاب وچ پرچلت سی۔ لہندی دے ایہہ الفاظ وار دے حُسن وچ وادھا کردے نیں۔ جیویں آہی، پاوساں، لبھسن، ونجھناں، کرساں، دیساں، گھت، ہک، اوڑک، کاوڑ، کنڈ، ٹاہنگ پوندے، ونجاوسن، دیتھوں، مارساں، چایا وغیرہ۔ ”چٹھیاں دی وار“ وچ ٹانویں ٹانویں عربی، فارسی دے الفاظ وی آوندے ہن پر وارکار نے اجیہی فنکاری نال ورتے ہن کہ وار اندر سچ گئے ہن۔ اُنج تاں وار لئی سرکھنڈی تے نشانی چھنڈ ای مخصوص سمجھے ویندے نیں پر وارکار نے صرف نشانی چھنڈ ای ورتیا ہے۔ ایس توں پیر محمد دی وار ادب دی ریت توں جانکاری دا پتہ چلدا ہے۔ ایس وار وچ پہلا وِ سرام 16 ماتریاں اُتے تے دوجا 10 ماتریاں مگروں آوندا ہے۔ اُنج تاں وار ادب وچ ماتریاں دے ودھ گھٹ ہون دی کھل مانی جا سکدی ہے پر ایس وار وچ کسیدھرے فنی کسر نہیں دسدی تے وارکاری دی کلا اگے متھا ٹیکنا پیندا ہے۔

چوہڑی ہاں دربار دی

دھیان دی پھجلی، گیان دا جھاڑو، کام کرودھ رنت جھاڑ دی
 قاضی جائیں، سانوں حاکم جائیں، ساتھ فارغ خطی وگار دی
 کل جانے ار مہتہ جائیں میں شہل کراں سرکار دی
 کسے حسین فقیر نمانا، طلب تیرے دیدار دی

کتاب جہات

”پئی وگے ہک نیں“

”پئی وگے ہک نیں“ دے نال خالد اقبال ہوراں دی نظماں دی کتاب چھپ کراہیں پڑھنہاراں توڑی اپڑی ہے۔ خالد اقبال ہوراں دی ایسہ ڈوجھی کتاب ہے۔ ”کھمیاں کھمب کھنڈائے“ کجھ چر پہلوں چھاپے چڑھ کراہیں پڑھنہاراں توڑی اپڑی ہائی۔ اوہ کتاب جوگی فقیر دے نال نال چھپی ہائی پر بیک ٹائٹل تے تصویر خالد اقبال ہوراں دی اپنی ہائی۔ کیونجو ”ماں بولی“ دے پڑھنہاراں دا پڑ ذری موکلا ہے ایس پاروں اتھاں جیکر خالد اقبال ہوراں دے پچھو کڑ بارے ڈو چار گالھیں پڑھنہاراں نال سا بھیاں کر گھنوں تاں سوکھ رہی۔ خالد ہوراں کجھ چر پہلاں سچیت آہر کریندے ہوئے اپنی ماں بولی ول مہاڑاں موڑیاں ہن۔ ”پئی وگے ہک نیں“ دے بیک ٹائٹل تے جیہڑا تصویر نال تعارف ہے اتھوں سونہرے لگدی ہے جو سئیں ہوری ریڈیو دے پروڈیو سروی ہن۔ کچھ مکران و نجن توں پہلاں سئیں ہوری ریڈیو ملتان توں ہک پروگرام پیش کریندے ہن جیندا نال ”روہ، روہی، تھل، دامان“ ہے۔ ایسہ ہک وسیب دا ثقافتی پروگرام ہے۔ خالد اقبال ہوراں جیہڑے ویلے ایس پروگرام کوں اپنے ڈھنگ نال لوکائی دے اگے لوکائی دی بولی وچ پیش کیتا تاں لوکائی نے ایس پروگرام دی بہوں سلاہنا کیتی۔ خالد اقبال پروگرام دے پوند سیتی جڈاں آہدا، ”ڈھولیو خوش تے اباد وسو۔ حال ڈیو جھوکاں و ساکھاں آباد رہون“ اتے اوندے بعد لوک سرت دی کوئی نکی موٹی گالھ کریندا تاں روہ دے، روہی دے، تھل دامان دے اوہ و سنیک جیہڑے ریڈیو باقاعدہ سُندے ہن اوہ کسے لوک گیت دی سرت سانجھ صدقے ریڈیو دے نیڑے آڈھکدے۔ ایسہ ماں بولی دا کمال ہائی اتے لوک گیتاں وچ موجود صدیاں بدھی اوس سرت سانجھ دا صدقہ ہائی جیہڑی لوکائی بہوں قدیم ویلے توں سانجھی آندی ہے۔

”پئی وگے ہک نیں“ وچ خالد اقبال ہوراں اپنیاں نظماں وچ جیہڑی ٹیکنیک ورتی ہے۔ اوس ساری ٹیکنیک دی اساری وچ لوک گیتاں، کافیاں اتے دوہڑیاں دا ہک وڈا تے بہوں سوہنا حصہ ہے۔ جیویں اوہ اپنے پروگرام وچ وسیب دی وئیل لوکائی دے آہراں، ادماں، بھیریاں، جھگڑیاں، ہنالیاں سیالیاں کوں لوک سرت دی سانجھ سکت نال نشاہر

کریندا ہائی ایویں ہی اوہ آپی ایں کتاب دیاں نظماں وچ کڈاہیں جوگی اتے کڈاہیں آکھ
 فقیرا والی رمزناں اپنے پڑھناراں نال سانجھ سنگت دا دھوں دھکھیندا اے۔ اوہ کڈاہیں
 وسیب دے و سنیکاں کوں ”ہک منی نیں“ والی سیتروچ کجھ ڈسیندا ہے تاں کڈاہیں ”اک
 دے نیلے پھلاں“ وچ تن دے نیل سُجنانن دا آہر کریندے۔ اتے کڈاہیں ”قصہ قصولی“
 راہیں کانواں دی چلاکی اتے دھروہ ڈو اشارے کریندے اتے کڈاہیں ”رچھانیاں والے“
 جیہڑے کرتوت رچھ بدل بدل کے لوکائی نال کیتی آندن اوہناں کوں وسیب دے اگے
 کھول رکھیندا ہے۔

کتاب کوں پڑھیاں ہک سوال ول ول میکوں رڑکدا رہیا (روہ، روہی، تھل، دامان دا
 کجھ چر سنیر میں وی رہیا ہم) جو کیا کتاب پڑھن والے وی اوہو لوک ہن جیہڑے روہ
 روہی تھل دامان دے سنیر ہن۔ نہیں اساڈے وسیب وچ ریڈیو دے سنیر اتے کتاب
 دے پڑھیاں وچ ہک لمبی وتھی ہے ایہہ گالہ تاں اسماں سارے جانڈے سے جو ریڈیو
 (میڈیا) حاکم میل دا ہک خطرناک رچھ ہے۔ حاکم میل ایں رچھ نال اپنے حکم دا پرچار
 کریندا اتے پرچار وی کدائیں وچ گج کے اتے کدائیں لکا چھپا کے پردیاں دے اوہے۔
 اج حاکم دی زبان اڑدو اے اتے ساڈے میڈیا تے ایسے زبان نے ماں بولیاں دی سنگھی
 تے نوہہ رکھیا ہویا ہے تے آپو زبردستی دی پردھان بنی کھلوتی ہے۔ جھولی چک لاکڑی
 میل وی جیہڑا کہ حاکم ورگا نظرنا چاہندا ہے ایں اڑدو دے لڑگ کے نہ چھڑا لوکائی دے
 دلاں تے زہناں وچ حاکم دا حکم اپڑاندا بلکہ اتھواں بولیاں لئی ہک نفرت تے پینے ہوون دا
 پرچار وی نال نال کریندا۔ ایہہ بھلا کیوں تھی گدے جو تساں سرکار دے میڈیا توں
 سرکار دے خلاف کوئی گالہ کر سگو۔ ہاں ماں بولی وچ کہ ایہہ لوکائی دی بولی ہوندى ہے
 تساں اوہ گالہ زیادہ سوکھے سبھا کر گدے ہو۔ جیہڑی کہ اوہ بولی وچ تھی نہیں گدی۔
 ساکوں خوشی تھیندی ہے جو ایہو سنویں آل دوال وچ رہندیاں ہویاں خالد اقبال ہوری
 لوکائی دی گالہ لوک ریت نال جڑ کے لوکائی دی زبان وچ ٹوری رکھن۔ جتنی سکت نہیں
 اتنا آہر کیتی رکھن، جتنا اوم نیں اتنا دھوں دھکھائی رکھن۔ ایہا، نمہا، نمہا دھوں ہک ڈیٹہ
 بھانجھ بنسی اتے انت ہک گھڑی اوہ آسی جڈاں،
 ڈب سوہی پھلکاری دے
 خلقت رنگ مکاوے دی

(اظہر علی)

مہینہ وار ماں بولی لہور

”تیس نہیں سمجھ سکدے“

جنرل چڑھدے پنجاب دے سجرے پوچ دا کہانی کاراے۔ اوہدا پہلا کہانی پراگا ”میں“ کہانی تے اوہ ”1990 وچ چھپیا۔ دوجا کہانی پراگا ”تیس نہیں سمجھ سکدے“ ہُن 1996ء وچ چھپ کے آیا اے۔ ایس پراگے وچ جنرل دیاں کل دس کہانیاں نیں۔ اک ادھی نوں چھڈ کے ایسہ ساریاں کہانیاں چڑھدے پنجاب دے چوٹی دے پرچیاں وچ چھپ کے پڑھا کاں دی سلاہتا کھٹی بیٹھیاں نیں۔

جنرل ڈونگھی ویسی رہتی تے انسانی سرت رکھن والا کہانی کاراے۔ جیونے دے اوہناں مسئلیاں نوں پھڑدائے جیہناں اُتے پہلوں یاں تے لکھیا ای نہیں گیتے جے لکھیا گیا اے تے آٹے وچ لون برور۔ جنرل دی اُنتی بہوں باریک اے اوہدیاں کہانیاں دے مدیاں موجب ای۔ بولی دی سدھی سرل تے سواہری ورتوں کردائے۔ اوہدا وادھا اے پئی اوہ کسے وچار دھارا نوں نیڑے نہیں ڈھکن دیندا۔ نہ ای کسے وچار دھارا دی عینک نال جیونے نوں ویکھدا اے تے نہ ای کہانی دا انت کسے وچار دھارا دی پھیائی ثابت کرن اُتے کردا اے۔ اوہ نرول کہانی لکھدا اے۔ اول آخر کہانی۔ وکھری گل اے پئی اوہ جیونے وچوں جیہڑے مہین مالمیاں نوں نیہ بناوندا اے تے جیویں اوہناں اُتے کہانی دا اُسار اُساردا اے اوہدے وچوں ویسی ویہار، وسوں دا میل بند ہوون اپنے آپ ای اگھر اگھر پون لگدا اے۔ کلا دا سبھ توں وڈا گن وی ایسے گل نوں نیا جاندا اے پئی کلا کار اپنی کلا نال پھیماں رہندا جیونے دا اجیہا پتر سربے کہ اوہدے وچ کل جیونا اپنیاں پھیماں نال ویکھن والیاں نوں پیا دکھالی دیوے۔ ساڈی جاچے جنرل کول ایسہ گن ڈھیر چوکھیرا اے۔

”تیس نہیں سمجھ سکدے“ دی پہلی کہانی ”قتل“ من متے تے ہنڈ پگاون والے ریتل بندے دی کہانی اے۔ گھر والی تے باللاں نال اوہدا ورتارا بہوں بھیڑا اے۔ گھر والی نوں تے اوس اک اوپری زنانی صدقہ چروکنا ای وسار چھڈیا ہویا اے۔ دھی پتراں دی وی اوہنوں رتا پرواہ نہیں۔ اوہنوں چھتا اے تے اپنے مردو پئے دی۔ ہُن اوہ مرن چھیج اُتے پیا اے اتلے ویلے نوں اڈیکدا۔ گھر والی اوہدی ٹہل سیوا وچ رُدھی ہوئی اے۔ کول اوہدا پتروی آیا ہویا اے۔ اوہ پتر جیہنوں اوہنے اپنی مرضی دا ویاہ کرن دے جرم وچ بلانا کوانا

ای چھڑ دتا ہویا اے۔ پتر اندروں چاء لے کے پرتا اے تے اوہنوں ماں بُڈھڑے اُتے
 اچرج جیسے پیسٹریے وچ اگانہ ہتھ ودھائی اُری ہوئی دکھالی دیندی اے۔ اوہنوں جاپدا
 اے جیوں اوہ بُڈھڑے دی سنگھی گھٹن دے آہرے لگی ہووے۔ اوہ اوہنوں ہنگدا ہوڑدا
 نہیں سگوں اپنی تھاویں کھلو کے اوہدے ویہلا ہوون دی اڈیک کردا اے۔ ماں اوسے
 پیسٹریے وچ پچھانہ ہڈی اے تے بُڈھڑے دے مرن دا وین الاوندی اے۔ بُڈھڑے
 دی سنگھی اُتے جھریٹ تک نہیں تے اوہ دم دے بیٹھا اے۔

نانکی انت والی ایہہ کہانی اصل وچ اتلی جھاکی وچ مائی ہتھوں بُڈھڑے دے قتل
 دی کہانی نہیں سگوں اوس قتل دی کہانی اے جیہڑا بُڈھڑے نے اپنے اندر لے بندے دا
 کیتا ہویا اے۔ انت اُتے تے قتل دا بھلاوا پا کے اوس قتل ول ای سینت کیتی گئی اے۔
 ایس کہانی دیاں آپنیاں ای پرتاں نیں۔

دوجی کہانی ”بلا تکار“ اے۔ ایہہ کامریڈ سنتو کہ سنگھ دی کہانی اے جیہڑا سماجی میل
 بندی دے خلاف گھول وچوں نکل کے سردار سنتو کہ سنگھ سندھو ہویا کھلوتا اے۔ اوہنے
 اپنی پوری جون ای وٹالٹی ہوئی اے۔ مالکی پال ویہار وچ ہن اوہ مالکی دے سر اُتے ای
 رتبہ پیا ہنڈھا وندا اے۔ باہر لے ملکہوں پر تیا اوہدا پُرانا سنگتی ایہہ سارا کجھ بدلایا ہویا ویکھ
 کے حریان ہوندا اے۔ اوہنوں سردار دے سراپے وچوں کامریڈ سنتو کہ سنگھ تے پھیر اوس
 توں وی اگیرے سکھاناں دا سادھارن بندہ کوڑ دے دندے آیا، تسیہا بھوگدا دکھالی دیندا
 اے۔ پھیر گھر وکانو کر گورکھے اصلے دا مُنڈو جنوراں واکن رنکے نلکے آہراں وچ ہڈ تر وڈا
 سردار سنتو کہ سنگھ نوں سکھ دیندا نظریں آوندا اے۔ واہکاں راہکاں کامیاں کیسیاں دی
 لٹ اُتے موجاں ماندے میلاں دے برخلاف لڑن والا کامریڈ آپوں لوٹو بنیا کھلما اے
 اپنے آپ دا وی تے نمانے کامیاں دا وی۔ ملن آیا بلی اپنی ڈائری وچ سردار سنتو کہ سنگھ
 نوں سکھے، کامریڈ سنتو کہ سنگھ تے مُنڈو نال بلا تکار کردا لکھ دیندا اے۔ ایہہ کہانی اگے
 ودھو آہریاں اُد میاں دے پھل پیرے ہو رنڈن دی کہانی اے سگوں آکھنا چاہیدا اے
 پوری پوری لہر دے پھل پیریاں ہو مکن دی کہانی۔ پُرانے بوڑھ ویہار نوں پٹ کے نویں
 ویہار دی سر جنا دا آہر سوکھے ہتھیں رنڈن والا نہیں ہوندا۔ آہریاں نے نال نال اپنے
 اندروں وی بوڑھ دیاں جڑھاں پٹنیاں ہوندیاں نیں تے جتھے بندی دی سیدھ نوں وی
 سدھیاں رکھنا ہوندا اے۔ جتھے بندیاں آگواں دے کراہے پین تے لابھ پوج پاروں

سمجھوتے بازیاں وچ رُجھ کھلوون تاں آہریاں دی وی کوئی تھاں نہیں رہ جاندی۔ میل ونڈ
 ویہار دا پھاہ وڈ حدے وڈ حدے اوہ اپنی دھون وی ایسے پھاہ وچ دے کے سُکھالے ہو
 جاندے نیں۔ ایہہ اک بہوں وڈا دکھانت اے۔

”تیس نہیں سمجھ سکدے“ اک کامے دی کہانی اے جیہڑا کار و پار والے لالیاں
 کول ڈرائیور اے۔ کم اوہنوں روگ واکن لگا ہویا اے۔ جیہڑا کیہڑا وی کم ہوندا اے
 اوہ اپنے آپ اوہنوں کرن لگ پیندا اے۔ ایہہ اوہناں بندیاں دی حالت ہوندی اے
 جیہڑے کسے اندرلی سٹ نوں بھلاون کیتے ہر ویلے کمیں جُٹے رہندے نیں۔ کم بارے
 جھور دے وی نیں پر کم توں مونہہ نہیں موڑدے۔ ایس کامے اُتے لالیاں نوں تے
 اوہناں دے چٹ کالرئیے فُٹشی نوں شک شبہ وی رہندائے کسے نہ کسے رنکی موٹی ہیرا پھیری
 دا۔ کہانی وچ رکڑاں روہیاں نوں سوار دے کامے کول فُٹشی اپڑدائے۔ اوہدے نال دے
 کامے توں کجھ گلاں چکھدا اے جیہناں دا اوہنوں پتا لگ جاند اے۔ اوہ چٹ کالرئیے
 نال گلہ کردا اے۔ اوہدے چٹ کالرئیے ہون پاروں اپنے نال اوہدی وتھ نوں گندا اے
 تے اوہنوں اپنے پواڑے نہ سمجھ سکن دا میہنا دیندا اے۔

ایس کہانی نوں جندر نے جیویں اُلیکیا اے خداں ای مُکا دیتیاں نیں۔ ایہہ کامے
 میل دی سائیکسی دی کہانی اے تے نال ای ایہدے وچوں ایہہ سمجھ وی آوندی اے پئی
 مایا دا چلایا چلدا ویہار کیڈا مارو اے۔ کامیاں دے جیون نوں ایہہ کیویں دُھکھدی ہوئی رگلی
 لکڑتے رسدا ہویا پھوڑا بنا دھردا اے۔

ایہناں تیاں توں اڈ رہندیاں ست کہانیاں وی اپنی تھاویں کہانی کلا دا بھرواں ثبوت
 نیں۔ خاص کر ”دو منٹ ہور رُک جا“ کہانی تے اصلوں ای روح وچوں راہ کر جان والی
 کہانی اے۔ دیہاڑی دار مزدور نوں پھکھیلیاں دیہاڑیاں دے پیسے ملنے نیں۔ اوہدے رنکے
 چنے مُنڈے نے اوہنوں اپنے بوٹاں دی فرمائش پائی ہوئی اے نال اوہنے ایہہ وی آکھیا
 ہویا اے پئی جے اوہ اج بوٹ نہ لے کے آیا تے اوہنے اوہدے کول نہیں سونگا۔ کم مُک گیا
 ہویا اے۔ پر گھردی مالکن اوہنوں رہند کھوہند سا لبھن دے آہرے لا دیندی اے۔ اوہ
 وچارا جتا کم مکاندا اے اگول اتنا ای کم ہور سو پیندا اے۔ اُنت اوہنوں مالکن اوس ویلے
 پیسے دیندی اے جس ویلے بزار بند ہو گیا ہوندا اے۔ ایہہ بہوں تناء بھری کہانی اے۔
 ایس عام کم کرن والے نوں رنکا کو بندہ گندے تے منڈے آں۔ ایہدا چانن ایہتھوں ای

ہو جاندا اے۔ نکلے موٹے درجنوں کم کڈھ کے اسیں نمائے بندیاں دی اصلوں مجھ ای
کڈھ دینے آں۔ ویہاڑی دار بندہ رکنا مجبور ہوندا اے، اوہدی مجبوری ول ساڈا کدیں
دھیان نہیں جاندا۔ ایس کہانی نوں جنر دی کلا دار سکھر آکھیا جا سکدا اے۔
مکدی گل ایسہ پئی جنر بلا دا کہانی کار اے تے اوہدا پراگا ”تیس نہیں سمجھ
سکدے“ سہل کہانیاں دا پور۔

(مقصود ثاقب)

"STYRENIC" PRODUCTS:

**ABS, SAN, POLYSTYRENE HI/GP, PMMA(ACRYLIC) & TPE
FROM**

CHI MEI CORPORATION

(TAINAN) TAIWAN R.O.C.
MANUFACTURER/EXPORTER

CONTACT FOR COMPETITIVE OFFER

AL-SAJR CORPORATION

(AUTHORISED AGENT IN PUNJAB)

ADD: 2/3 PATIALA COMPLEX, PATIALA GROUND,

2-LINK MCLEOD ROAD, LAHORE-54000

MAIL: G.P.O. BOX NO.1934 LAHORE

TEL. NO(S): 042 7220817-8

FAX NO: 042 7239037

TLX NO:44574 ALSJR PK

بارد ایک گاؤں

بول بھاویں نہ بول، شالا بول بھاویں نہ بول

اکھیاں دے نیڑے وس میاں رانجھا

عشق چھپایا پچھدا ناہیں، شہریں تاں وج گئے ڈھول

بول بھاویں نہ بول

اکھیاں دے نیڑے وس میاں رانجھا

لکھاں دے وچوں تیری بولی سنجاتی تے ستیاں دے وچوں تیری ٹور

بول بھاویں نہ بول

وے میاں رانجھا آوس اکھیاں دے کول

ہک لکھ دیندی میں دو لکھ دیساں تے ہک واری چا بول

بول بھاویں نہ بول

وے میاں رانجھا آوس اکھیاں دے کول

باغ ماہیدے وے طوطا بولے تے بولے اساڈا مور

بھاویں بول بھاویں نہ بول

وے میاں رانجھا آوس اکھیاں دے کول

ساڈیاں کتاباں

8.00	نجم حسین سید	شاعری	کافیاں
12.00	"	"	چندن رکھتے ویڑھا
7.00	"	"	بار دی وار
8.00	"	"	مُرت دے کم
12.00	"	"	کھے
15.00	"	"	شیش محل دی وار
"	"	"	عام دناں دے ناں
12.00	"	ڈرامہ	جنگل دار اکھا
10.00	"	"	تخت لہور
10.00	"	"	باڑ دے پھل
---	"	"	راک رات راوی دی
---	"	پرکھ پڑچول	سیدھاں
18.00	"	"	ساراں
12.00	"	"	سچ سدا اپادی کرنا
40.00	"	"	اکتھ کہانی
20.00	"	"	خاکو جیڈنہ کوء
25.00	"	"	ری کرنٹ پیئرز
10.00	مشاق صوفی	شاعری	مٹی داماں
5.00	ناصر بلوچ	"	پتتاں دے سد
10.00	غلام حسین ساجد	"	دُنیا پھرے غمازی
20.00	منظمر ترمذی	"	جاگ داسفنا
20.00	نادر علی	"	بول جھوٹے تے سچے
20.00	رشو کمار بٹالوی	"	شرینہ دے پھل
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
40.00	بشیر احمد شاد	"	چپ دی واج
10.00	یارو	لوک گاؤں	پار چنانہوں
20.00	منقصود ثاقب	کہانیاں	کہانیاں
45.00	"	"	سچا تلا
20.00	اجیت کور	"	نہیں سانوں کوئی تکلیف نہیں
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
20.00	کرتار سنگھ ڈگل	"	ٹیرس
45.00	"	"	" " " (پکی جلد)
30.00	جوڑنمارہم-ث	"	ورک دیاں کہانیاں (ماں بولی ورک نمبر)

اوم پبلشرز

فلیٹ نمبر 2 - علی آرکیڈ 14 مونس مارکیٹ گلشن راوی لہور

Academy of the Punjab in North America http://www.apna.org.com

ملی پبلشرز